

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT LEUVEN
Faculteit van de Letteren en de Wijsbegeerte
Departement Geschiedenis

**HET KERKELIJK LEVEN TE
OOSTENDE IN DE
17DE EN 18 DE EEUW**

Promotor : Prof. Dr. M. CLOET

Verhandeling aangeboden door
Hilde Vansteenkiste
tot het verkrijgen van de
graad van Licentiaat in de
geschiedenis

LEUVEN 1986

INLEIDING

De laatste jaren is de aandacht van het historisch onderzoek gericht op het leven van de gewone man. Voor ons taalgebied vormde het doctoraal proefschrift van M. CLOET over de dekenij Tielt (destijds toebehorend tot het bisdom Gent) een belangrijke bijdrage tot de kennis van het kerkelijk en zedelijk leven van de volksmens (¹). Zijn werk lag aan de basis van een reeks dekenijstudies.

Zeer recent werd ook aandacht besteed aan de religieuze en morele gedragingen van de mensen van één enkele parochie. Methodologisch sluit onze verhandeling aldus aan bij de studie van I. MESOTTEN, die de parochie Diepenbeek bestudeerde voor de 17de en 18de eeuw (²). Op deze manier is het makkelijker evoluties aan te geven.

Als studieobject kozen we de parochie Oostende omwille van de persoonlijke band met deze stad. Tot nog toe werd Oostende wat het kerkelijk leven betreft stiefmoederlijk behandeld. Dit hangt samen met het beschikbare bronnenmateriaal. Sinds de vernieling van het stadsarchief in de nacht van 27 op 28 mei 1940 is nog slechts zeer weinig historisch materiaal van Oostende voorhanden. Het parochiearchief van zijn kant heeft erg geleden onder de overstroming van 1 februari 1953 (³). De meeste inlichtingen haalden we dan ook uit de grote reeks Acta episcopatus.

We starten onze verhandeling met een kritische bespreking van het bronnenmateriaal: de verslagen, de Acta episcopatus en het parochiaal archief.

Het tweede hoofdstuk brengt een situatieschets van Oostende. Achtereenvolgens komen de politiek-economische geschiedenis, de bevolkingsomvang en de parochie als structurelement aan bod.

Hoofdstuk III gaat over de parochiekerk, het kerkhof en de kapellen.

De parochiegeestelijkheid vormt het onderwerp van het vierde hoofdstuk. Onze aandacht gaat vooral uit naar de pastoors en onderpastoors.

Hoofdstuk V handelt over de reguliere orden, met name de Augustijnen, Kapucijnen, Zwarte Zusters en Conceptionistinnen.

De organisatie van de armenzorg wordt belicht in het zesde hoofdstuk. De armendis, de armenschool, het godshuis de Drie Koningen en het Reyngoethospitaal worden aan een onderzoek onderworpen.

Het laatste hoofdstuk is gewijd aan het gelovige volk. In een eerste artikel bestuderen we de verplichte praktijken en de volksdevotie. Vervolgens komt de religieuze opvoeding aan bod. In het volgend artikel wordt een onderzoek gedaan naar het zedelijk leven. Het laatste punt handelt over de protestanten te Oostende.

We houden eraan een dankwoord te richten tot de vele personen die tot de realisatie van deze studie hebben bijgedragen. In de eerste plaats gaat onze erkentelijkheid uit naar onze promotor Prof. M. CLOET, die steeds bereid was ons met raad en daad bij te staan. Vervolgens danken we de archivariissen, bibliothecarissen en personeelsleden van de archieven en bibliotheken waar we hebben gewerkt, en andere personen die iets hebben bijgedragen tot de verwezenlijking van deze studie. Ook mogen we onze ouders niet vergeten, zij boden ons vele studiekansen. Tot slot en niet in het minst danken we Jens voor de aanmoediging van elke dag.

-
1. M. CLOET, Het kerkelijk leven in een landelijke dekenij van Vlaanderen tijdens de XVIIIe eeuw. Tielt van 1609 tot 1700, Leuven, 1968.
 2. I. MESOTTEN, Het kerkelijk leven in de parochie Diepenbeek in de 17de en 18de eeuw, onuitg. lic. verh., Leuven, 1981.
 3. J. MERTENS, Archief van en over Oostende, in Ostendiana, dl. I, 1972, p.25-27.

BIBLIOGRAFIE

I. BRONNEN

A. Onuitgegeven bronnen (¹)

BRUGGE

BISSCHOPPELIJK ARCHIEF

B. JANSSENS DE BISTHOVEN en C. DE BACKER. Inventaris van het bisschoppelijk archief van Brugge. Leuven, 1984.

1. Acta Episcopatus

Reeks B, nr. 8-82 (1611-1802).

Voor de perioden 1611-1641, 1662-1664 en 1692-1802 konden we gebruik maken van de Indices(²)

2. Visitatieverslagen

Reeks B, nr. 239.

241h.

1745-1746 (bisschop de Castillion)

1764-1770 (deken de Meulenaere).

1791-1792 (deken Verhagen).

1794-1796 (deken De Cuyper).

3. Relationes ad limina

Reeks B, nr. 184.

185.

17de eeuw: 1607, (de Rodoan); 1654 (van den Bosch); 1675 (de Baillencourt); 1685 (de Precipiano); 1695 (Bassery).

18de eeuw: 1719 (van Susteren); 1764, 1753 (de Castillion); 1762, 1773 (Caimo); 1781 (Brenart).

4. Parochiebundels

Reeks F, nr. 269-273 Oostende.

5. Varia

Reeks C, nr. 413. Conceptionistinnen Oostende.

Reeks N, nr. 94. Naamlijst van priesters geboren in Oostende.

BRUGGE

RIJKSARCHIEF

1. Fonds Kerkfabrieken

L. DANHIEUX e.a. Rijksarchief te Brugge. Inventarissen van archieven van Kerkfabrieken. Dl. VI. Brussel, 1969.

nrs. 4- 6.

Resolutieboeken. 1692-1747; 1748-1794; 1794-1871.

12- 26.

Rekeningen. 1657-1788.

55-108.

Diverse stukken:

nr. 57.

Stukken betreffende het meubilair, 18de-19de eeuw.

63.

Rekening van zilveren kandelaar en tabernakel, 1669-1673.

66.

Grafschriften, 17de-18de eeuw.

67.

Aanstellingen, 17de-19de eeuw.

78.

Schenking van een miraculeus beeld van O.-L.-Vrouw van Scherpenheuvel, 1662.

79.

Verering van de relieken van St.-Petrus en Paulus, 1762.

80.

Verering van de relieken van de H. Apollonia, 1749-1809.

83.

Broederschap van de H. Laurentius, 1663-1811.

97.

Regel van St.-Augustinus, 1692.

98.

Briefwisseling en andere stukken betreffende het klooster, 1632-1719.

104.

Recht op de balans, 16de-18de eeuw.

105.

Stukken rakende de balans, 18de eeuw.

1. Nummers die zonder resultaat werden geraadpleegd, worden hier niet vermeld.

2. Acta episcoporum brugensium, indices, Brugge, Leuven 1984 - (nog onvolledig).

106. Proces tussen de magistraat en het klooster betreffende de dienst in het hospitaal en arrest op de balans, 1781-1792.
108. Godshuis "De drie koningen", 1707-1792.
2. Fonds Nieuw kerkarchief
 L. VAN WERVEKE. Inventaris Nieuw Kerkarchief. In handschrift. Z.p., z.d.
 nr. 32. Verslag over het nazicht van de boekerij der Zwarte Zusters te Oostende (1741).
 383 bis. Visitatiedecreten en statuten van bisschop Triest, 1618.
 405. Decanaal verslag , 1571-1618.
 406. , 1661.
 407. , 1774.
 440. Tabellen met opgave van het aantal communicanten (1786).
 581. Processen tussen diversen betreffende de rechten van pastoors en andere kerkdienaars (1618-1781).
3. Fonds Oud Kerkarchief (1)
 nr. 169 Eene gedrukte memorie ofte bemerkingsen overgegeven door burchmeesters en schepenen der stad Oostende aen zyne hoogwaardigheyd den bisschop van Brugge, op het subject van het geschil 't welk zy zyn hebbende jegens de Heeren oversten van het Oratorie, tot d'eludicatie van de zelve zaeken ten jaere 1697.
4. Fonds Charters met blauwe nummers
 Doos VI. Mannenkloosters. Nr. 26, blauw nummer 7702, 2 augustus 1653.

BRUSSEL RIJKSARCHIEF.

M. VAN HAEGENDOREN. Het Algemeen Rijksarchief te Brussel. Overzicht van de fondsen en inventarissen. Brussel, 1955.

1. Fonds Geheime Raad

A. GAILLARD. Inventaire sommaire des archives du Conseil Privé. Z.p., z.d.
 Consulten, nr. 480. 1784.

2. Fonds Spaanse Geheime Raad

E. DE BREYNE. Inventaire sommaire des archives du Conseil Privé sous le régime espagnol. Z.p., z.d.
 Couvents, nr. 1128. Oignies-Ruremonde.

3. Fonds Oostenrijkse Geheime Raad

Inventaire des archives du Conseil Privé autrichien. Cartons. Z.p., z.d.
 Fondations pieuses et séculières, hôpitaux, monts de piété, enfants trouvés, nr. 938. Hôpitaux de Portacker et de Bylocke à Gand, de Lokeren, Ninove, Ostende, Menin, Termonde, Thorout, Ypres et Wervicq, 1763-1786, et 1791-1794.

4. Fonds Rekenkamer

A. PINCHART. Inventaire des archives des chambres des comptes, précédé d'une notice historique sur ces anciennes institutions. Dl. V. Brussel, 1879.
 Comptes des villes, Ostende, nr. 37404-37407. 1605-1609.

GENT RIJKSARCHIEF.

1. Fonds Bisdom Gent

M. GYSSELING. Voorlopige gedeeltelijke inventaris van het oud archief van Sint-Baafs en bisdom te Gent. Gent, z.d. (1962) (2)
 Reeks K, nr. 2562. Handboek van de deken, 1640-1803.

-
1. Handgeschreven inventaris, Y2.
 2. Gedactylografeerd.

I. Fonds Commissie van Openbare Onderstand.J. COOPMAN. Inventaris archief commissie van openbare onderstand. Z.p.,z.d. (1)

- nr. 1. Oud Resolutieboek (vanaf 19-10-1665): lijst van wezen en armen, testamenten, lijst van herbergen.
3. Resolutieboek van de Armenschool 1682-1742: constitutiën, journaal, renten, landen, testamenten.
4. Resolutieboek van de Armenschool 1742-1782: notulen, armenmeesters en gouverneurs van de armenschool, lijst van poorters.

Handschrift. De historie van het klooster der "Zwarte Zusters" te Oostende. 19de eeuw.

B. UITGEGEVEN BRONNEN

Act van onfangenis in het Aerts-Broederschap der alderheyligste drievuldigheid van de Verlossinge der gevangene Slaven, wettelyck ingestelt door den hoogw. Heer Nicolaes de Haudion, Bisschop van Brugge, in de Parochiale Kerke van de HH. Petrus en Paulus, tot Oostende, op den 22 Mey 1644.

Broederschap van het alderheyligste sacrament des autaers, ten jaere 1699 besonderlick ingestelt om het selve met licht te verghesellschaften en vereeren in de gewoonelijke processien, ofte beregtinge van de siecken: voor desen geapprobeert door Syne Hooghweerdigheyt Guillielmus Bassery bisschop van Brugge, en op een nieuw begunstigt met aflaten. Oostende, 1740.

Costumen ende keuren der stadt ende port van Oostende. In desen Druck met verscheyde noodtsaekelycke en noynt voor desen gedruckte stucken verrykt. Gent, 1774.

V. BRANTS. Recueil des ordonnances des Pays-Bas. Règne d'Albert et Isabelle. (Recueil des anciennes ordonnances de la Belgique publié par ordre du Roi sous les auspices du Ministre de la justice et par les soins d'une commission spéciale). Dl. I. Brussel, 1909.

E. VLIETINCK. Cartulaire d'Ostende. Texte original avec notes et additions précédé d'une introduction historique. Antwerpen, 1910.

II. WERKEN

R. BAETENS Le comportement des marins sur les navires ostendais vers l'Orient. In Revue du Nord. Nr. 1 buiten reeks: Les hommes et la Mer dans l'Europe du Nord-Ouest de l'Antiquité à nos jours. actes du colloque de Boulogne-sur-mer 1984. Rijsel, 1986, p. 385-403.

R. BOUDENS. De katholieke reformatie. In Kerk en Leven. Parochieblad Bredene. 27 maart 1986, p.17.

J. BOWENS. Nauwkeurige beschrijving der oude en beroemde zee-stad Oostende, gelegen in Oostenryksch Vlaenderen, verciert met grond-teekeningen, zoo van de oude als van de nieuwe stad. 2 dln. Handzame 1968. (anastatische herdruk van de uitgave verschenen te Brugge in 1792).

J. BROECKAERT. Jacques Hoys, fondateur du couvent des Conceptionistes et de l'école des pauvres à Ostende. In Précis historiques. Mélanges religieux, littéraires et scientifiques. Dl. XXVI, 1877, p. 35-48.

De Capucijnen te Oostende, 1695; In Fragmenta. Dl. II, 1887, p. 103-104.

- L. CEYSSENS. Het theologisch denken en het jansenisme. 1640-1730. In NAGN. Dl VIII, 1979, p. 418-438.
- A. CISTELLINI. Oratoire Philippin. In Dictionnaire de spiritualité, ascétique et mystique, doctrine et historique. Dl. XI. Parijs, 1982, kol. 853-876.
- R. CLEMENT. Joannes-Robertus Caimo, XVI de bisschop van Brugge (1754-1755), en zijn relaties met de politieke overheid. Bijdrage tot de geschiedenis van de verhouding tussen Kerk en Staat tijdens de Verlichting. Onuitg. lic. verh. Leuven 1973.
- M. CLOET, B. JANSSENS DE BISTHOVEN, R. BOUDENS. Het bisdom Brugge(1559-1984). Bisschoppen, priesters, gelovigen. Brugge, 1984.
- M. CLOET. Bisschop Triest op bezoek te Pamele (1624-1652). In Gedenboek 750 jaar Pamelekerk Oudenaarde 1235-1985. Oudenaarde, 1985, p. 151-166.
- IDEM Het gelovige volk in de 17de eeuw. In NAGN. Dl. VIII, 1979, p. 393-417.
- IDEM. Het gelovige volk in de 18de eeuw. In NAGN. Dl. IX, 1980, p. 396-412.
- IDEM. Karel-Filips de Rodoan en het bisdom Brugge tijdens zijn episcopaat (1602-1616). (Verhandelingen van Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. Klasse der Letteren. Jg. XXXII, 1970, nr. 67). Brussel, 1970.
- IDEM. Kerkelijke instellingen en het belang voor de plaatselijke geschiedenis (XVIde-XVIIIde eeuw). In De Leiegouw. Dl. XXV, 1983, p. 3-31.
- IDEM. Het kerkelijk leven in een landelijke dekenij van Vlaanderen tijdens de XVIIde eeuw. Tielt van 1609 tot 1700. (Universiteit te Leuven. Werken op het gebied van de geschiedenis en de filosofie. 5de reeks. Dl. IV en, Belgisch Centrum voor Landelijke Geschiedenis. Nr. 13). Leuven, 1968.
- M. CLOET. De leeftijdsgrens tussen communicanten en niet-communicanten in de XVIIde en de XVIIIde eeuw. Een methodologisch gegeven voor het berekenen van het bevolkingscijfer. In De Leiegouw. Dl. VIII, 1966, p. 451-471.
- J. COOPMAN. De armenschool te Oostende (1682-1795). In Ostendiana. Dl. IV, 1982, p. 61-80.
- IDEM. Het Godshuis "De Drie Koningen". In Ostendiana. Dl. III, 1978, p. 61-80.
- L. DANHIEUX. De vernieuwing van de magistraat van Oostende in 1788. In Ostendiana, Dl. IV, 1978, p. 167-176.
- R. DANSECOER. Oostende. In Gemeenten van België. Geschiedkundig en administratief-geografisch woordenboek. Dl. I: Vlaanderen. Z.p., 1980, p. 800-804.
- J. DE BELDER e.a. Arbeid en tewerkstelling in West-Vlaanderen op het einde van het Ancien Régime. Een socio-professionele en demografische analyse. Werkdocumenten 2. Dl. IV. Z.p., 1975, p. 960-968.
- J. DE BROUWER. Het belang van de kommuntencijfers en de verhouding tot de bevolking. In Handelingen van de Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal, Letterkunde en Geschiedenis Dl. XVII, 1963, p. 67-80.

- L. DECLERCK. Willem Bassery, dertiende bisschop van Brugge (1690-1706). Een biografie en een bijdrage tot de studie van zijn pastoraal beleid. onuitg. lic. verh. Leuven, 1983.
- C. DECLERCQ. De seculiere geestelijken, mannelijke en vrouwelijke religieuzen te lande. In Flandria Nostra. Ons land en ons volk. Zijn standen en beroepen door de tijden heen. Dl. IV. Antwerpen-Brussel-Gent-Leuven, 1959, p. 9-212.
- H. DEFOORT. De broederschappen in de Kortrijkse Sint-Maartenskerk tijdens de 17de en 18de eeuw. In De Leiegouw. Dl. XXVIII, 1986, p. 3-144.
- J. DELBAERE. Het klooster des Zusters van Liefde van de H. Vincentius a Paulo te Rumbeke. In Handelingen van de Koninklijke Geschied- en Oudheidkundige Kring van Kortrijk. Nieuwe Reeks. Dl. XXVII 1958.
- J. DELAMEAU. Le catholicisme entre Luther et Voltaire. Parijs, 1979.
- E. DE MOREAU. L'Eglise en Belgique des origines au début du XXe siècle. Brussel, 1944.
- J. DE SMET. Le culte protestant à Ostende en 1784. In Hand.ém. Dl. LXXX, 1937, p. 146-150.
- A.C. DE SCHREVEL. Histoire du petit Séminaire de Roulers. Roeselare, 1906.
- J.O. DE SWERT. Chronicon congregationis oratorii Domini Jesu per provinciam archiepiscopatus Mechliniensis diffusae. ab anno Domini 1626 usque ad finem anni 1729. Rijsel, 1740.
- L. DE WACHTER. Repertorium van de Vlaamse gouwen en gemeenten. 6 dln. Antwerpen, 1942-1957.
- M. DIERICKX. De oprichting der nieuwe bisdommen in de Nederlanden onder Filips II 1559-1570. Antwerpen-Utrecht, 1950.
- A. DUCLOS. Het beeld van O.-L.-Vrouw van Scherpenheuvel te Oostende. In Archiven-Boek van Rond den Heerd. Dl. I, 1873, p. 51-56.
- IDEM. Diefte in 1682. In Archieven-boek van Rond den Heerd. Dl. II, 1874, p. 25-26.
- A. DU PONT. Prostitutie in de stad Antwerpen 16e-17e eeuw. Onuitg. lic. verh. Leuven, 1985.
- Eene aloude processie binnen de stad ende port van Oostende. Oostende, 1862.
- M. ENGLISH. De dekanaten in het bisdom Brugge. In Hand.ém. Dl. XCI, 1954, p. 5-17.
- IDEM. Het hospitaal te Oostende. In Hand.ém. Dl. LXXXV, 1948, p. 5-58.
- J. EVERAERT. Handel in de Zuidelijke Nederlanden 1650-1795. In NAGN. Dl. VIII, 1979, p. 185-202.
- D. FARAZYN. Belgische steden in reliëf. Plannen opgenomen door franse militaire ingenieurs - XVII-XIXe eeuw. Brussel, 1965.
- IDEM. Het mijnplein te Oostende. In Ostendiana. Dl. III, 1978, p. 41-59.
- (J.F.FOPPENS) Compendium chronologicum Episcoporum Brugensium necnon praepositorum, decanorum et canonicorum... Ecclesiae Cathedralis S. Donatiani Brugensis. Brugge, 1731.

- V. FOUTRY. Merkwaardige bladzijden uit de geschiedenis van Oostende. Antwerpen, 1958.
- A. GEORGE. L'Oratoire. (Collection les grands ordres monastiques et instituts religieux. III). Parijs, 1954.
- Godshuis te Oostende, 1705. In Fragmenta. Dl. IV, 1890, p. 68-70.
- Grote Winkler Prins Encyclopedie. 25 dln. Amsterdam-Brussel, 1979- 1984.
- P. HILDEBRAND. De kapucijnen in de Nederlanden en het prinsbisdom Luik. 10 dln. Antwerpen, 1945-1956.
- A. HODUM. De kloosters in het bisdom Brugge in de XVIIe eeuw. In CB. Dl. XXXVI, 1936, p. 205-212.
- J. JENNYN. Oprechte afbeeldinghe van het H. Broederschap der Overghebenedyde ende Alderheylichste Dryvuldigheyt Vande Verlossinghe der Ghevanghenen, ende van Onse Lieve Vrouwe Moeder van Remedie. Brugge, 1653.
- A. KEELHOFF. Histoire de l'ancien couvent des Ermites de Saint Augustin à Bruges. Brugge, 1869.
- J. LAENEN. Introduction à l'histoire paroissiale du diocèse de Malines. Brussel, 1924.
- R. LANOYE. L'Epopée ostendaise. Oostende, 1971².
- A. LAUREYS. Protestantisme te Oostende. In De Plate. Dl. XIV, 1985, p. 222-226, 249-252, 276-279.
- C. LOONTIENS. Le folklore ostendais. In Ostende et le littoral belge. Brussel, 1932, p. 121-136.
- IDEM. L'Histoire d'Ostende expliquée au musée communal. Catalogue illustré et annoté des oeuvres d'art et des antiquités réunis à l'hôtel de ville, Oostende, z.d.
- N. MADDENS e.a. Bibliografie van de geschiedenis, taal en volkskunde van West-Vlaanderen en de Westvlaamse gemeenten 1950-1981. 2 dln. Kortrijk, 1983-1986.
- P. MAERTENS. Het tolerantieëdict van 1781. Bijdrage tot de religieuze en culturele geschiedenis van de achttiende eeuw. Onuitg. lic. verh. Leuven, 1978.
- P. MARCELLUS. De minderbroeders Capucijnen te Oostende. Oostende, 1884.
- K. MEGANCK. De kerk na 't beleg van 1600. In Archiven-Boek van Rond den Heerd. Dl. II, 1874, p. 55-57.
- IDEM. De kerk van Oostende, voor, gedurende en na het bombardement van 1745. In Archiven-Boek van Rond den Heerd. Dl. II, 1874, p. 78-80.
- K. MEGANCK. Vergieten der dry klokken te Oostende. In Archiven-Boek van Rond den Heerd. Dl. II, 1874, p. 80-81.
- J. MERTENS. Archief van en over Oostende. In Ostendiana. Dl. I, 1972, p. 23-32.
- IDEM. De Zwarte Zusters en de waag te Oostende. In Gedenkboek Michiel Mispelon. Kortemark-Handzame, 1982, p. 357-371.
- I. MESOTTEN. Het kerkelijk leven in de parochie Diepenbeek in de 17de en 18de eeuw. Onuitg. lic. verh. Leuven, 1981.

- A. MOLIEN. Oratoire de Jésus (congrégation de l'). In Dictionnaire de théologie catholique. Dl. XI. Parijs, 1931, kol. 1104-1138.
- Nederlandse Volkskundige Bibliografie. Systematische Registers op Tijdschriften, Reekswerken en Gelegenheidsuitgaven. Voorlopig 31 dl. Antwerpen, 1964-1980.
- M.C. NIEUWBARN Beknopt, kerkelijk handwoordenboek. Verklarend woordenboek van katholieke geloofs- en zedenleer, liturgie, symboliek en kerkkunst, met illustraties en bijlagen. Tilburg, 1910.
- Notices sur le mont-de-charité à Ostende. Funérailles des pauvres. Z.p., z.d.
- Oostende, 1609. De Grauwe Zusters verjaagd uit Sluis worden aangenomen binnen Oostende. In Fragmenta. Dl. II, 1889, p. 259-260.
- Oostende, 1676. In Fragmenta. Dl. V, 1891, p. 152-156.
- Oostende, 1764. De zusters van het klooster van Rumbekke vragen aan het magistrat van Oostende om het hospitaal in de Kapellestraat te mogen bedienen. In Fragmenta. Dl. IV, 1890, p. 38-40.
- J.N. PASQUINI. Histoire de la ville d'Ostende et du port précédée d'une notice des révolutions physiques de la côte de Flandre, tirée de M. Belpaire et suivie de vade-mecum du voyageur à Ostende. Brussel, 1842.
- E. PERSOONS Panorama van de reguliere clerus in de 17de eeuw. In NAGN. Dl. VIII, 1979, p. 383-392.
- E. PIETERS. Antoon Triest als bisschop van Brugge (1616-1620). Bijdrage tot de religieuze en mentaliteitsgeschiedenis. In Hand.ém. Dl. CXIX, 1982, p. 5-63.
- E. PIETERS. Het pastoraal beleid van Antoon Triest vijfde bisschop van Brugge (1616-1620). Onuitg. lic. verh. Leuven, 1979.
- L. REYNTENS. Nieuwe bisdommen in de Nederlanden onder Filips II in CBG. Dl. V, 1959, p. 156-179.
- W. ROMBOUTS. Het paasverzuim in het bisdom Brugge (1840-1911). (Inter-universitair centrum voor hedendaagse geschiedenis. Bijdragen. Nr. 62). Leuven-Parijs, 1971.
- G. ROTUREAU. Oratoire Bérullien. In Dictionnaire de spiritualité, ascétique et mystique, doctrine et historique. Dl. XI. Parijs, 1982, kol. 847-853.
- J. SAMYN. De historie van het kapelleken van het H. Sacrament te Oostende, oorsprong van de naam Kapellestraat. In Rond den Heerd. Dl. XV, 1880, p. 241-243, 251-253, 259-261.
- E. SCHOLLIERS en C. VANDENBROEKE. Structuren en conjuncturen in Zuidelijke Nederlanden 1480-1800. In NAGN. Dl. V, 1980, p. 252-310.
- Art. Sint-Philippus Neri. in Rond den Heerd. Dl. V, 1870, p. 204-205.
- G.F. TANGHE. Parochieboek van Leke, Lombardzijde, Middelkerke, Oudenburg, Bekegem, Ettelgem, Roksem, Westkerke, Zerkegem. Handzame, 1976. (anastatische herdruk).
- M. THERRY. De dekenij Roeselare (1609-1649). Bijdrage tot de studie van de katholieke hervorming in het bisdom Brugge. (Belgisch Centrum voor Landelijke Geschiedenis. Nr. 67). Leuven, 1983.
- J.P. TYTGAT. Dodenlijst van het Kapucijnenklooster van Oostende. In Ostendiana. Dl. V, 1986, p. 121-157.

- L. VAN ACKER. De confrerieën van de Trinitariërs in West-Vlaanderen. In Biekorf. Dl. LXXV, 1974, p. 353-378.
- IDEM. De paters Augustijnen in Oostende. In Biekorf. Dl. LXXXV, 1985, p. 188-190.
- L. VAN BUYTEN. Licenciaatsverhandelingen en doctoraatsproefschriften aangeboden aan de groep Moderne Geschiedenis (1934-1970) en het departement Geschiedenis (1971-1979/80). (Historica Lovaniensia. Dl. 100). Leuven, 1981.
- F. VAN DEN BERGHE. Geschiedenis van de Latijnse Schoole en van het bisschoppelijk college te Veurne. Veurne, 1952
- F. VAN DEN BERGHE, J. VAN DEN HEUVEL, G. VERHELST.
De Zwartzusters van Brugge, Diksmuide, Oostende, Veurne en Brazilië. Brugge, 1986.
- B. VANDENBUSSCHE. De dekenij Gistel (1606-1683). Bijdrage tot de studie van het kerkelijk leven in het bisdom Brugge. Onuitg. lic. verh. Leuven, 1981.
- L. VANDERJEUGD. Proeve van Oostendse bibliografie. Z.p., 1950-51.
- P. VANDEWALLE. Oostende 1604-1645. In Ostendiana. Dl. III, 1978, p. 81-85.
- H. VAN DONGEN. Oratorium. In Theologisch woordenboek. Dl. III. Roermond-Maaseik, 1958, kol. 3659-3660.
- J. VAN EEGHEM. Bisschoppelijke en decanale kerkvisitaties in het bisdom Brugge van de XVIIIe eeuw. In CB. Dl. L, 1958, p. 106-126 en p. 217-232.
- M. VANHAMME en J. DELPORTE. Oostende. D'un village de pêcheurs à la reine des plages. Brussel, 1982.
- CH. VAN MERRIS. Histoire de l'Oratoire en Belgique sous l'episcopat de Jacques Boonen. In Annuaire de l'Université catholique de Louvain. Dl. LXXVI, 1912, p. 411-413, dl. LXXVII, 1913, p. 402-407.
- J. VERDAM. Middelnederlandsch handwoordenboek. 's Gravenhage, 1956.
- A. VIAENE. Klokkendoop en torenbouw in Oostende. Het bezoek van bisschop Gillis de Baerdemakere 19-20 juli 1478. In Ostendiana. Dl. II, 1975, p. 179-182.
- E. VLIETINCK. Het Oude Oostende en zijne driejarige belegering (1601-1604). Oostende, 1975. (anastatische herdruk van de uitgave verschenen te Oostende in 1887).
- J. WALGRAVE. Het demografisch materiaal van de stad Oostende in de Franse Tijd (1797-1814). Onuitg. lic. verh. Leuven, 1961.
- De Zwarte Nonnen te Oostende, een historiek. In De Plate. Dl. XII, 1983, p. 73-74, 111-112, 183-184, dl. XIII, 1984, p. 18-20, dl. XIV, 1985, p. 76-79, 106-108, 138, 231, 258-259, 295-296, dl. XV, 1986, p. 59-60, 125-126.

LIJST VAN AFKORTINGEN

<u>AE</u>	: <u>Acta Episcopatus</u>
ARA	: Algemeen Rijksarchief Brussel
BAB	: Bisschoppelijk archief Brugge
Het bisdom Brugge	: M. CLOET e.a. <u>Het bisdom Brugge (1559-1984) Bisschoppen, priesters, gelovigen</u> . Brugge, 1984.
CB	: <u>Collationes Brugenses</u>
CBG	: <u>Collationes Brugenses et Gandavenses</u>
M. CLOET, <u>Rodoan.</u>	: M. CLOET. <u>Karel-Filips de Rodoan en het bisdom Brugge tijdens zijn episcopaat (1602-1616)</u> . Brussel, 1970.
M. CLOET, <u>Tielt.</u>	: M. CLOET. <u>Het kerkelijk leven in een landelijke dekenij van Vlaanderen tijdens de 17de eeuw. Tielt van 1609 tot 1700</u> . Leuven, 1968.
COO	: <u>Commissie van Openbare Onderstand</u>
DV	: Decanaal visitatieverslag
GWP	: <u>Grote Winkler Prins Encyclopedie</u> . 25 dln. Amsterdam-Brussel, 1979-1984
GR	: <u>Fonds Geheime Raad</u>
Hand.ém.	: <u>Handelingen van het genootschap voor geschiedenis</u>
NAGN	: <u>(Nieuwe) Algemene Geschiedenis der Nederlanden</u>
NKA	: <u>Fonds Nieuw Kerkarchief</u>
KF	: <u>Fonds Kerkfabrieken</u>
OGR	: <u>Fonds Oostenrijkse Geheime Raad</u>
OKA	: <u>Fonds oud Kerkarchief</u>
RAB	: Rijksarchief Brugge
RAG	: Rijksarchief Gent
RK	: <u>Fonds Rekenkamer</u>
SGR	: <u>Fonds Spaanse Geheime Raad</u>
E. VLIETINCK, <u>Het oude Oostende.</u>	E. VLIETINCK, <u>Het oude Oostende en zijne driejarige belegering (1601-1604)</u> . Oostende, 1975.
VVF	: Vlaamse Vereniging voor Familiekunde

HOOFDSTUK I : DE VOORNAAMSTE BRONNEN

Welke bronnen komen er in aanmerking voor de studie van het kerkelijk leven te Oostende in de 17de en 18de eeuw? De pastorale verslagen (Art.1), de Acta episcopatus (Art.2) en het parochiaal archief (Art.3) worden aan een kritisch onderzoek onderworpen.

Art.1. De verslagen

Par.1. De decanale visitatieverslagen

Ieder deken had volgens de besluiten van het provinciaal concilie van 1607 de plicht de parochies van zijn dekenij jaarlijks te bezoeken en daarover een schriftelijk verslag naar de bisschop te sturen (¹). Voor Oostende zijn er elf decanale rapporten bewaard, waarvan slechts twee uit de 17de eeuw. Van elk volgt een korte bespreking.

A. Het verslag van Jacobus Damhouder (1617-1634) (²)

We kunnen moeilijk spreken van een visitatieverslag stricto sensu want het gaat om uittreksels uit het register van Petrus De Palude met notities over zijn inspectiebezoeken als deken. Daarnaast bevat het verslag ook documenten door deken Denis Stoffels (1609-1617) overgeleverd aan zijn opvolger Jacobus Damhouder.

B. Het verslag van Nicolaus Gerseken (1661-1662) (³)

Alhoewel deken Gerseken, die tevens kanunnik was van het St.-Donaaskapittel, Oostende op 1 juli 1661 en 10 juni 1662 visiteerde, heeft hij maar één verslag opgesteld, waarschijnlijk na zijn bezoek in 1661. Het is vrij uitvoerig en onderverdeeld in vier rubrieken (⁴). Eerst komt het tabernakel en toebehoren aan bod. Vervolgens het kerkgebouw, de altaren "et alia quae ad illam spectant" (⁵). Het derde onderdeel gaat over de pastoor en de inwoners, de goddelijke diensten, de beneficiis en de terminarii. Tenslotte wordt er iets gezegd over de parochieregisters, de rekeningen en de kerk- en dismeesters. Op te merken valt dat het het enige visitatieverslag is met informatie over de vergoeding van de pastoor afkomstig uit de begrafenissen.

C. De verslagen van Eugenius De Meulenaere (1763-1778) (⁶)

1764. De eerste inspectietoetocht van deken De Meulenaere doorheen het decanaat Oudenburg had plaats in de periode mei-november 1764. Op 2 juli was hij te Oostende. Hij vermeldt de naam van de pastoor, de duur van zijn pastoorsambt, hoeveel onderpastoors er zijn en of er een koster is. Vervolgens geeft het verslag ons enkele inlichtingen over de rekeningen van armendis en -school, de goddelijke diensten, de catechismus, de parochieregisters en het aantal communicanten.

1765, 1766, 1768, 1770, 1774. Deze verslagen steunen op het vorige en zijn veel korter. De belangstelling van de deken gaat vooral uit naar de kerk, het toebehoren en de rekeningen van armendis en -school. Het klooster van de Zwarte Zusters en de Conceptionistinnen komen ter sprake naar aanleiding van het bezoek in 1766.

1. M. CLOET, o.c., p.25.

2. RAB, NKA, nr. 405, f. 54v-56r.

3. RAB, NKA, nr. 406, f. 1 r-4r.

4. Deze rubrieken vinden we ook terug bij de andere parochies van het decanaat Oudenburg.

5. RAB, NKA, nr. 406, f. 2 r.

6. BAB, B 241h, DV 1764, f.3r; 1765, f. 1v; 1766, f. 1v; 1768, f. 2r; 1770; f. 2r; RAB, NKA, nr. 407, DV 1774, f. 2r.

D. Het verslag van Philippus Verhagen (1778-1793) ⁽¹⁾

In het begin van zijn verslag over Oostende drukt de deken de wens uit dat de bisschop of een vertegenwoordiger de parochiekerk zou visiteren uit vrees voor partijdigheid daar hijzelf tevens pastoor is. De deken was op bezoek in het klooster van de Zwarte Zusters op 12 september 1791, het jaar daarop bij de Conceptionistinnen. Het rapport van deze visitaties is erg beknopt en zakelijk. Het verslag bevat achteraan een compendium met de wantoestanden die pastoor-deken Verhagen tijdens zijn reis doorheen de dekenij Oudenburg had waargenomen. Oostende wordt daarbij vermeld. De deken klaagt voornamelijk tekortkomingen aan in het godsdienstig en zedelijk gedrag van de parochianen. Daarnaast wordt het aantal communicanten aangegeven.

E. De verslagen van Jacobus Petrus De Cuyper (1793-1802) ⁽²⁾

1794-1795. Dit is het kortste van alle decanale visitatieverslagen en verschaft ons heel weinig informatie. De deken was in het klooster van de Conceptionistinnen op 3 juni 1794 waar hem de rekeningen van de voorbije twee jaar overhandigd werden. Voor de pastoors van de parochies die hij in 1795 bezocht ⁽³⁾ was hij vol lof, behalve voor de pastoor van Oostende, die slechts deservitor was. De laatste pagina van het relaas bevat "Puncta visitationis corrigenda. Oostende komt daarbij niet ter sprake.

1796. Dit verslag is uitvoeriger en verzorgd. De deken heeft het in de inleiding van zijn rapport over de dekenij Oudenburg -net als het jaar daarvoor- over het slechte gedrag van de pastoor te Oostende. Het rapport over de parochies is ingedeeld in verschillende onderwerpen. Bovenaan zijn verslag vermeldt de deken de pastoor, de onderpastoors en de koster. Vervolgens komen de altaren, de tabernakels, de biechtstoelen, de preekstoel, de doopvont, de relieken, de broederschappen, de registers, de communicanten en het kerkhof aan bod. Het derde deel gaat over de kloosters, het Reyngoethospitaal en de kapel in het stadhuis.

Veel historici hebben reeds gewezen op het nut van goed opgestelde visitatieverslagen voor de studie van het religieuze leven ⁽⁴⁾. De waarde van de verslagen is afhankelijk van diverse factoren. Zo spelen de aandacht en de persoonlijkheid van de visitator een belangrijke rol ⁽⁵⁾. Had hij niet teveel haast bij het bezoeken van zijn parochies? Voor de dekenij Oudenburg is het niet altijd na te gaan hoeveel parochies de deken gemiddeld per dag visiteerde.

Van vijf decanale rapporten wordt voor geen enkele parochie de dag van het bezoek vermeld ⁽⁶⁾. Soms is slechts voor enkele parochies van het decanaat de visitatiedatum neergeschreven. Over het algemeen kunnen we stellen dat de dekens slechts één parochie per dag bezochten. Geen enkele deken heeft genoteerd of hij andere personen -buiten de pastoor- ondervraagd heeft naar aanleiding van zijn bezoek. Daarnaast is ook de aard van de gegevens bepalend voor hun waarde. M. CLOET maakt een onderscheid tussen objectieve en subjectieve gegevens. Objectief zijn de inlichtingen over de kerk en haar toebehoren. Inlichtingen over de parochianen en de pastoor zijn subjectief ⁽⁷⁾

1. BAB, B 241h, f. 1r en 8r.
2. BAB, B 241h, DV 1794-1795, f. 1r en 3r; 1796, f. 4r, f. 7r-v.
3. Er wordt niet opgegeven of hij ze allemaal aandeed.
4. M. CLOET, o.c., p. 18-19: "Wie een studie wil maken over de concrete gedragingen op religieus en moreel gebied, moet vanzelfsprekend op zoek gaan naar de bronnen die de concreetste inlichtingen bevatten. Op dit stuk kunnen verzorgde decanale verslagen moeilijk door andere bronnen overtroffen worden. "; J. DELUMEAU, le catholicisme entre Luther et Voltaire, Parijs, 1979², p. 199-200: "Les documents les plus capables de nous informer sur la pratique religieuse d'autrefois sont incontestablement les registers de visites pastorales, archidiaconales ou décanales..."
5. M. CLOET, o.c., p. 25; "De waarde van een dekanal verslag is grotendeels afhankelijk van de aandacht van de bezoekende deken".
6. Het rapport van Jacobus Damhouder hebben we niet meegerekend omdat het in feite geen verslag is.
7. M. CLOET, o.c., p. 21-25.

Par. 2. De bisschoppelijke visitatieverslagen

Het concilie van Trente bepaalde dat de bisschop of zijn plaatsvervanger minstens om de twee jaar al de parochies van zijn bisdom moest bezoeken ⁽¹⁾. Welke inlichtingen geven de twee voor Oostende bewaarde bisschoppelijke verslagen?

A. Het verslag van Antoon Triest (1616-1620) ⁽²⁾

Bisschop Triest visiteerde vele parochies van zijn diocees in de jaren 1617-1620 en stelde richtlijnen op voor elke parochie die hij had aangedaan. Tijdens zijn bezoek aan Oostende op 7 en 8 september 1617 had de bisschop vooral oog voor de materiële en administratieve toestand van de parochie. Heel wat richtlijnen hebben betrekking op het beheer van kerk- en disgoederen. De bisschop inspecteerde ook het kerkgebouw en de uitrusting van de eredienst. Gegevens over het zedelijk en godsdienstig gedrag van de parochianen zijn zeldzaam. Over het gedrag van de pastoor werd niets aangetroffen.

B. Het verslag van Jan-Baptist de Castillion (1743-1753) ⁽³⁾

Bisschop de Castillion heeft tussen mei 1745 en oktober 1746 niet minder dan 103 parochies van zijn bisdom bezocht. Hij was te Oostende op 12 mei 1745. Vooraf had hij aan de pastoors van de diverse parochies een vragenlijst opgestuurd die moest ingevuld zijn vóór zijn bezoek ⁽⁴⁾. Deze lijst is ingedeeld in zes hoofdpunten (tituli). De zes tituli behandelen respectievelijk de volgende onderwerpen: 1. de parochie als zodanig, 2. de kerkelijke bedienaars en de inwoners van de parochie, 3. de kerk en haar uitrusting, 4. de goederen, stichtingen en afrekeningen, 5. de goddelijke en pastorale dienst, 6. de broederschappen, aflaten, relieken en beneficies. Van de in totaal 106 vragen heeft de pastoor van Oostende er slechts 21 beantwoord. Dat is opmerkelijk weinig in vergelijking met andere parochies ⁽⁵⁾. Van het eerste hoofdpunt zijn er 2 van de 6 vragen ingevuld, 7 van de 10 van het tweede onderdeel, 4 van de 20 van het derde deel, 4 van de 34 van het vijfde hoofdpunt en 3 van de 6 vragen van de laatste titulus. We moeten dus wel constateren dat heel wat mogelijke informatie niet verstrekt werd en dus ook niet tot ons gekomen is.

Par. 3. De relationes ad limina

De verslagen die de bisschoppen sinds 1585 om de vier jaar over de toestand van hun bisdom in Rome moesten uitbrengen heten relationes ad limina ⁽⁶⁾. Kopieën van dergelijke verslagen bevinden zich in het bisschoppelijk archief te Brugge ⁽⁷⁾. Inlichtingen met betrekking tot Oostende troffen we aan in de verslagen van de volgende jaren: 1607 (Karel-Filips de Rodoan); 1654 (Karel van den Bosch); 1675 (François de Baillencourt); 1685 (Humbert de Precipiano); 1695 (Willem Bassery); 1719 (Hendrik Jozef van Susteren); 1764, 1753 (Jan Baptist de Castillion); 1762, 1773 (Jan Robert Caimo); 1781 (Felix Brenart). De gegevens hebben voornamelijk betrekking op de Oratorianen, de Kapucijnen, de Zwarte Zusters, de Conceptionistinnen, het godshuis de Drie Koningen en het Reyngoethospitaal. De verslagen zijn op elkaar gebaseerd, sommige zinnen worden in verscheidene elkaar opvolgende relationes letterlijk overgenomen. Zo verschillen de twee verslagen van bisschop de Castillion noch in inhoud, noch in woorden. Al bij al bevatten de relationes voor ons toch interessante informatie, vooral omdat de beschikbare bronnen voor Oostende nogal beperkt zijn.

1. IDEM, o.c., p. 24.
2. RAB, NKA, nr. 383 bis, f16r-17v.
3. BAB, B239.
4. J. VAN EEGHEM, Bisschoppelijke en decanale kerkvisitaties in het bisdom Brugge van de XVIIIe eeuw, in CB, dl. L, 1954, p. 107-108.
5. Voor de dekenij Torhout is de balans heel wat gunstiger : gemiddeld werden per parochie slechts elf vragen niet beantwoord (J. LECOMTE, De dekenij Torhout. Twee eeuwen kerkelijk leven (1597-1795), onuitg. lic. verh., Leuven, 1986, p. 24.
6. M. CLOET, o.c., p. 55
7. BAB, B184 EN 185.

ART. 2. De Acta episcopatus

In de Acta episcopatus brengen de secretarissen van de bisschop verslag uit over de handelingen en beleidsbeslissingen van hun bisschop (¹). De Acta voor de periode 1605-1802 omvatten 77 registers. Van het merendeel van de registers werden onlangs indices opgemaakt wat het doornemen van de registers in hoge mate vereenvoudigde.

De Acta bevatten ook kopieën van de correspondentie van de bisschop met geestelijken en met leken. Bezoeken van de bisschop aan de parochie worden eveneens vermeld. Er is heel wat informatie over de parochiegeestelijkheid aan te treffen: benoeming, diverse toelatingen, verhouding met de plaatselijke overheid en de kloosters. Wat de kloosters betreft hebben de meeste gegevens betrekking op de inkleding, de professie van de zusters, de verkiezing van een overste en een mede-overste bij de Conceptionistinnen en de Zwarte Zusters, alsook toelatingen om te prediken en biecht te horen voor de Kapucijnen. Verder allerlei dispensaties i.v.m. vasten en vleesderven, de heiliging op zon- en feestdagen, de sacramenten, de catechismus, de volksdevotie, veranderingen aan het kerkgebouw en het kerkhof. Inlichtingen over het onderwijs en de armenzorg zijn eerder schaars.

Art. 3. Het parochiaal archief

Par. 1. De kerkfabriek St. Petrus en Paulus (²)

Het parochiearchief bevindt zich sedert 5 augustus 1964 in het rijksarchief te Brugge. Heel wat stukken zijn echter beschadigd door de storm van 1 februari 1953 waardoor de stad onder water kwam te staan. Alhoewel het geen merkwaardige stukken bevat is het een belangrijk archief, omdat door de vernieling van het stadsarchief in de nacht van 27 op 28 mei 1940 zeer weinig historisch materiaal voor Oostende bestaat (³). Het parochiearchief bevat 111 nummers onderverdeeld in 10 thema's. Sommige nummers waren niet relevant voor onze studie.

Van de drie bewaarde resolutieboeken is het eerste het minst gehavend. Het nalezen ervan leverde o.a. gegevens op in verband met herstellingen aan het kerkgebouw, fundaties, schenkingen aan de kerk, inkomsten uit de schaal en de offerblokken.

De kerkrekeningen bevatten voor onze studie niet zoveel belangrijke en bruikbare informatie. Er is slechts één rekening van de 17de eeuw. Voor de 18de eeuw zijn er mits kleine onderbrekingen rekeningen vanaf 1704 tot 1788. Ze lopen over twee, drie, vier vijf of negen jaar.

Onder de titel "Kerkgebouw en meubilair" zijn voornamelijk documenten geclasseerd in verband met reparaties aan het kerkgebouw en haar toebehoren; de uitrusting voor de eredienst. Er is ook een 19de-eeuwse kopie in opgenomen met grafschriften uit de 17de en de 18de eeuw.

De documenten die handelen over de kerkelijke bedienaars brachten minder informatie aan dan verwacht. De registers van de kerkbaljuws bevatten de tarieven voor de uitvaart en de votiefmissen. Verder moet een kopie vermeld worden van het concordaat dat in 1662 gesloten werd tussen de bisschop Robert de Haynin (1662-1668) en het Oratorium van kardinaal de Bérulle "noopende het bedienen van de pastorie cappelrije ende andere officen concernerende den goddelycken dienst binnen de parochiale kercke deser steede".

Van de onder de titel "Eredienst en devotie" ondergebrachte stukken waren enkel deze over de heiligenverering van

-
1. M. CLOET, Kerkelijke instellingen en het belang ervan voor de plaatselijke geschiedenis (XVIde-XVIIIde eeuw) in de Leiegouw, dl. XXV, 1983, p. 6.
 2. L. DANHIEUX e.a., Rijksarchief te Brugge, Inventarissen van archieven van kerkfabrieken, dl. VI, Brussel, 1969.
 3. J. MERTENS, art. cit., p. 25-27.
Het stadsarchief werd bewaard in het stadhuis en de stadsbibliotheek. Door de brand van beide gebouwen t.g.v. het bombarderen van de stad ging het verloren.

enig nut. Meer bepaald de nummers over het beeld van O.-L.-Vrouw van Scherpenheuvel en de heiligen Petrus en Paulus, en Apollonia (hun relieken en de verleende aflaten).

Statuten of ledenlijsten van broederschappen werden in het parochiearchief niet teruggevonden, alleen geschriften over de relieken en de verleende aflaten.

De rubriek over fundaties en testamenten bevat voornamelijk fundaties. Er zijn slechts twee testamenten bewaard waarvan één beschadigd en in het Spaans opgesteld is.

Een laatste onderdeel dat van belang was voor onze studie waren de nummers in verband met het klooster van de Zwarte Zusters en het godshuis de Drie Koningen. De stukken zijn hoofdzakelijk van financiële aard.

Par. 2. De parochiebundels ⁽¹⁾

In het bisschoppelijk archief te Brugge bevinden er zich vijf bundels met betrekking tot de parochie Oostende. Twee bundels waren niet van nut omdat de stukken te recent zijn en/of geen betrekking hebben op onze parochie ⁽²⁾ De drie andere bundels verschaften ons voornamelijk gegevens in verband met de Zwarte Zusters, het godshuis de Drie Koningen, het Reyngoethospitaal, de Oratorianen en in mindere mate over de Kapucijnen en de Conceptionistinnen ⁽³⁾.

Besluit.

In tegenstelling tot de andere bisdommen zijn er voor het bisdom Brugge weinig visitatieverslagen bewaard. Voor de dekenij Oudenburg waarvan Oostende deel uitmaakte, zijn slechts elf decanale en twee bisschoppelijke rapporten bewaard. De verslagen en het parochiearchief bevatten overwegend rekeningen, gegevens over de toestand en herstellingen van de gebouwen. Het tekort aan gegevens over de moraliteit wordt in zekere mate goed gemaakt door de Acta.

Alhoewel de inlichtingen voor de eerste helft van de 17de eeuw schaars zijn, beschikken we toch over voldoende gegevens voor een studie van het kerkelijk en zedelijk leven te Oostende vanaf het begin van de 17de tot het einde van de 18de eeuw.

HOOFDSTUK II: ALGEMENE TERREINVERKENNING

Alvorens te spreken over het kerkelijk leven te Oostende in de 17de en 18de eeuw gaat onze aandacht achtereenvolgens uit naar de politiek-economische geschiedenis van Oostende (Art.1), de omvang van de bevolkingscijfer (Art. 2) en de parochie Oostende als structurelement (Art. 3).

Art. 1. Politiek-economische schets van de stad Oostende

Oostende, dat tot in de 16de eeuw vermeld staat als Oostende-ter-Streep, ontstond op het oostelijk uiteinde van een lange strook die tot Westende liep ⁽⁴⁾. De oudste vermelding dateert van 1072. In dat jaar liet Robrecht de Fries te

-
1. BAB, F269-273.
 2. NI. F271, 272.
 3. Over het klooster van de Conceptionistinne wordt in het bisschoppelijk archief een afzonderlijke bundel bewaard met o.a. correspondentie tussen de overste van het klooster en de bisschop (BAB, C413). De meeste stukken hebben we echter ook aangetroffen in de Acta.
 4. D. FARASYN, Belgische steden in reliëf. Plannen opgenomen door Franse militaire ingenieurs - XVII-XIXe eeuw, Brussel, 1965, p. 21; C. LOONTIENS, L'Histoire d'Ostende expliquée au musée communal. Catalogue illustré et annoté des œuvres d'art et des antiquités réunis à l'hôtel de ville, Oostende, z.d., p.6.

Oostende een kerk bouwen, toegewijd aan de H. Petrus. Hij zou dat gedaan hebben, hetzij uit dankbaarheid voor zijn overwinning op gravin Richildis, hetzij uit boete hem opgelegd door de paus wegens de moord op zijn neef ⁽¹⁾.

Aanvankelijk was Oostende slechts een klein gehucht, afhankelijk van Mariakerke. Maar dankzij de visserij slaagde dat gehucht erin Mariakerke in de schaduw te zetten en bij akte van 28 juni 1267 werd het door Margaretha van Constantinopel tot stad verheven. De vergunning van vrije gerechtsuitoefening werd in 1270 aan de Oostendse wethouders verleend ⁽²⁾.

Ten gevolge van de storm van 1394, waardoor de helft van de stad verwoest werd, vestigde een deel van de bevolking zich ten zuiden van een dijk, die door het Brugse Vrije in 1390 was opgeworpen. Zo ontstond nieuw Oostende. Geleidelijk aan verhuisde de bevolking van de oude naar de nieuwe stad. De nieuwe stad kreeg een stadhuis in 1411-1418 en een kerk in 1438, die opnieuw toegewijd werd aan de H. Petrus ⁽³⁾. Vanaf 1438 waren er dus te Oostende twee parochiekerken, één in de oude en één in de nieuwe stad die samen één en dezelfde parochie uitmaakten ⁽⁴⁾.

In de 15de en 16de eeuw werd Oostende een belangrijke vissersstad. Voornamelijk haring werd uitgevoerd. In Frankrijk was de streek van Rouen een belangrijk afzetgebied ⁽⁵⁾. De welvaart van de stad nam nog toe door de aanleg van een haven in de jaren 1445-1446. Dit was een doorn in het oog van de steden Brugge, Nieuwpoort, Damme en Sluis die in 1483 bij de drie leden van Vlaanderen een verzoekschrift indienden, waarin ze om het dempen van de Oostendse haven verzochten. Aan dit verzoek werd echter geen gevolg gegeven ⁽⁶⁾.

In 1489 werd de stad die samen met Brugge, Sluis en Duinkerke het gezag van Aartshertog Maximiliaan van oostenrijk verwierp, door zijn troepen verwoest. Oostende wist zich echter in betrekkelijk korte tijd te herstellen ⁽⁷⁾.

Wanneer de Vlaamse steden in opstand kwamen tegen het Spaanse gezag, werd Oostende een belangrijk toevluchtsoord van de Geuzen. In 1583 kwam Alexander Farnese gedurende een vijftal dagen tevergeefs Oostende belegeren ⁽⁸⁾. De overstroming in 1584 die het gevolg was van het afgraven van de duinen aan de oostkant van de stad, bezorgde Oostende een sterke strategische positie ⁽⁹⁾. Vanuit de stad teisterden de Geuzen jarenlang de provincie ⁽¹⁰⁾. Op 5 juli 1601 besloot Aartshertog Albrecht tot het beleg van Oostende dat drie jaar duurde. Op 23 september, de dag na de overgave, werd er uit dank voor de beëindiging van het beleg, in de stad een processie gehouden en een plechtige dankmis gezongen ⁽¹¹⁾.

1. E. VLIETINCK, Het oude Oostende en zijne driejarige belegering (1601-1604), Oostende, 1975 (anastatische herdruk van de uitgave verschenen te Oostende in 1897), p. 24.
2. Voor 1270 ressorteerde Oostende onder het rechtsgebied van Heer Wouterman van Gent; D. FARASYN, o.c., p. 21; E. VLIETINCK, o.c., p. 25.
3. D. FARASYN, o.c., p. 21; R. DANSECOER, Oostende, in Gemeenten van België, Geschiedkundig en administratief - geografisch woordenboek, dl. I: Vlaanderen, z.p., 1980, p. 800-801.
4. E. VLIETINCK, o.c., p. 36.
5. R. DANSECOER, art. cit., p. 800-801.
6. C. LOONTIENS, o.c., p. 8.
7. V. FOUTRY, Merkwaardige bladzijden uit de geschiedenis van Oostende, Antwerpen, 1958, p. 15.
8. IDEM, o.c., p. 18.
9. Deze overstroming leidde tot het ontstaan van een oostgeul, de latere nieuwe haven.
10. D. FARASYN, o.c., p. 22; R. DANSECOER, art. cit., p. 802.
11. E. VLIETINCK, o.c., p. 307.

De stad waarvan na het beleg niet veel meer overbleef dan een puinhoop, kende een spoedige wederopbouw, dankzij de Aartshertogen Albrecht en Isabella. Hierbij heeft de ordonnantie van 21 oktober 1604 die voorrechten verleende aan de mensen die zich in de stad kwamen vestigen, een belangrijke rol gespeeld (1). Aartshertog Albrecht voorzag de stad van nieuwe muren en wallen. De oude stad die in het verleden vaak bedreigd was geweest door de zee, werd verlaten. Er bleef niets meer over behalve het deel waarop de huidige dijk gebouwd werd (2).

Dankzij het Twaalfjarig Bestand (1609-1621) was een herleving van handel en nijverheid mogelijk. Maar de Verenigde Provinciën blokkeerden de havens waardoor de Oostendenaars noodgedwongen kapers werden (3). Na het verlies van Duinkerke (1658) werd Oostende de enige zeehaven in de Zuidelijke Nederlanden (4). Vanaf de jaren 1665-1667 vervulde de Oostendse haven de rol van thuishaven voor de Vlaamse konvoovaart (5). De verdieping van de havengeul en van de in 1613-1622 aangelegde Oostendse vaart, alsmede de aanleg van een sluizencomplex, Salslijkens geheten, in de tweede helft van de 17de eeuw, zorgden voor een betere toegang tot de haven en een betere verbinding over water met het binnenland (6).

Bij het beleg van de Engelsen in 1706 werd de stad opnieuw zwaar getroffen. Het stadhuis, de parochiekerk, de Kapucijnenkerk, het klooster van de Conceptionistinnen en dat van de Zwarte Zusters waren beschadigd en men beweert zelfs dat geen enkele woning ongeschonden bleef (7).

Nadat op 8 juli 1715 het eerste schip uit Oostende richting Indië vertrokken was vaarden er heel wat schepen uit naar het oosten (8). Tegen deze onverwachte mededinging kwam hard verzet van de Hollanders. De tochten naar het Oosten namen toe ondanks het kapen van de schepen door de Hollanders (9). Op 19 december 1722 werd dan het charter van de Compagnie Impériale et Royale des Indes orientales établie dans les Pays-Bas Autrichiens of de Oostendse Compagnie ondertekend (10). Voor een periode van dertig jaar werd aan de Compagnie het monopolie toegekend van de koloniale handel met West- en Oost-Indië en met Afrika. Ze mocht kolonies stichten alsook uit naam van de keizer verdragen afsluiten met de inlandse vorsten. Op 10 februari 1724 vertrokken de drie eerste schepen van

1. Een groot deel van de bevolking was immers uitgeweken naar Holland. Deze ordonnantie is terug te vinden in V. BRANTS, Recueil des ordonnances des Pays-Bas. Règne d'Albert et Isabelle, dl. I, 1597-1609, Brussel, 1909, p. 255-256 : Privilèges et exemptions pour les habitants à Ostende, et ceux qui veulent y aller demeurer, après soumission de la place, 21 oktober 1604.
2. D. FARASYN, o.c., p. 22.
3. R. DANSECOER, art. cit., p. 802.
4. De Schelde, Sasse-vaart en het Zwin lieten alleen riviervaart toe; J. EVERAERT, Handel in de Zuidelijke Nederlanden 1650-1795, in NAGN, dl. VIII, 1979, p. 190.
5. Ibidem.
6. D. FARASYN, o.c., p. 22.
7. R. LANOYE, L'Epopée ostendaise, Oostende, 1971², p. 55., J.N. PASQUINI, Histoire de la ville d'Ostende et du port précédée d'une notice des révolutions physiques de la côte de Flandre, tirée de M. Belpaire et suivie du vade-mecum du voyageur à Ostende, Brussel, 1842, p. 199.
8. Onlangs verscheen in het tijdschrift Revue du Nord een artikel van R. BAETENS over de matrozen op de Oostendse schepen naar het oosten. In een eerste deel behandelt hij achtereenvolgens: de schepen, de reis, de voeding, de sterfte, het salaris. In een tweede deel komt de bemanning aan bod: recruitering, het gedrag aan boord, het religieuze leven (R. BAETENS, Le comportement des marins sur les navires ostendais vers l'Orient, in Revue du nord, nr. 1 buiten reeks : Les hommes et la Mer dans l'Europe du Nord-Ouest de l'Antiquité à nos jours. Acte du colloque de Boulogne-sur-mer 1984, Rijsel, p. 385-403.
9. M. VANHAMME en J. DELPORTE, Ostende. D'un village de pêcheurs à la reine des plages, Brussel, 1982, p. 59.
10. Het charter werd pas op 20 juli 1723 gepubliceerd.

de Oostendse Compagnie naar China. Het succes van de overzeese handel was slechts van korte duur. Wegens het verzet van de Engelsen, de Hollanders en de Fransen schortte Karel VI in 1727 de Compagnie op voor een periode van zeven jaar om zo de troon voor zijn dochter Maria-Theresia te verzekeren. Vier jaar later werd het octrooi definitief ingetrokken (¹).

De stad werd andermaal zwaar getroffen in 1745 door het beleg van de Fransen. De Franse bezetting duurde tot 1748 (²).

Onder de regeringen van Maria-Theresia en Jozef II bereikte de stad een nieuwe periode van voorspoed. Industrieën werden in de stad en op Sas-Slijkens opgericht (³). Het loodswezen werd beter georganiseerd en de dijken steviger opgebouwd. Een andere verbetering voor de zeevaart was de bouw van een vuurtoren in 1771. In 1776 kwam er het eerste handelsdok, zes jaar later zouden er nog twee volgen (⁴). Belangrijk was ook het statuut van vrijhaven dat Jozef II in 1781 aan Oostende verleende. De neutraliteitspolitiek van Oostenrijk tijdens de Amerikaanse onafhankelijkheidsoorlog bracht de stad heel wat voordeel. Franse en Engelse schepen vaarden geregeld de oostendse haven binnen. De snelle bevolkingsgroei ten gevolge van de handelsdrukte bracht een nieuwe stadsuitbreiding naar het zuiden met zich mee (⁵).

Na een eerste Franse bezetting in 1792 kwamen de Zuidelijke Nederlanden terug onder Oostenrijks bewind. Als teken van steun schonken de Oostendse magistraten, gilden en kerkmeesters goud en zilver aan het Oostenrijks hof. Het mocht echter niet baten, op 10 juli 1794 werd te Oostende een vrijheidsboom geplant wat het begin betekende van de tweede Franse bezetting die tot 1814 zou duren (⁶).

* *
*

Vóór het beleg was de magistraat samengesteld uit twee burgemeesters en zeven schepenen. Ze werden aangesteld door de graaf of zijn afgevaardigde. Verder waren er ook nog een griffier, een tesorier, een baljuw en een pensionaris (⁷). Het reglement van 5 februari 1605 bepaalde dat er voortaan slechts één burgemeester en acht schepenen zouden zijn. Een kapelaan zou op de vergaderdagen van de magistraat de mis lezen in de stadskapel (⁸). De ambten van burgemeester, schepenen en tesorier werden jaarlijks begeven. Toch nam dezelfde persoon soms verschillende jaren dezelfde functie waar. Ze werden door de vorstelijke ambtenaren uit de bijzonderste burgers gekozen (⁹). In de Acta staat herhaaldelijk te lezen dat de landvoogd met het oog op de vernieuwing van de wet de bisschop verzocht een lijst

1. C. LOONTIENS, o.c., p. 16-17; J. EVERAERT, art. cit., p. 195-197.
2. R. DANSECOER, art. cit., p. 803.
3. Onder andere zaagmolens, een zouttraffinaderij, oesterbanken (M. VANHAMME en J. DELPORTE, o.c., p. 65)
4. V. FOUTRY, o.c., p. 47.
5. D. FARASYN, o.c., p. 22.
6. V. FOUTRY, o.c., p. 48; R. LANOYE, o.c., p. 71-72.
7. E. VLIETINCK, o.c., p. 208.
8. J. BOWENS, Nauwkeurige beschrijving der oude en beroemde zee-stad Oostende, gelegen in Oostenryksch Vlaenderen, verciert met grondteekeningen, zoo van de oude als van de nieuwe stad, dl. I, Handzame, 1968 (anastatische herdruk van de uitgave verschenen te Brugge in 1792), p. 103.
9. P. VANDEWALLE, Oostende 1604-1615, in Ostendiana, dl. III, 1978, p. 88.

met geschikte kandidaten op te stellen, vooraleer het decreet tot vernieuwing uitgevaardigd werd (¹). De bisschop moest daarvoor de nodige informatie inwinnen (²). L. DANHIEUX die de vernieuwing van de magistraat van Oostende in 1788 bestudeerde, stelde vast dat er weinig rekening gehouden werd met de door de bisschop opgestelde lijst. Hij kwam tot die bevinding door de door de bisschop voorgestelde kandidaten te vergelijken met het decreet van 1 mei 1788. Hieruit bleek namelijk dat alhoewel bisschop Felix Brenart (1777-1794) had gepleit voor een volledige vernieuwing van de wet drie schepenen uit de vorige magistraat behouden bleven. Tegen twee onder hen had de bisschop nochtans bezwaar gemaakt. Van de zeven begeven plaatsen (twee bleven vacant) kwamen er vier op de bisschoppelijke kandidatenlijst voor. Eén van de volgens bisschop Brenart verdachte personen werd weerhouden door het centrale gezag (³). Of er altijd maar weinig rekening gehouden werd met het advies van de bisschop hebben we niet kunnen achterhalen omdat in de Acta slechts heel uitzonderlijk de namen van de kandidaten worden vermeld.

Art. 2. De bevolkingsomvang

Om de omvang en de evolutie van de bevolking te bepalen beschikken we ondermeer over communicantencijfers van zes verschillende jaren, waaronder slechts één uit de 17de eeuw. Daarnaast hebben we gebruik gemaakt van de bevolkingscijfers door P. VANDEWALLE berekend voor de periode 1608-1644 (⁴). Voor de Franse tijd hebben we de telling van 23 Nivose V (12 januari 1797) (⁵) en 27 Brumaire IX (18 november 1800) (⁶).

In de eerste helft van de 17de eeuw wisselden dalingen en stijgingen van de bevolking elkaar af. Dit houdt verband met de pestepidemieën en periodes van grote duurte van de levensmiddelen. Oostende had af te rekenen met pest in de jaren 1615-1617 en 1624-1626, met duurte en pest in de periodes 1630-1633 en 1637-1640 (⁷). In de daaropvolgende decennia kende het bevolkingscijfer een stijgende trend. De daling in de eerste helft van de 18de eeuw kan volgens D. FARASYN verklaard worden door de beroepsstructuur van de burgerbevolking en de economische toestand van deze periode. De afschaffing van de Oostendse Compagnie in 1731 leidde tot een terugval van de handel; heel wat handelaars trokken uit Oostende weg (⁸). In de tweede helft van de 18de eeuw deed er zich een nieuwe stijging voor (⁹). Deze hangt samen met de maatregelen ter bevordering van de handel onder Maria-Theresia en Jozef II waardoor heel wat vreemdelingen zich te Oostende kwamen vestigen (¹⁰). E. SCHOLLIERS en C. VANDENBROEKE merkten

1. De bisschop werd ook geraadpleegd bij de hernieuwing van de magistraat in Brugge, het Brugse Vrije, Nieuwpoort, Damme, Oudenburg en Blankenberge; cfr. AE, B XLIII, f.205: hernieuwing magistraat Brugge, Oostende, Oudenburg, Damme en Blankenberge; B XLIV, f. 363-364: hernieuwing magistraat Brugge, Brugse Vrije, Nieuwpoort, Oostende, Damme en Blankenberge.
2. AE, B XLVII, f. 28v: het vicariaat verzoekt de pastoors van Brugge, Damme, Oostende, Oudenburg en het Brugse Vrije hem in te lichten over eventuele kandidaten.
3. L. DANHIEUX, De vernieuwing van de magistraat van Oostende in 1788, in Ostendiana, dl. III, 1978, p. 167-176.
4. P. VANDEWALLE; art. cit., p. 81-95, heeft zich daarvoor gebaseerd op het geboortecijfer en de bedragen van een reeks belastingen te Oostende geheven.
5. J. DE BELDER e.a., Arbeid en tewerkstelling in West-Vlaanderen op het einde van het Ancien Régime. Een socio-professionele en demografische analyse. Werkdocumenten 2, dl. IV, z.p., 1975, p. 960.
6. J. WALGRAVE, Het demografisch materiaal van de stad Oostende in de Franse tijd (1797-1814), onuitg. lic. verh., Leuven, 1961, p. 5.
7. P. VANDEWALLE, art. cit., p. 83.
8. D. FARASYN, o.c., p. 29-32.
9. Enkel in 1797 is er een achteruitgang van ruim 300 inwoners.
10. Cfr. supra p. 72-73

terecht op: "Er mag worden aangenomen dat stedelijke kernen niet zomaar zelfstandig kunnen groeien en dat zij overwegend op immigratie zijn aangewezen. Dit geldt althans tot en met het einde van het ancien-régime" (1).

Oostende was naast Brugge één van de twee plaatsen die de benaming stad verdiende. Dit had Oostende voornamelijk te danken aan zijn internationale relaties als kosmopolitische handelsstad. Toch was het in vergelijking met Brugge eerder een kleine stad wat de bevolking betreft (2).

jaar	communicanten	Bevolkingsevolutie van Oostende (3)		
		nt.communic.	nt.kathol.	totaal (4)
1608				1.989
1615				1.291
1621				2.125
1625				1.775
1631				3.874
1637				2.959
1644				4.381
1661-62	circa 4000			6.666
1745	circa 3000			4.500
1764	3394			5.091
1786	4700	2000		6.700
1792	tussen 5000-6000 (5)		730	8.980
1796	circa 6000			9.000
1797				8.658
1800				10.459

Art. 3. Oostende als parochie in de dekenij Oudenburg

Als parochie behoorde Oostende tot de dekenij Oudenburg, die tot 1559 met de dekenijen Brugge en Aardenburg het aartsdiaconaat Brugge -ressortierend onder het bisdom Doornik- vormde. In 1559 werd het bisdom Brugge opgericht als één van de veertien nieuwe bisdommen in de Nederlanden (6). Deze nieuwe kerkelijke indeling is van enorm belang

1. E. SCHOLLIERS en C. VANDENBROEKE, Structuren en conjuncturen in de Zuidelijke Nederlanden 1480-1800, in NAGN, dl. V, 1980, p. 259.
2. Brugge telde in 1786 30.880 inwoners, Oostende daarentegen slechts 8.980 inwoners in 1792. M. CLOET, Inleiding, in Het bisdom Brugge (1559-1984). Bisschoppen, priesters, gelovigen, Brugge, 1984, p. 170-171.
3. Bronnen - 1608-1644 : P. VANDEWALLE, art. cit., p. 84.
 - 1661-1662 : RAB, NKA, nr. 406, DV, f.3r.
 - 1745 : BAB, B239
 - 1764 : RAB, NKA, nr. 407, DV, f.2r
 - 1786 : RAB, NKA, nr. 440, f.3r
 - 1792 : BAB, B241h, DV, f.1r
 - 1796 : BAB, B241h, DV, f. 7r
 - 1797 : J. DE BELDER e.a., op.c., p. 960
 - 1800 : J. WALGRAVE, o.c., p. 5
4. Voor de 17de eeuw stelden we het aantal communicanten gelijk aan 60% van de bevolking. Voor de 18de eeuw namen we 66,66% als basis. Voor gegevens over de leeftijd van de communicanten en de verhouding tot de totale bevolking zie: M. CLOET, De leeftijdsgrens tussen communicanten en niet-communicanten in de XVIIde en de XVIIIde eeuw. Een methodologisch gegeven voor het berekenen van het bevolkingscijfer, in De Leiegouw, dl. VIII, 1966, p. 451-471 en J. DE BROUWER, Het belang van de communicantencijfers en de verhouding ervan tot de bevolking, in Handelingen van de Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal, Letterkunde en Geschiedenis, dl. XVII, 1963, p. 67-80.
5. We gebruikten 5500 voor de omrekening.
6. E. VAN MINGROOT, Oprichting en omschrijving van het bisdom, in Het bisdom Brugge, p. 17.

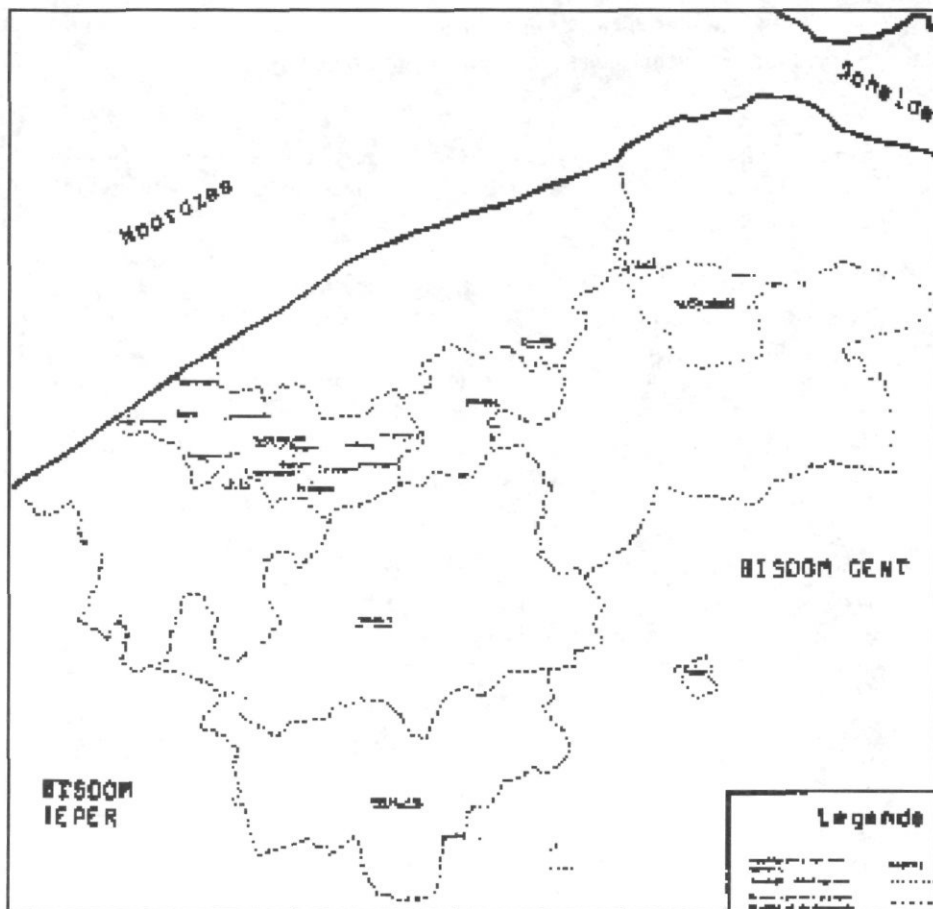
geweest voor de Zuidelijke Nederlanden ⁽¹⁾. De bestaande bisdommenindeling hield immers noch met de nieuwe staats- en taalgrenzen, noch met de snelle bevolkingstoename rekening. Daarenboven maakte de uitgestrektheid van de bisdommen een degelijk toezicht en apostolaat onmogelijk ⁽²⁾.

Het nieuwe bisdom Brugge vormde samen met de bisdommen Gent, Ieper, Antwerpen, 's Hertogenbosch en Roermond de Mechelse kerkprovincie ⁽³⁾.

Het nieuwe bisdom was niet zo uitgestrekt als het huidige dat in 1834 tot stand kwam. Het omvatte het noorden van West-Vlaanderen tot en met Zeeuws-Vlaanderen en een deel van Oost-Vlaanderen. Het was begrensd door de Noordzee en de Scheldemonding en door een lijn lopend van Lombardsijde naar Rumbeke en Oekene en van daar naar Eeklo en Watervliet ⁽⁴⁾. Het bestond uit het aartsdiaconaat Brugge en de dekenij Roeselare ⁽⁵⁾. De eerste bisschop van Brugge, Pieter De Corte (1561-1567) liet deze toestand ongewijzigd. Het is pas zijn opvolger, Remi Drieux (1569-1594), die een nieuwe decanale indeling doorvoerde. Op 27 maart 1571 werd Brugge in twee decanaten gesplitst, Brugge en Damme. Door de synode van 31 augustus 1574 werden dan nog eens drie nieuwe dekenijen opgericht: Gistel, Sluis en Torhout. Het bisdom telde toen dus acht decanaten: Aardenburg, Brugge, Damme, Gistel, Oudenburg, Roeselare, Sluis en Torhout ⁽⁶⁾.

Onder bisschop Antoon Triest kwam er in 1618 een gewijzigde indeling van de decanaten die tot het einde van het Ancien Régime

-
1. M. DIERICKX, De oprichting der nieuwe bisdommen in de Nederlanden onder Filips II 1559-1570, Antwerpen-Utrecht, 1950, p. 11: "In het midden der XVIIe eeuw, toen het Calvinisme gevaarlijk opkwam, was deze nieuwe kerkelijke indeling samen met de decreten van het Concilie van Trente het providentiële middel om het eeuwenoude katholieke geloof van deze gewesten nieuw leven te schenken... In de Zuidelijke Nederlanden echter hebben de talrijke bisdommen een katholieke reformatie mogelijk gemaakt."
 2. L. REYNTENS, Nieuwe bisdommen in de Nederlanden onder Filips II, in CGB, dl.V, 1959, p. 157.
 3. M. DIERICKX, o.c., p. 63.
 4. L. REYNTENS, art. cit., p. 175.
 5. De dekenij Roeselare maakte vóór 1559 deel uit van het aartsdiaconaat Gent dat tot het bisdom Doornik behoorde.
 6. M. ENGLISH, De decanaten in het bisdom Brugge, in Hand.ém., dl. XCI, 1954, p. 6.

Kaart: De dekenij Oudenburg in de 17de en 18de eeuw.

(M. CLOET e.a. , Het bisdom Brugge (1559-1984). Bisschoppen, priesters, gelovigen, Brugge, 1984, p. 18).

bleef bestaan ⁽¹⁾. De dekenij Sluis werd gesupprimeerd, omdat ze bijna geheel door de Geuzen bezet was, waardoor er van uitoefening van de katholieke eredienst geen sprake meer kon zijn. Daarnaast werden grenswijzigingen aangebracht aan de zeven resterende decanaten. Zo verloor de dekenij Oudenburg de parochies Bredene, Klemskerke, Stalhille, Houtave, Vlissegem en Nieuwmunster aan de dekenij Damme. Deze laatste stond op haar beurt de parochies Snellegem en Varsenare af aan de dekenij Oudenburg. Van het decanaat Gistel kreeg Oudenburg de parochie Snaaskerke ⁽²⁾. Vanaf nov. 1618 telde de dekenij Oudenburg veertien parochies: Bekegem, Ettelgem, Jabbeke, Mariakerke, Oostende, Oudenburg, Roksem, Snaaskerke, Snellegem, Stene, Varsenare, Westkerke, Zandvoorde en Zerkegem.

De zeven decanaten stonden onder het toezicht van dekens, die geheel vrij door de bisschop benoemd werden. Ze konden gemakkelijk ontslagen worden, omdat hun bediening (officium) niet verbonden was met een bepaalde pastorale functie (beneficium) ⁽³⁾.

Oostende bezat sinds 1072 een parochiekerk. Het benoemingsrecht behoorde toe aan de hertog van Cleven, heer van Wijnendale ⁽⁴⁾. Vanaf 1409 ondernam de magistraat stappen om in de nieuwe stad een parochiekerk te bouwen, die samen met de oude St.-Petruskerk één en dezelfde parochie zou vormen. De reden was dat de mensen die na de storm van 1394 meer landinwaarts waren gaan wonen nu tot de St.-Catharinaparochie behoorden waarvan de kerk nogal veraf gelegen was ⁽⁵⁾. De amortisatiebrieven van de grond bestemd voor de bouw van de nieuwe kerk werden in 1438 door hertog Filips de Goede verleend ⁽⁶⁾. De kerk werd vóór 1455 in gebruik genomen. De eerste steen van de toren werd pas op 20 juli 1478 gelegd ⁽⁷⁾. Als stichter had de magistraat het patronaatschap van de nieuwe kerk verkregen, wat op verzet stuitte van de pastoor van St.-Catherina en van de abt van St.-Rikiers. Rome vernietigde in 1440 de aanspraken van deze laatsten. Ook de hertog van Cleven maakte moeilijkheden. Het kwam tot een geschil met de stad dat in 1455 beslecht werd in het voordeel van de magistraat ⁽⁸⁾. Volgens E. VLIETINCK was deze St.-Petrus kerk de eerste van de nieuwe stad. In 1335 was ook al toelating gegeven om een nieuwe kerk te bouwen. Maar E. VLIETINCK is van oordeel dat daaraan nooit gevolg werd gegeven, in de bronnen werd er namelijk niets over teruggevonden ⁽⁹⁾. Het kerkgebouw zelf komt aan bod in het volgende hoofdstuk.

-
1. Zie E. PIETERS, Antoon Triest als bisschop van Brugge (1616-1620). Bijdrage tot de religieuze en mentaliteitsgeschiedenis, in Hand.ém., dl. CXIX, 1982, p. 24-25.
 2. M. ENGLISH, art.cit. p. 8; E. PIETERS, Het pastoraal beleid van Antoon Triest, vijfde bisschop van Brugge (1616-1620), onuitg. lic. verh., Leuven, 1979, p. 88-90.
 3. M. ENGLISH, art. cit., p. 5. Op het einde van dit artikel geven we een lijst van de dekens van de dekenij Oudenburg.
 4. E. VLIETINCK, o.c., p.24.
 5. De St.-Catharinaparochie was gelegen tussen Oostende en Mariakerke en verdween met de beroerten en oorlogen der 16de eeuw; de abt van St.-Rikiers was er patroon. E. VLIETINCK, o.c., p. 35-36.
 6. E. VLIETINCK, o.c., p. 39. De pauselijke bul en het octrooi zijn terug te vinden in E. VLIETINCK, Cartulaire d'Ostende. Texte original avec notes et additions précédé d'une introduction historique, Antwerpen, 1910, p. 291-294.
 7. A. VIAENE, Klokkendoop en torengedebouw in Oostende. Het bezoek van bisschop Gillis de Baerdemakere 19-20 juli 1478, in Ostendiana, dl. II, 1975, p. 180-181.
 8. E. VLIETINCK, Het oude Oostende, p. 40.
 9. IDEM, o.c., p. 27.

Lijst van de dekenen van de dekenij Oudenburg (1)

deken	periode	personalia
Christiaan de Brabander Servaas de Quinckere	? -1607 1607-1609	pastoor van Oostende deken van Damme en aarts- priester.
Denis Stoffels	1609-1617	kanunnik van St.-Donaas
Jacobus Damhouder	1617-1634	kanunnik van St.-Donaas
Petrus Reynaert	1634-1638	pastoor van Varsenare
George Geraldin	1638-1652	pastoor van Oostende
Jacobus Bollaert	1654-1656	pastoor van Jabbeke
Jan-Baptist Vanden Zype	1656-1661	kanunnik van St.-Donaas
Nicolaus Gerseken	1661-1662	kanunnik van St.-Donaas
Egidius De Plessaria	1662-1663	kanunnik van St.-Donaas
Joannes Herman Anchemant	1663-1664	kanunnik van St.-Donaas
Franciscus De La Motte	1664-1669	pastoor van Oudenburg
Jan-Baptist Janssens Elinga		
	1673-1684	pastoor van Oostende
Petrus Maes	1684-1690	kanunnik van St.-Donaas
Joannes Herman Anchemant	1690-1696	kanunnik van St.-Donaas
Guilielmus Willemans	1696-1718	pastoor van Oostende
Franciscus Brouckman	1717-1720	kanunnik van St.-Donaas
Jan-Baptist Verslype	1720-1735	aartsdiaken
Zegerus Van Male	1735-1750	kanunnik van St.-Donaas
Emmanuel De Camba	1750-1763	pastoor van Oostende
Eugenius De Meulenaere	1763-1778	pastoor van Ettelgem
Philippus Verhagen	1778-1793	pastoor van Oostende
Jacobus Petrus de Cuyper	1793-1802	pastoor van Mariakerke

Besluit

Oostende - gelegen in de dekenij Oudenburg- heeft diverse belegeringen gekend. De bevolking leefde er hoofdzakelijk van de handel. Vanaf 1640 was er een bevolkingstoename. De eerste helft van de 18de eeuw daalde de bevolking echter, gevolgd door een nieuwe stijging in de tweede helft.

HOOFDSTUK III : DE PAROCHIEKERK, HET KERKHOF, DE KAPELLEN

De parochiekerk nam een belangrijke plaats in de samenleving. Ze vormde het middelpunt van het parochiale leven: de parochianen ontmoetten er elkaar geregeld en zeker bij de voornamelijkste momenten van hun bestaan (?). In dit hoofdstuk willen we nader ingaan op de parochiekerk (Art. 1), het kerkhof (Art. 2), en de kapellen (Art. 3).

Art. 1. De parochiekerk

Par. 1. Het kerkgebouw

De in 1438 gebouwde St.-Petruskerk was aanvankelijk eenbeukig met een toren aan de westzijde. In de 16de eeuw

1. Bronnen:
 - AE
 - (J.F. FOPPENS), Compendium chronologicum Episcoporum Brugensium, necnon praepositorum decanorum, et canonicorum... Ecclesiae Cathedralis S. Donatiani Brugensis, Brugge, 1731.
 - G.F. TANGHE, Parochieboek van Leke, Lombardzijde, Middelkerke, Oudenburg, Bekegem, Ettelgem, Roksem, Westkerke, Zerkegem, Handzame, 1976, anastatische herdruk, p. 49-52.
 - M. THERRY, De dekenij Roeselare (1609-1649). Bijdrage tot de studie van de katholieke hervorming in het bisdom Brugge, Leuven, 1983, p. 49, 52.
2. M. THERRY, o.c., p. 139.

kreeg ze een kruisvorm en een toren in het midden. Rond 1640 was de kerk driebeukig en stond westelijk een vierkante toren ⁽¹⁾.

Voor de heropbouw van de kerk die ten gevolge van het beleg van Oostende (1601-1604) verwoest was, verkregen de burgemeester en schepenen van de nuntius in 1605 "... de gifte ende incorporatie van de achterstellen en verlopen van acht distincte renten op den impost van Vlaenderen int quartier van den Vrijen gecompeteert hebbende de kercke, den disch en den H. geest binnen der stede van sluis". Dit voorrecht mochten ze behouden zolang Sluis door de rebellen bezet bleef. De som moest jaarlijks in drie gelijke schijven betaald worden ⁽²⁾. Daarnaast schonken de Aartshertogen Albrecht en Isabella in 1605 en 1609 3000 florijnen ⁽³⁾. In 1606 kwam bisschop Karel-Filips de Rodoan (1604-1616) de kerk en het kerkhof wijden en reconcilieren ⁽⁴⁾. Bij zijn bezoek negen jaar later was de kerk reeds hersteld ⁽⁵⁾.

In 1687 goot Jan-Baptist Segnier drie klokken voor de toren van de parochiekerk. Ze werden op 23 juli door pastoor Dominicus Gallé gewijd en kregen de namen Petrus en Paulus, Albrecht en Isabella, St.-Anna ⁽⁶⁾.

De kerk werd andermaal beschadigd door het beleg van de Engelsen in 1706 ⁽⁷⁾. Zes jaar later vernietigde een brand volledig het kerkgebouw en de toren ten gevolge van een onvoorzichtigheid van een loodgieter die de kerkgoten aan het solderen was ⁽⁸⁾.

Waar haalde men het geld voor het herstel van de kerk? Vooreerst kreeg de kerkfabriek van de magistraat en het vicariaat de toestemming om renten en gronden toebehorende aan de kerk te verkopen ⁽⁹⁾. Er werd vrijstelling van belasting verleend op alle materialen die voor de reparatie zouden gebruikt worden ⁽¹⁰⁾. Daarnaast werd ook geld gebruikt uit de omhalingen door de kerkmeesters georganiseerd. Er waren ook particulieren die geld leenden of schonken aan de kerk ⁽¹¹⁾. Vijf jaar na de fatale brand van 19 juli 1712 was de kerk hersteld. Tijdens deze herstellingswerken grepen de kerkelijke diensten enige tijd (1712-1714) plaats in de kapel van de Zwarte Zusters ⁽¹²⁾.

-
1. D. FARASYN, o.c., p. 41; E. VLIETINCK, Het Oude Oostende, p. 157.
 2. K. MEGANCK, De kerk na 't beleg van 1600, in Archieven-Boek van Rond den Heerd, 1874, dl. II, p. 55-56. Sluis werd op 19 augustus 1604 veroverd door prins Mauritz.
 3. M. CLOET, Karel-Filips de Rodoan en het bisdom Brugge tijdens zijn episcopaat (1602-1616), Brussel, 1970, p. 225.
 4. E. VLIETINCK, o.c., p. 307-308.
 5. AE, BX, f.37v, 29 sept. 1615: "Reverendissimus visitavit ecclesiam parochialem quam egregie invenit..."
 6. K. MEGANCK, Vergieten der dry klokken te Oostende, in Archiven-Boek van Rond den Heerd, 1874, dl. II, p. 80-81; AE, BXLi bis, f.38r, 21 juli 1687.
 7. Cfr. supra p. 72.
 8. J. BOWENS, o.c., dl. II, p. 15,22.
 9. RAB, KF, nr. 4, f.125v-126r; AE, B XLVII, f.157v-158r, 24 mei 1713.
 10. RAB, KF, nr. 57, 1 juni 1713.
 11. RAB, KF, nr. 15, f.37r-38v, f.40v; nr. 16, f.47v-48r.
 12. F. VAN DEN BERGHE e.a., De Zwartzusters van Brugge, Diksmuide, Oostende, Veurne en Brazilië, Brugge, 1986, p. 242.

Bij gebrek aan geld was de toren pas in 1729 gerepareerd. Op de vierkante onderbouw van de in 1712 afgebrande toren werd een achthoekige toren opgetrokken ⁽¹⁾. De drie nieuw gegoten klokken werden in de maand oktober gewijd door pastoor Carolus Ernestus Vanden Cruyce in het bijzijn van de magistraat ⁽²⁾.

Bij het afsluiten van de rekening van het herstel van de toren op 27 februari 1730 bleek dat er nog 9240 guldens 18 stuivers en 6 deniers te betalen waren. Er werd overeengekomen dat de stad 8000 guldens voor haar rekening zou nemen "met conditie dat de kercke in staete synde soude contribuieren en helpen afleggen het voorn. capitael van 8000 guldens". De parochiekerk ontleende de resterende som aan het klooster van de Conceptionistinnen aan vijf procent per jaar ⁽³⁾.

In 1732 werd de bliksemafleider op de kerktoren beschadigd door een onweder ⁽⁴⁾. Twaalf jaar later moesten er herstellingswerken aan de steunpijlers van de toren uitgevoerd worden ⁽⁵⁾.

Het beleg van de Fransen in 1745 had grote schade toegebracht aan de parochiekerk. Het herstel ervan bracht moeilijkheden met zich mee. Omdat de kerkfabriek niet over het kapitaal nodig voor de reparatiewerken beschikte, werd een verzoekschrift tot de magistraat gericht met het oog op een financiële tussenkomst van de stad in de kosten van de kerkherstelling. Het antwoord van de wet was negatief: het hout dat aangekocht was geweest voor het maken van het altaar on het O.-L.-Vrouwkoor -ook wel Spaanse of koninklijke kapel genoemd- moest maar verkocht en de inkomsten van dezelfde kapel aangewend worden. Volgens de pastoor en de kerkmeesters was dit onmogelijk omdat de inkomsten van die kapel hen niet toekwamen. De wethouders hielden echter voet bij stuk. De kerkfabriek besloot daarop een schrijven te richten aan de Brugse bisschop de Castillion opdat hij zijn invloed zou aanwenden zodat de magistraat toch zou bijdragen in het herstel. Op 21 september liet de bisschop echter weten dat hij voor dat geval geen enkele autoriteit had. Wel schreef hij op aanraden van de deken van Oudenburg, Van Male, een brief aan de wet van Oostende waarin hij om hun financiële tussenkomst verzocht. Ieder uitstel was volgens de bisschop met de winter voor de deur nadelig ⁽⁶⁾. Of de magistraat daaraan gevolg gegeven heeft weten we niet ⁽⁷⁾.

Op 14 augustus 1896 werd de parochiekerk voor een tweede maal door het vuur vernield. Alleen de toren bleef over die nu nog steeds bestaat en de "Peperbusse" wordt genoemd. De huidige kerk werd opgetrokken in de jaren 1905-1907 ⁽⁸⁾.

Par. 2. de kerkbenodigdheden

De driebeukige parochiekerk van Oostende had drie koren, ook kapellen genoemd. Namelijk het hoogkoor met het hoogaltaar dat toegewijd was aan de apostelen Petrus en Paulus; het O.-L.-Vrouwkoor met een altaar ter ere van O.-L.-Vrouw en het St.-Rochuskoor met een altaar toegewijd aan St.-Rochus. Het O.-L.-Vrouwkoor, ook wel Spaanse of koninklijke kapel genoemd, werd gebruikt voor de goddelijke diensten van de Spanjaarden en de militairen. Dekan

1. D. FARASYN, o.c., p. 41.
2. RAB, KF, nr. 4, f.209r; J. BOWENS, o.c., dl. II, p. 90.
3. AE, B LII f.107r-v, 17 maart 1730; RAB, KF, nr. 4, f.210v-211r.
4. RAB, KF, nr. 4, f.216r.
5. AE, B LVII, f.91r-v, 29 aug. 1744, ts. 90 en 91 brief van pastoor en kerkmeesters aan de magistraat van Oostende.
6. AE, B LVIII, ts. 45 en 46 brief van de pastoor en kerkmeesters van Oostende aan de bisschop en advies van deken Van Male, f.46r-47r, 21 sept. 1745; RAB, KF, nr. 4, f.268v; K. MEGANCK, De kerk van Oostende, voor gedurende en nan het bombardement van 1745, in Archiven-Boek van Rond den Heerd, 1874, dl. II, p. 78-80.
7. De stedelijke resolutieboeken zijn vernield in de brand van 1940 (J. MERTENS, art. cit., p. 24-25).
8. R. DANSECOER, art.cit., p. 801.

Gerseken achtte het wenselijk dat het altaar eruit zou verwijderd worden, maar de militairen waren het daar niet mee eens ⁽¹⁾. De altaren in de koren waren versierd met schilderijen: een voorstelling van de wonderbaarlijke visvangst boven het hoogaltaar, de geboorte van Christus boven het O.-L.-Vrouwaltaar en het Laatste Avondmaal boven dat van St.-Rochus. In het schip zelf van de kerk waren er vijf altaren: één van St.-Anna, van St.-Sebastiaan, van St.-Nicolaas, van St.-Jozef, en van O.-L.-Vrouw van de Zeven Ween. Volgens deken Gerseken waren ze op niet passende plaatsen opgesteld. Alle waren gewijd en voorzien van een schilderij ⁽²⁾. In de verslagen van 1745 (bisschop de Castillion) ⁽³⁾, 1764 (deken de Meulenaere) ⁽⁴⁾ en 1796 (deken de Cuyper) ⁽⁵⁾ lazen we echter dat er slechts zeven altaren waren in de parochiekerk. Aan welke heiligen ze toegewijd waren werd niet vermeld.

In de kerk was een doopkapel waarin een marmeren doopvont stond, die goed afgesloten was zodat het doopwater proper bleef ⁽⁶⁾.

Er waren zitplaatsen voor de magistraat en de notabelen, vier biechtstoelen met traliewerk ⁽⁷⁾, een communiebank en een preekstoel ⁽⁸⁾.

Aanvankelijk bezat de kerk slechts één houten tabernakel ⁽⁹⁾. In 1669 werd er een zilveren gemaakt naar het model van dat van de Predikheren te Brugge ⁽¹⁰⁾. Dekan De Cuyper noteerde in zijn verslag van 1796 dat er twee tabernakels waren, één achter het hoogaltaar en één op het sacramentsaltaar voor de uitdeling van de H. Communie -waarschijnlijk het St.-Rochus altaar ⁽¹¹⁾.

Voor het tabernakel moest een godslamp hangen. Dekan Gerseken getuigde in 1661-1662 dat er altijd een lamp brandde voor het Allerheiligste ⁽¹²⁾. In 1683 schonk Jacques Hoys, de stichter van het klooster der Conceptionistinnen, een zilveren lamp en olijfolie om de lamp dag en nacht te laten branden ⁽¹³⁾.

Hoeveel monstransen er precies waren is moeilijk te achterhalen. Dekan Gerseken vermeldde één in 1661-1662 ⁽¹⁴⁾, een eeuw later noteerde deken De Meulenaere dat er twee monstransen van verguld zilver in het tabernakel bewaard

-
1. Het altaar daaruit verwijderen betekent ons inziens meteen dat er geen mis meer kon gelezen worden.
 2. RAB, NKA, nr. 406, DV 1661-1662, f.2r.
 3. BAB, B239, p. 2.
 4. BAB, B241h, DV, f.3r.
 5. BAB, B241h, DV, f.7r.
 6. BAB, B241h, DV 1764, f.3r: "baptisterium clausum in eo fons baptismalis marmorens firmus et bene clausus contra pulveres, unde aqua baptismalis nitida."
 7. Of er altijd vier biechtstoelen geweest zijn hebben we niet kunnen nagaan. Dekan Gerseken noteerde enkel dat er biechtstoelen waren.
 8. RAB, NKA, nr. 406; DV 1661-1662, f.2r; BAB, B241h, DV 1764, f.3r.
 9. Ididem, f.1r.
 10. RAB, KF, nr. 63.
 11. BAB, B241h, DV, f.1r.
 12. RAB, NKA, nr. 406, DV, f.1r.
 13. AE, BXL, f.108v., 15 april 1683.
 14. RAB, NKA, nr. 406, f.1r.

werden en -naar we uit zijn bewering kunnen afleiden- minstens één in de sacristie ⁽¹⁾. Er waren in 1661-1662 twee vergulde cibories, één voor de gewone gelovigen en één voor de militairen. De kerk beschikte over zes pixis: twee om de H. Eucharistie naar de zieken te brengen, één in torenvorm voor het H. Olie der zieken, één met drie verschillende afdelingen voor het H. Chrisma en twee voor de militairen ⁽²⁾.

De kostbaarheden in de kerk lokten in de nacht van 12 op 13 januari 1682 dieven. Er werden o.a. drie doosjes met relieken gestolen uit een glazen kast onder het beeld van O.-L.-V. van Scherpenheuvel op het hoogaltaar. Van sommige altaren was de Christus op het kruisbeeld of gans het kruisbeeld meegenomen ⁽³⁾.

Art. 2. Het kerkhof

De pastoor moest er voor zorgen dat de laatste rustplaats van de overledenen geëerbiedigd werd. Een goede omheining diende dieren van het kerkhof weg te houden. In 1695 klaagde men dat ze de bomen op het kerkhof kwamen beschadigen. Er werd dan ook besloten dit euvel te verhelpen ⁽⁴⁾. Later troffen we daaromtrent geen klachten meer aan. Deken De Meulenaere noteerde in 1764 dat het kerkhof goed afgesloten was ⁽⁵⁾.

In 1718 kreeg schepen Jan-Baptist Vanden Heede de toelating om via de weg die over het kerkhof liep zijn pakhuis te bereiken dat op het kerkhof uitgaf. In ruil daarvoor hielp hij bij de heropbouw van de in 1712 afgebrande kerk. Tevens beloofde hij aan de parochiekerk een vierde deel van alle "packhuysheure" ⁽⁶⁾.

Op 29 september 1781 bracht de magistraat van Oostende bisschop Brenart op de hoogte van het plan van de vorst een openbare steenweg aan te leggen door een deel van het kerkhof, om zo een verbinding tot stand te brengen tussen het handelsdok en de Kerkstraat. Daartoe zou een stuk van de omheiningsmuur afgebroken moeten worden. De bisschop die niet gelukkig was met deze gang van zaken, vroeg staatssecretaris de Crumpipen en de regering schriftelijk om inlichtingen ⁽⁷⁾. Op 22 oktober 1781 werd hem inderdaad een antwoord gestuurd ⁽⁸⁾. Uiteindelijk stemde bisschop Brenart toe in een gedeeltelijke profanatie van het kerkhof. Hij stelde als voorwaarde dat een tussenmuur de nodige afscheiding zou maken. Aan de pastoor van Oostende liet hij toe, een in het westen gelegen deel van het kerkhof, dat vroeger bestemd was voor de begrafenis van kinderen die zonder doopsel gestorven waren, te profaneren ⁽⁹⁾.

Het kerkhof was, zoals de kerk, een gewijde plaats waar voortvluchtelingen soms asiel zochten ⁽¹⁰⁾. Onreine

-
1. BAB, B241h, DV 1764, f.3r.
 2. RAB, NKA, nr. 406, DV, f.1r.
 3. A. DUCLOS, Diefte in 1682, in Archiven-Boek van Rond den Heerd, 1874, dl. II, p. 25-26.
 4. RAB, KF, nr. 4, p. 49.
 5. BAB, B241h, f.3r.
 6. AE, B XLVIII, f.257r-259v, 5 januari 1718.
 7. AE, B LXXIII, ts. 229 en 230, brief van de burgemeester en schepenen van Oostende aan de bisschop (29 sept. 1781) en brief van de bisschop aan de Crumpipen (30 sept. 1781).
 8. Ibidem, ts. 256 en 257, brief van Hof aan de bisschop.
 9. AE, B LXXIII, f.257r, 2 november 1781.
 10. AE, B XIII, f.2v-3r, 4 oktober 1622.

handelingen of toestanden konden het kerkhof ontwijden (1). Zo kreeg bijvoorbeeld pastoor Guilielmus Willemans in 1699 de toelating het kerkhof te herwijden omdat er bloed gevloeid was (2).

In 1795 werd het rond de parochiekerk gelegen kerkhof verlaten voor een nieuw buiten de stad. Het werd gewijd op 24 april (3).

Art. 3. De kapellen

In het stadhuis was er een kapel waar de Kapucijnen op zon- en feestdagen de mis lazen voor de gevangenen (4).

Daarnaast bezat Oostende sinds 1651 een kapel ter ere van het H. Sacrament. De oprichting ervan, waar we even dieper op in zullen gaan, is verbonden met de diefstal van zilverwerk uit de parochiekerk in 1649 (5). In de nacht van 3 op 4 november werd namelijk het tabernakel op het hoogaltaar opengebroken. De roof was aanzienlijk: de monstrans met de grote H. Hostie, twee cibories waarvan één vijftig hosties bevatte, zes pixis, één zilveren zon waarin het H. Sacrament werd bewaard en een verguld zilveren kruisje dat op de monstrans stond waren verdwenen. De magistraat, op de hoogte gebracht van de diefstal, stelde alles in het werk om de dief te vinden, maar tevergeefs. Op 10 november overhandigde een jongen aan de wet de zilveren lepel van de H. Olie, die hij gevonden had in de nabijheid van het water van de vestingen. Het doorzoeken van de wateren door de sluismeester leverde echter niets op. In de maand november werd zelfs op bevel van het vicariaat een plechtige mis ter ere van het H. Sacrament en een generale processie gehouden om Gods hulp af te smeken. Pas in de maand januari van het jaar 1650 werd de dief gevonden. Het was de Engelsman Brian Lister die verschillende diefstallen gepleegd had. Hij had ook een medeplichtige Richard Harlo, maar deze was gevlucht. Hij werd waarschijnlijk nooit gevonden. Nadat hij de roof bekend had werd Brian Lister naar Oostende gevoerd, waar hij de plaats aantoonde waar hij zijn buit begraven had (6). Vooraleer de Engelsman, de H. Vaten verborgen had in de tuin van herberg De Wildeman, had hij de hosties weggeworpen op een stuk grond gelegen tussen de Jozef II straat en de St.-Paulusstraat. Op die plaats werd in 1651, op initiatief van schepen Boudens, een kapel gebouwd ter ere van het H. Sacrament. Op 25 augustus 1656 kwam bisschop Karel van den Bosch (1651-1660) het altaar in de kapel wijden (7). Het kapelletje brandde af tussen 1725 en 1730. De naam Kapellestraat herinnert nog steeds aan de diefstal. Die naam werd gegeven aan de straat die van de markt naar de kapel liep.

Besluit

Aan de parochiekerk van Oostende werden herhaaldelijk herstellingen uitgevoerd. De kerk zelf was voldoende uitgerust. Het kerkhof was aanvankelijk gelegen rond de parochiekerk, maar werd in 1795 verplaatst buiten de stad. Naast de H. Sacramentskapel was er ook één in het stadhuis.

1. M. THERRY, o.c., p. 135.
2. AE, B XLIV, p. 13, 28 maart 1699: "... pollutum per injuriosam sanguinis effusionem".
3. BAB, B241h, DV 1796, f.7r.
4. Ibidem, f.7v.
5. Het verhaal over de diefstal en de oprichting van de kapel is terug te vinden in, AE, B XXV, f.12v, 9 nov. 1649, f.13r-15r, 13 nov. 1649, f.30v, 22 jan. 1650, f.31v-32v, 25 jan. 1650, f.133v-134r, 26 april 1651; B XXVII, f.170v, 25 aug. 1656; C. LOONTIENS, Le folklore Ostendais, in Ostende et le littoral belge, Brussel (1932), p. 136; J. SAMYN, De historie van het kapelleken van het H. Sacrament te Oostende, oorsprong van de naam Kapellestraat, in Rond den Heerd, 1880, dl. XV, p. 241-243, 251-253, 259-261.
6. Brian Lister werd voor de roof ter dood veroordeeld.
7. AE, B XXVII, f.170v.

HOOFDSTUK IV: DE ZIELZORGERS TE OOSTENDE

Art. 1. De pastoors ⁽¹⁾

Na het beleg bleven de Jezuïten de goddelijke diensten verrichten tot hun vertrek in 1606 ⁽²⁾. Vanaf 1605 fungeerde reeds een diocesaan priester als pastoor. Vanaf 1653 namen Oratorianen van het huis van Philippus Neri te Scherpenheuvel het pastoraal ambt waar, tot 1662. Van 1662 tot de afschaffing van het oude bisdom werden ze vervangen door leden van het oratorium van kardinaal Pierre de Bérulle.

Par. 1. De diocesane priesters (1605-1653)

Over de zieleherders van de periode 1605 tot 1653 zijn er heel weinig inlichtingen. We beperken ons tot enkele gegevens over het priesterbestand, de benoeming, de ambtsvervulling en de relatie met de magistraat.

A. Dertien zielzorgers in achtenveertig jaar

Oostende kende in de periode 1605-1653 dertien zielzorgers. De eerste jaren na het beleg was er in het bisdom Brugge nog een groot priestertekort. De eerste Oostendse pastoors konden slechts met moeite aangeworven worden en ze bleven slechts korte tijd in dienst ⁽³⁾. Gans de Mechelse kerkprovincie kampte trouwens de eerste decennia van de 17de eeuw met een priestertekort ⁽⁴⁾. Toch werd dit tekort in het bisdom Brugge onder andere verholpen door de inwijking van priesters uit andere bisdommen ⁽⁵⁾. Ook te Oostende waren in de eerste helft van de 17de eeuw "vreemde" priesters werkzaam. Van zes pastoors op dertien weten we iets van hun afkomst. Daarvan kwamen er vier uit een ander diocees ⁽⁶⁾. Daarnaast werd ook een beroep gedaan op regulieren (Kapucijnen, Jezuïten) en legerkapelanen om biecht te horen of te prediken ⁽⁷⁾.

Als stichter van de parochiekerk had de Oostendse magistraat het patronaatsrecht over de kerk verworven. Dit betekent dat hij de bevoegdheid had om voor een bepaald beneficie een kandidaat ter benoeming aan de bisschop voor te dragen ⁽⁸⁾. Het concilie van Trente had het pastoorsexamen (concurus) verplicht. Tijdens de eerste tien dagen van de vacature mocht de patronus enkele kandidaten voordragen. Een aantal examinatoren, aangewezen door de bisschop, zouden hen ondervragen. Wanneer echter een leek het patronaatsrecht bezat, zoals dat te Oostende het geval was, volstond een ondervraging van de voorgedragen kandidaat ⁽⁹⁾.

1. Op de legerkapelanen gaan we niet in.
2. Ter gelegenheid van hun vertrek bood de stad hen een banket aan (E. VLIETINCK, Het oude Oostende, p. 307).
3. Cfr. tabel p. 86. Vanaf 1609 bleven ze al iets langer in dienst.
4. M. THERRY, o.c., p. 142.
5. M. CLOET, Rodoan, p. 170-172. Negentien van de drieëntwintig pastoors die het decanaat Roeselare in 1642 telde, waren vreemde priesters, dat is ruim 82% (M. THERRY, o.c., p. 146). Wat de dekenij Gistel betreft kwamen slechts 16% van de in de periode 1606-1620 benoemde pastoors waarvan de herkomst bekend is, uit het bisdom zelf (B VANDENBUSSCHE, De dekenij Gistel (1606-1683). Bijdrage tot de studie van het kerkelijk leven in het bisdom Brugge, onuitg. lic. verh., Leuven, 1980, p. 314).
6. Cfr. tabel p. 86.
7. Bvb. AE, B XI, f.156v, 5 dec. 1619; B XII, f.6v, 1 mei 1620, f.46r, 31 jan. 1621.
8. J. LAENEN, Introduction à l'histoire paroissiale du diocèse de malines, Brussel, 1924, p. 241-242.
9. M. CLOET, Tielt, p. 134.

De diocesane priesters ⁽¹⁾

	afkomst	deservitor	pastoor ⁽²⁾	einde
Joos van Reckeboosch Christiaan de Brabander Albrecht Petey Adriaan De Smit Arnoldus Van Hamme Marand Lardeur Guido Stassaert		(september 1605) ⁽³⁾ tussen Petey en Van Hamme ⁽⁴⁾ 13.09.1608	augustus 1605 juli 1607 22.04.1608 maart-april 1609	+ 30.06.1607 22.01.1608 trad in het klooster.
Joannes Longonius Joannes Baccius	bisdom Brugge	30.12.1617	06.06.1620	afstand gedaan op 29.08.1620. werd
Judocas Vanden Zype Augustijnernonnik	bisdom Gent	27.11.1620		te Brussel.
bijgestaan door deservitors Jacobus Le Gillon (eerste maal vermeld in 1625) en Stephanus Cailliere (aangesteld op 26.05.1626).				
Valerius van Kortrijk	gardiaan van het Kapucijnenklooster te Oostende	30.01.1634		
George Geraldin	Duits priester	18.05.1634	12.02.1635	+ 23.12.1652
Valentinus De Schel- havere Judocus Blomme ⁽⁵⁾	kapelannen te Oostende	24.12.1652		

1. Bronnen: - ARA, RK, nr. 37404-37407; - AE-RAB, KF, nr. 66 - P. VANDEWALLE, art. cit., p. 89 Legende: + = gestorven.
2. Een pastor proprietarius was eigenaar van zijn pastorale functie, dit in tegenstelling tot een deservitor die slechts waarnemer was van het pastorale beneficie; zijn aanstelling was van tijdelijke duur (M. CLOET, Tielt, p. 127).
3. In de stadsrekening van sept. 1605 tot sept. 1606 wordt vermeld dat hij 72 dagen de parochie heeft bediend. Dit was dus onder het pastoraat van C. De Brabander. Misschien was C. De Brabander niet onmiddellijk na zijn benoeming in Oostende aangekomen.
4. De stadsrekening van sept. 1607 tot 1608 vermeldt hem tussen Petey en Van Hamme.
5. Deze twee kapelannen bedienden samen de pastorie van Oostende. We hebben ze slechts voor één zielzorger aangerekend.

B. Enkele typerende gegevens

Pastoor Judocus Vanden Zype verscheen op 28 augustus 1631 om 7 uur 's morgens in het bisschoppelijk paleis te Brugge om zich te verantwoorden over zijn ambtsvervulling. Er werd hem gevraagd later op de dag terug te komen omdat dat bisschop Servaas de Quinckere (1630-1639) beter schikte, maar hij verscheen niet meer ⁽¹⁾. Later werd hij verschillende malen gedagvaard door de promotor van de officialiteit, tevergeefs echter ⁽²⁾.

Op 28 september legde Walter Sonnius, notaris en advocaat, in naam van pastoor Vanden Zype een verweerschrift voor. Het werd echter ongegrond en onontvankelijk verklaard. De pastoor moest zelf komen antwoorden op de zaken voorgelegd door de promotor ⁽³⁾. De pastoor tekende echter beroep aan tegen de oproepingsbrief van 28 september. Voor de bisschop was de maat nu echter vol. Gezien de pastoor van Oostende beroep durfde instellen en vragen dat hem geantwoord werd over de artikelen hem voorgelegd door de promotor, enkel uit weerspanningheid en minachting voor de bisschop, moest hij volgens deze laatste zich komen verantwoorden over zijn gedrag ⁽⁴⁾.

Wanneer Vanden Zype de 9de oktober nog niet was komen opdagen, werd hij veroordeeld tot een boete van twaalf ponden ten voordele van de parochiekerk van Oostende. Hij moest op 16 oktober verschijnen op straf van opsluiting zonder verder verweer of uitstel ⁽⁵⁾. Nadat de pastoor aan deze oproep geen gevolg had gegeven, besloot bisschop de Quinckere hem te laten arresteren met dien verstande dat de beschuldigde zich alsnog kon in orde stellen binnen de acht dagen na de betekening ⁽⁶⁾.

Op verzoek van de promotor, die vreesde dat pastoor Vanden Zype zich zou onttrekken aan de rechtspraak en jurisdictie van de officiaal, belastte de bisschop op 17 juli 1632 Joannes Theodorus Schotte, kanunnik van St.-Donaas met de zaak ⁽⁷⁾. Noch de Acta, noch de stukken van de officialiteit bewaard op het rijksarchief te Brugge komen er op terug.

In 1632 kwamen er op het bisdom klachten over de veelvuldige en langdurige afwezigheid van dezelfde pastoor. Aangezien bisschop Triest geen kans zag er een kapelaan te benoemen, verzocht hij de gardiaan van het Kapucijnenklooster om bij afwezigheid van pastoor Vanden Zype in te staan voor de bediening van de sacramenten ⁽⁸⁾.

Hetzelfde jaar kwam het tot een betwisting tussen dezelfde pastoor en de wethouders van Oostende. Ze hadden in 1620 op verzoek van bisschop Triest pastoor Vanden Zype op proef aanvaard. Maar in 1632 ontsloegen ze hem omdat ze “omme groote ende ghewichtighe redenen bevonden hebben den zelve daerinne niet ghedienstelyck te wesen ende dat hij daerinne niet en behoorde te continueren.” ⁽⁹⁾.

1. AE, B XVI, f.103r.

2. Ibidem, f.104r, 2 sept. 1631, f.105v, 13 sept. 1631, f.106v, 19 sept. 1631.

3. Ibidem, f.107r.

4. Ibidem, f.108r-v, 4 okt. 1631.

5. Ibidem, f.108v.

6. Ibidem, f.109v-110r, 16 okt. 1631.

7. AE, BXVI, f.168v.

8. Ibidem, f.198r, 2 dec. 1632. Eventueel kon de gardiaan zich door een kloosterling laten vervangen.

9. Ibidem, f.221v-222r, 16 april 1633.

De pastoor bleef echter aanspraak maken op zijn competentie. De poging om het geschil voor bisschop de Quinckere in der minne te regelen mislukte. Het kwam tot een proces. Joannes Theodorus Schotte werd ook met deze zaak belast. De magistraat vreesde tijdens het proces open aanvallen tegen hem door de pastoor vanop zijn preekstoel. In het verleden was dat al voorgevallen (1).

Op 16 april 1633 besloot de bisschop dat "alzo Joannes Vanden Zype sustineert te syne erfachtigh pasteur van Oostende, in 't vervolch van welcke zyn soustenue zyne eerweerdigheyt voorsyt van intentie niet en is hem te beletten...". Er zou echter wel een andere pastoor aangesteld worden (2).

Ook onder de volgende pastoor waren er moeilijkheden met het wereldlijk bestuur. In 1636 kwam één van de schepenen van Oostende namens de magistraat bij bisschop de Quinckere met de klacht dat sinds de kapelaan gestorven was aan de pest, de pastorie besmet was en pastoor George Geraldin, omwille van het besmettingsgevaar, noch in de pastorie, noch in de kerk durfde verschijnen, zodat de zielzorg werd verwaarloosd. De bisschop belastte daarop de kapelaan-majoor met de zielzorg (3).

In 1642 waren er moeilijkheden tussen dezelfde pastoor en de baljuw van Oostende. De baljuw zou de pastoor geslagen hebben met een stok nadat de pastoor hem in het openbaar had bedreigd. Het geschil werd op vriendschappelijke wijze beslecht tijdens een bijeenkomst bij bisschop Nicolaas de Haudion (1642-1649), in aanwezigheid van de deken en de cantor.

Hetzelfde jaar kwamen de baljuw en de burgemeester, in naam van de wet, toch weer klacht neerleggen bij de bisschop tegen verschillende overtredingen begaan door de pastoor van Oostende (4). De bisschop besloot eerst pastoor Geraldin daarover te ondervragen vooraleer een oordeel te vellen (5). Er werd over de afloop van de zaak in de Acta niets teruggevonden.

Uit het bovenstaande blijkt dat de menselijke verhoudingen tussen verscheidene pastoors van Oostende en de magistraat tijdens de eerste helft van de 17de eeuw heel wat te wensen overlieten. In hoeverre het mogelijk moeilijke karakter van de ene of de andere hiervoor verantwoordelijk moet gesteld worden, is niet met zekerheid te achterhalen. Verscheidene gegevens wijzen er evenwel op dat althans Vanden Zype een moeilijk man geweest is.

Par. 2. De oratorianen (1653-1802) (6)

A. De Oratorianen als congregatie in het algemeen

De pre-tridentijnse clerus vertoonde heel wat tekortkomingen: niet-residentie, concubinaat, dronkenschap, gebrekkige opleiding (7). Het is tegen deze achtergrond dat de oprichting van een oratorium door Philippus Neri (°1515 - +1595) in Italië en later door kardinaal Pierre de Bérulle (°1575-+1629) in Frankrijk moet begrepen worden. Beiden

1. Ibidem, f.144v-145v, 13 mei 1632, f.169v, 26 juli 1632.

2. Ibidem, f.221v-222r.

3. P. HILDEBRAND, De Kapucijnen in de Nederlanden en het prinsbisdom Luik, dl. IX, Betrekkingen met de buitenwereld, Antwerpen, 1955, p. 113-114.

4. Welke dat waren wordt niet vermeld.

5. AE, B XXIII, f.106r-v, 11 sept. 1642.

6. De stukken over de Oratorianen die bewaard worden op het archief van het aartsbisdom Mechelen bevatten niets m.b.t. Oostende.

7. J. DELUMEAU, o.c., p. 228-233.

hebben een belangrijke bijdrage geleverd tot de hervorming van de clerus (1).

De Italiaan Philippus Neri werd nadat hij in 1551 priester gewijd was, lid van een priestersconvict bij de kerk Sancta Girolamo della Carità te Rome. In de bidkapel (oratorium) hield hij samen met andere priesters conferenties, preken en gebedsoefeningen. Uit de gemeente die ze in 1552 vormden, gericht op gebed en zielzorg, groeide in 1564 onder leiding van Neri het oratorium (2). In 1575 werd het door paus Gregorius XIII (1572-1585) als religieuze congregatie erkend. Paus Paulus V (1605-1621) keurde in 1612 de statuten goed die na de dood van Neri uitgewerkt waren geweest (3). Huizen van de Italiaanse congregatie werden in de 17de en de 18de eeuw gesticht in West-Europa, Zuid-Amerika en Oost-Indië. Na de terugval ten gevolge van de Franse Revolutie, was er een heropbloei in de 20ste eeuw. In 1980 waren er circa vierenzestig huizen met ongeveer driehonderd vijftig leden (4).

De Italiaanse Oratorianen zijn seculiere priesters die geen gelofte of eed afleggen. Ze voorzien grotendeels zelf in hun onderhoud. Ze hebben geen algemeen-overste die staan onder het gezag van de diocesane bisschop. Om de drie jaar kiezen de leden van elk huis een overste (5).

In 1611 stichtte de latere kardinaal Pierre de Bérulle te Parijs een gelijkaardig oratorium onder de naam Oratoire de Jésus Christ. De pauselijke goedkeuring volgde in 1613 (6). De constituties werden in 1631 opgesteld door de Oratoriaan Charles de Condren (7). Voornamelijk in wat nu België, Frankrijk en Duitsland is, kende de stichting een grote verspreiding. De congregatie die tijdens de Franse Revolutie opgeheven was geworden, werd in 1852 heropgericht. In 1972 waren er veertien huizen met ongeveer honderd leden (8).

Door hun sterke spiritualiteit, ook genoemd bérullisme of de zogenaamde Franse School, hebben ze een grote invloed uitgeoefend (9). Net zoals de Italiaanse Oratorianen leggen de Franse geen gelofte of eed af. Het bestuur is echter veel centralistischer: er is een generaal-overste die vroeger voor het leven verkozen werd, nu voor tien jaar (10).

Een huis van het oratorium van Neri vestigde zich in 1624 te Scherpenheuvel voor de dienst van kerk en bedevaarten (11).

1. A. GEORGE, L'Oratoire, Parijs, 1954, p. 26, 60.
2. R. BOUDENS, De katholieke reformatie, in Kerk en Leven. Parochieblad Bredene, 27 maart 1986, p. 17c; Art. Neri, Filippo, in GWP, dl. XVI, 1982, p. 295.
3. A. CISTELLINI, Oratoire Philippin, in Dictionnaire de spiritualité ascétique et mystique, doctrine et historique, dl. XI, 1982, kol. 864-866.
4. Art. Oratorianen, in GWP, dl. XVII, 1982, p. 231.
5. Art. Oratorianen, in GWP, dl. XVII, 1982, p. 231., H. VAN DONGEN, Oratorium, in Theologisch woordenboek, dl. III, 1958, kol. 3659-3660.
6. G. ROTUREAU, Oratoire Bérullien, in Dictionnaire de spiritualité, ascétique et mystique, doctrine et historique, dl. XI, 1982; kol. 847.
7. A. GEORGE, o.c., p. 66-68; Art. Oratorianen, in GWP, dl. XVII, p. 231.
8. Ibidem.
9. Voor meer inlichtingen over het bérullisme zie: A. GEORGE, o.c., p. 140-171; A. MOLIEN, Oratoire de Jésus (congrégation de l') in Dictionnaire de théologie catholique, dl. XI, 1931, kol. 1107-1130.
10. Art. Oratorianen, in GWP, dl. XVII, p. 231; H. VAN DONGEN, art. cit., kol. 3660.
11. P. HILDEBRAND, o.c., dl. IX, p. 136.

Twee jaar later liet aartsbisschop Jacob Boonen (1621-1655) leden van het Franse oratorium naar Leuven komen (¹). Cornelius Jansenius en Jean Duvergier de Hauranne, de latere abt van Saint-Cyran, hadden zich daarvoor ingespannen. Men wou de oratorianen opponeren aan de Jezuïeten die men te machtig vond (²). In 1634 ondertekenden J. Boonen en A. Triest de constituties door de Oratoriaan Bourgoing op verzoek van de aartsbisschop opgesteld, voor de Oratorianen van de Mechelse kerkprovincie. Ze werden goedgekeurd op de tweede algemene vergadering in 1649. Die constituties golden niet voor het huis te Scherpenheuvel (³).

Het oratorium van kardinaal de Bérulle in de Mechelse kerkprovincie stond onder invloed van het jansenisme en raakte betrokken in het jansenistisch conflict (⁴). Aartsbisschop Andreas Cruesen (1657-1666) begon de strijd tegen jansenistische Oratorianen. De twee volgende aartsbisschoppen Jan de Wachtendonck (1668) en Alfons de Berghes (1671-1689) vertoonden sympathieën voor het jansenisme en lieten de Oratorianen dan ook met rust. Dat was niet het geval onder de aartsbisschoppen Humbert de Precipiano (1690-1711) en Thomas-Philippe d'Alsace (1716-1759). Tijdens het bestuur van d'Alsace verdween de jansenistische invloed stilaan uit het oratorium (⁵).

B. De overdracht van de zielzorg te Oostende aan de Oratorianen.

De magistraat van Oostende koesterde de wens in de stad het Latijn te laten onderwijzen. De Jezuïeten waren bij voorbaat uitgesloten. Immers, krachtens de overeenkomst van 1615 tussen de wet en de Kapucijnen mochten geen andere kloosterlingen meer worden toegelaten in de stad (⁶). Van het overlijden van pastoor George Geraldin op 23 december 1652, maakte de magistraat als patroon van de parochiekerk gebruik om een priester uit het oratorium van Ph. Neri van Scherpenheuvel als kandidaat-pastoor voor te dragen. Leden van het te Oostende te vestigen oratorium zouden dan de jeugd in de humaniora kunnen onderwijzen en de overige herderlijke taken uitoefenen (⁷).

De goedkeuring van het Hof voor de oprichting van een oratorium te Oostende kwam op 23 mei 1653 (⁸). Op 2 augustus aanvaardden Walter Taelmans en Andreas Everaert, beiden priesters uit het huis van Scherpenheuvel, de voorwaarden hen voorgesteld door bisschop van den Bosch (⁹). Vooreerst werd het gezag van de bisschop sterk benadrukt. De congregatie was onderworpen aan de bisschop als ordinarius. Ze was onafhankelijk van het huis te Scherpenheuvel. De bisschop was ook bevoegd voor het aanwijzen van de leerkrachten.

1. Aartsbisschop Boonen stichtte in totaal drie huizen van Franse Oratorianen in de Mechelse kerkprovincie: één in Leuven, één in Mechelen en één in Brussel. (Art. Boonen, Jacob, in GWP, dl. IV, 1979, p. 540).
2. C. DE CLERCQ, De seculiere geestelijken, mannelijke en vrouwelijke religieuzen te lande, in Flandria nostra, dl. IV, 1959, p. 134; CH. VAN MERRIS, Histoire de l'Oratoire en Belgique sous l'épiscopat de Jacques Boonen, in Anniversaire de l'Université catholique de Louvain, dl. LXXVI, 1912, p. 412.
3. C. DE CLERCQ, art. cit., p. 135, CH. VAN MERRIS, art. cit., p. 412-413.
4. Over de jansenistische problematiek, zie: L. CEYSSENS, Het theologisch denken en het jansenisme, 1640-1730, in NAGN, dl. VIII, 1979, p. 418-438.
5. CH. VAN MERRIS, art. cit., dl. LXXVII, 1913, p. 405-407.
6. De Capucijnen te Oostende, 1615. Conventie gemaect tusschen Borghemeester ende Schepenen deser stede ende den eerweerden pater Provinciael van de Capucijnen van den 26 november 1615, in Fragmenta, dl. II, 1887, p. 103-104.
7. AE, B XXVI, f.138v-139v, 22 maart 1653.
8. ARA, SGR, nr. 1128.
9. Deze overeenkomst bevindt zich in het rijksarchief te Brugge (RAB, Fonds Charters met blauwe nummers, doos VI, mannenkloosters; nr. 26, blauw nummer 7702, 2 aug. 1653).

Daarnaast kwamen ook de plichten van de leden van de congregatie ter sprake. Alle goddelijke diensten (onder andere fundaties) en pastorale functies, moesten uitgeoefend worden door de pastoor en de kapelaans. De Oratorianen dienden ook in de parochiekerk biecht te horen en te prediken. Ze mochten binnen de stad geen kapel of kerk oprichten, noch een andere kerk bedienen zonder goedkeuring van de bisschop. Wanneer ze daarom verzocht werden, moest één van hen de zorg op zich nemen van het klooster van de Zwarte Zusters. Wat het pastoorsambt betreft werd er bepaald dat de deken het recht behield om de pastoor in het bezit van zijn ambt te stellen. De pastoor moest de kerk besturen volgens de oude gewoonten en mocht geen nieuwigheden invoeren tenzij met de goedkeuring van de bisschop.

Drie jaar later kwam er een volwaardig oratorium. Op 27 augustus 1656 werd een overeenkomst gesloten tussen bisschop van de Bosch en de magistraat enerzijds en de priesters van het oratorium anderzijds (1). Voortaan leverde het oratorium de pastoor, de twee onderpastoors en de koster. De pastoor zou telkens voor een periode van drie jaar aangesteld worden. Zijn ambtstermijn kon eventueel verlengd worden. Anderzijds kon hij ontslagen worden "als de redene 't quaet comportedement, oft overcommende onbequaemheyt vanden selven bediende sulcx sal verheyschen". Wat de benoeming van de pastoor betreft: de magistraat mocht van de drie of vier door de bisschop uit het oratorium aangeduide personen één aan hem voordragen. De kapelaans waren net als de pastoor afzetbaar. Hun benoeming verschilde wel enigszins van deze van de pastoor: uit de twee personen gekozen door de proost van het oratorium, stelde de magistraat één voor aan de bisschop. De benoeming van de koster verliep op dezelfde manier als deze van de kapelaans (2).

De priesters van het oratorium zouden gratis "de jonckheyt" van Oostende onderwijzen. De bouw en het onderhoud van de klaslokalen was de taak van de stad (3). Er zijn tenslotte in de overeenkomst bepalingen betreffende de goddelijke diensten, de inkomsten van de kerkelijke bedienaars uit deze diensten, de kerk- en dismeesters, de rekeningen van kerk en dis (4). Op 30 oktober 1656 werd de overeenkomst van kracht (5).

Het oratorium werd ondergebracht in de pastorie die tijdens het pastoraat van George Geraldin gebouwd was geweest op het kerkhof (6).

In 1662 verlieten de oratorianen uit Scherpenheuvel Oostende door een tekort aan priesters (7). Na hun vertrek verzocht de magistraat Franse Oratorianen uit de Mechelse kerkprovincie hun plaats te willen innemen. Na informatie daaromtrent ingewonnen bij bisschop de Haynin en de wet volgde de goedkeuring van het Hof bij patentbrieven van 13 november 1662 (8). Op 11 oktober werd een gelijkaardige overeenkomst als in 1656 gesloten tussen de bisschop en de magistraat enerzijds en het oratorium anderzijds. Er waren wel enige verschilpunten. Wat de benoemingsprocedure van de pastoors betreft werd -in tegenstelling tot de overeenkomst van 1656- bepaald dat de proost van het oratorium

-
1. AE, B XXVII, f. 170v-174r.
 2. AE, B XXVII, f. 171r.
 3. Ibidem, f. 171 v.
 4. Ibidem, f. 171v-174r.
 5. Ibidem, f. 180v-183r.
 6. AE, B XXIIbis, f. 215v-216v, 19 juni 1645
 7. AE, B XLIII, p.300, 11 juni 1697; J.O. DE SWERT, Chronicon congregationis Oratorii Domini Jesu per provinciam Archi-episcopatus Mechliniensis diffusae ab anno Domini 1626 usque ad finem anni 1729, Rijsel, 1740, p. 22.
 8. BAB, F269, lettres pattendes du Roi pour l'oratoire à Oostende.

en niet de bisschop drie personen zou noemen, waaruit de wet één zou voordragen aan de bisschop ⁽¹⁾.

Voor de aanstelling van de zangmeester, organist en kerkbaljuw was nog altijd de magistraat bevoegd, maar priesters uit het oratorium genoten voortaan de voorkeur voor de bediening van deze posten ⁽²⁾. Ook kregen de twee schoolmeesters, naast de pastoor, de kapelaans en de koster een vergoeding van de stad ⁽³⁾.

In 1696 waren er moeilijkheden tussen het oratorium en de magistraat van Oostende. Oorzaak was de aanstelling van de Oratoriaan Appelmans tot proost van het huis te Oostende in december 1696 ⁽⁴⁾. Volgens de Oostendse wethouders mocht alleen de pastoor van de parochiekerk overste van het oratorium zijn. Dit bleek volgens hen uit een vergelijking van de hogervermelde overeenkomsten van 1656 en 1662. Deze van 1656 bepaalde dat het oratorium van Oostende als volgt zou zijn samengesteld: één proost, één pastoor, twee kapelaans, twee andere priesters, twee klerken en één koster ⁽⁵⁾.

In de overeenkomst van 1662 was er geen sprake meer van een proost; het oratorium zou bestaan uit één pastoor, twee kapelaans, één ander priester om biecht te horen, één koster en twee schoolmeesters. Hieruit concludeerde de magistraat dat de pastoor en de proost één en dezelfde persoon moest zijn ⁽⁶⁾.

De wethouders schreven daarop naar pater De Hondt, generaal-overste van het oratorium van de Mechelse kerkprovincie, met het verzoek de nieuwe overste weg te zenden. In de maand januari 1697 kwam De Hondt naar Oostende en toonde aan de magistraat "een ordre van syne majesteyt, waer by de oversten van het oratorie tot laste vande voornoemde burghmeester ende schepenen verkregen hadden staet ende surceance van alle proceduren, tot dat hemlieden advys ghesien andersints soude worden geordonneert" ⁽⁷⁾.

Per brief van 26 februari verzocht het Hof bisschop Willem Bassery (1691-1706) het conflict tussen de magistraat en het oratorium in der minne te regelen en in geval van niet-akkoord hem zijn advies te geven ⁽⁸⁾.

Vier maanden later deelde de bisschop aan het Hof mee dat hij verschillende malen onderhandeld had met beide partijen, hen daarbij verschillende zaken voorstellend, maar echter tevergeefs ⁽⁹⁾. De wethouders van Oostende hadden hem ondertussen een gedrukte memorie toegezonden bestaande uit honderd tweeënveertig artikels, om hun houding te verdedigen ⁽¹⁰⁾. Bisschop Bassery was van oordeel dat de aanstelling van een proost niet nadelig kon zijn. Integendeel, de pastoor zou daardoor ontlast worden van zijn verantwoordelijkheid als overste. Daarenboven was de Oostendse

-
1. RAB, KE, nr. 67, uittreksel uit het resolutieboek van de stad, p. 1-2
 2. Ibidem, p. 2-3.
 3. Ibidem, p.3.
 4. RAB, OKA, nr. 169, p. 5.
 5. Ibidem, p. 3.
 6. Ibidem, p. 4.
 7. RAB, OKA, nr. 169, p. 5-6. Bedoeld wordt hier dat de vorst tot nader order aan het oratorium opschorting van alle procedures verleende.
 8. AE, B XLIII, p. 297, 11 juni 1697.
 9. Ibidem, p. 297-298.
 10. Deze memorie bevindt zich in het rijksarchief te Brugge (RAB, OKA, nr. 169).

pastoor Guilielmus Willemans al zes jaar overste geweest en kon zijn ambtstermijn niet verlengd worden (1). Tot slot stelde de bisschop het Hof voor, het conflict te laten behandelen door de Geheime Raad en als dat niet mogelijk was, door kerkelijke rechters (2). Of de magistraat voldoening heeft gekregen, hebben we niet teruggevonden.

C. Ambtsvervulling en vrije initiatieven

Klachten over de ambtsvervulling hebben we slechts eenmaal aangetroffen. In 1791 kwam namelijk op het bisdom een klacht vanwege de onderpastoors van Oostende over de manier waarop pastoor-deken Philippus Verhagen zijn taak vervulde. Volgens hen was de pastoor zorgeloos en traag in zijn pastorale taken. Daarenboven zweeg hij dikwijls uit menselijk respect tegenover de magistraat en vooraanstaanden van de stad, alhoewel hij vanuit zijn functie ertoe gehouden was te spreken. De pastoor werd door bisschop Brenard vermaand en beloofde beterschap (3).

Verskillende priesters uit het oratorium hebben zich verdienstelijk gemaakt. Pastoor-deken Guilielmus Willemans en onderpastoor Joannes D'Hondt hebben een belangrijke rol gespeeld in de oprichting van het college van Oratorianen te Veurne. Op hun verzoek deze kans niet te laten voorbijgaan kwam de generaal-overste pater de Swert naar Oostende. Bij de onderhandelingen te Veurne was de Oostendse onderpastoor betrokken. Het was ook hij die bij de opening van de Latijnse School op 2 januari 1714 een toespraak hield (4).

Pastoor-deken Emmanuel de Camba was een bekend predikant. In 1805-1806 werden zijn preken uitgegeven onder de titel "Sermoenen op alle zondagen des jaers, gemaakt en gepredikt door den eerwaarden Heer Emmanuel de Camba, superior van t Oratorie, Pastor van Oostende en deken van 't District van Oudenburg, Bisdom van Brugge" (5). Op initiatief van dezelfde pastoor werd in 1761, twee jaar voor zijn overlijden, de confrerie de Calvarieberg -later de Berg van barmachtigheid genoemd- opgericht. De leden moesten maandelijks een kleine bijdrage betalen. In ruil daarvoor werd hen en hun familieleden een zeer waardige begrafenis verzekerd. Het bestuur van de confrerie was samengesteld uit een directeur, een deken, een ontvanger en zeven beheerders (6).

D. Relaties met de parochianen en de magistraat

Over de goede relaties valt in de bronnen niets te lezen; deze werden als normaal beschouwd en dus niet opgetekend. Dat is de verklaring waarom in deze paragraaf alleen over vastgelopen en conflictueuze situaties gehandeld wordt. Ons inziens verdienen deze eenmalige feiten toch aandacht omdat ze een beeld oproepen van de conflictmateries van destijds en aldus toch enig licht werpen op de toenmalige maatschappij.

Op 3 december 1681 liet de wet van Oostende aan het bisdom weten dat pastoor Jan-Baptist Janssens Elinga geweigerd had de vrouw van Frans Feron in de parochiekerk te begraven. Frans Feron had de pastoor beloofd hem later te zullen betalen "mits syne selve gestaethede ende belastinghe van drye kinderen onmoghelyck was te doen". De pastoor wou niet tot de uitvaart overgaan "ten sy betaelynghe ofte versekeringhe hebbende datter soude geschieden eenen uytvaert ende de resten daer aen clevende betaelt..." (7). Hij werd tweemaal ontboden door de magistraat, maar

1. AE, B XLIII, p. 299-300.

2. Ibidem, p. 301.

3. AE, B LXXIX, f.45v, 17 maart 1791.

4. F. VANDENBERGHE, Geschiedenis van de Latijnse Schoole en van het bisschoppelijk college te Veurne, Veurne, 1952, p. 43-44.

5. Art. Sint-Philippus Neri, in Rond den Heerd, dl. V, 1870, p. 204-205.

6. Notives sur le mont-de-charité à Ostende. Funérailles des pauvres, z.p., z.d., p. 3-5.

7. AE, B XXIX, f. 12v.

zonder resultaat. Slechts nadat de wethouders hem beloofd hadden dat ze zelf er zouden voor zorgen dat de pastoor betaald werd, was hij bereid de overledene te begraven. Janssens Elinga had daarenboven in zijn zondagspreek open aanvallen gedaan tegen Feron en de wet (¹).

Ontboden bij de vicarissen bekende hij de feiten, maar zei alleen zo gehandeld te hebben om zijn pastorale rechten te verzekeren. Hij verzocht hen het plan van de magistraat hem te ontslaan ongedaan te maken. De vicarissen beloofde te schrijven naar de magistraat. Zij gaven de pastoor echter de vermaning enkel het Woord Gods te spreken en geen personen meer aan te vallen in zijn sermoenen (²).

Twee jaar later bezorgde dezelfde pastoor het bisdom weer kopzorgen. Op 25 februari 1683 deelde hij in een brief aan het vicariaat mee dat hij vorige zondag geweigerd had de gouverneursvrouw gewijd water te geven omdat ze niet wou opstaan uit haar zitsel. Volgens de pastoor was ze daarom zo kwaad dat ze hem opgezocht had in de sacristie en verwijten naar het hoofd geslingerd had. Maar dat was nog niet alles. Toen hij op het feest van St.-Matthias (24 februari) de mis wou opdragen bemerkte hij dat de vrouw van de gouverneur op de trap van het altaar zat. Nadat ze niet was ingegaan op zijn verzoek om zich een weinig van het altaar te verwijderen, besloot de pastoor naar de sacristie terug te keren. De gouverneursvrouw greep hem echter bij de arm en riep hem allerlei beledigingen toe (³). Na het incident had de magistraat op verzoek van de gouverneur de pastoor verboden zijn huis te verlaten om "alle abuysen ende inconvenienten te prevenieren" (⁴).

De vicarissen stuurden na het lezen van de brief afgevaardigden naar Oostende om de zaak nader te onderzoeken. Vooreerst ondervroegen ze de gouverneur. Deze verklaarde dat zijn vrouw wel was opgestaan om het gewijd water te ontvangen. Maar de pastoor had haar meegedeeld geen gewijd water aan vrouwen te geven. Daarop is ze de pastoor in de sacristie een verklaring gaan vragen. Wat betreft het gebeurde op 24 februari: zijn echtgenote had de pastoor niet beledigd. Ze had hem alleen maar bij de arm vastgehouden, opdat hij haar zou zeggen waarom hij van het altaar wegging. Toen hij geen antwoord gaf, had ze de omstaanders opgeroepen tot getuigen van wat zich had afgespeeld. De gouverneur bracht de afgevaardigden ervan op de hoogte dat hij het Hof reeds de feiten had meegedeeld (⁵).

Dezelfde dag, 26 februari, gingen de afgevaardigden naar pastoor Janssens Elinga. Op hun vraag welke beledigingen de gouverneursvrouw hem op het feest van St.-Matthias naar het hoofd had geslingerd, antwoordde hij dat hij zich nu geen enkele meer kon herinneren. De dag daarop stuurde hij hen een brief met de beledigingen (⁶).

Tenslotte spraken de afgevaardigden van het bisdom ook met de vertegenwoordigers van de magistraat. Ze deelden hen het volgende mee. Na de gebeurtenissen op 24 februari was de gouverneur bij de magistraat geweest en had er op aangedrongen de pastoor uit de stad weg te zenden. De wethouders hadden dit geweigerd en hadden hem voorgesteld dat hij en de pastoor in hun aanwezigheid de moeilijkheden zouden trachten bij te leggen. Aangezien de pastoor niet wou komen en de gouverneur bij zijn eis bleef -dreigend dat hij de pastoor met militair geweld uit de stad zou zetten- had de magistraat het besluit genomen de pastoor te bevelen binnen te blijven. Er werd beklemtoond dat deze

1. Ibidem, f. 12v-13r.

2. Ibidem, f. 16v-17r, 10 dec. 1681.

3. AE, B XXXIX, f.138v-139r, 26 febr. 1683.

4. Ibidem, f. 139r.

5. Ibidem, f. 139r-v.

6. Ibidem, f. 139v-140v.

verordening enkel uitgevaardigd was geworden om verdere misbruiken en schandaal te voorkomen en niet om de kerkelijke jurisdictie en immuniteit te verminderen.

Op de mededeling van de wet aan de gouverneur dat de verordening door de komst van de afgevaardigden van het vicariaat opgeschort werd, dreigde de gouverneur ermee dat -indien dat zou gebeuren en de vicarissen de pastoor niet zouden verbieden zijn huis te verlaten- hij zelf het huis van de pastoor zou laten bewaken en omsingelen. Maar uiteindelijk stemde hij ermee in dat de pastoor -als hij dat wou- ongehinderd de stad met de afgevaardigden van het vicariaat kon verlaten. Janssens Elinga verkoos echter in de stad te blijven (1). Op 28 februari schreef het vicariaat een brief aan de pastoor waarin hem bevolen werd zijn huis niet te verlaten tot nader order (2).

Op 5 maart kreeg het vicariaat via de gouverneur van Oostende een brief van de gouverneur-generaal toegestuurd met het bevel dat de pastoor dadelijk de stad moest verlaten (3). Pastoor Janssens Elinga verscheen de dag dat hij op de hoogte gebracht was van deze verordening op het bisdom. Daarop schreven de vicarissen de gouverneur-generaal om nadere orders (4). Uiteindelijk werd de Oostendse zielenherder door aartsbisschop Alfons de Berghes aan het hoofd gesteld van de monialen van St.-Elisabeth te Brussel en overste van het oratorium aldaar (5).

In 1689 waren er moeilijkheden betreffende de aanstelling van kerk- en armmeesters. Pastoor Guilielmus Willemans zou slechts een kwartier op voorhand daarvan op de hoogte gebracht zijn. Bisschop Humbert de Precipiano (1683-1690) keurde de verkiezing goed op voorwaarde dat de pastoor in het vervolg tijdig zou verwittigd worden (6).

Daarop lieten de wethouders de bisschop in een brief weten dat ze de pastoor wel op tijd hadden meegedeeld dat er nieuwe kerk- en dismeesters zouden worden aangesteld. Pastoor Willemans had echter geantwoord dat hij aan het studeren was en niet kon komen. Er werd dan maar besloten over te gaan tot de verkiezing zonder de pastoor (7).

In 1711 deed dezelfde pastoor Willemans zijn beklag bij het vicariaat: hij was tweemaal gedagvaard geworden door een stadsbode in naam van de magistraat om voor deze laatste te verschijnen, alhoewel hij niet onderworpen was aan zijn jurisdictie.

Het vicariaat stuurde daarop twee afgevaardigden naar de stad voor nader onderzoek. De pastoor vertelde hen wat volgens hem de oorzaak was van die dagvaardiging. Bij het behandelen van zaken van de kerk met de kerkmeesters had hij toevallig met zijn hand de arm van één van hen aangeraakt. Deze beweerde echter dat de pastoor hem had geslagen en deelde dit mee aan de magistraat die hem daarom had gedagvaard (8).

Ze hoorden ook vertegenwoordigers van de wet. Deze deelden mee dat de wethouders geen bevel hadden gegeven om de pastoor te dagvaarden, maar hem enkel hadden aangemaand naar hen te komen om iets te regelen in verband

1. AE, BXXXIX, f. 140v-141r.

2. Ibidem, f. 141v.

3. Ibidem, f. 143r.

4. Ibidem, f. 143v, 7 maart 1683.

5. J.O. DE SWERT, o.c., p. 135.

6. AE, B XLI, f. 536r, 17 okt. 1689.

7. Ibidem, ts. 538 en 539 brief van de magistraat aan de bisschop (27 okt. 1689).

8. AE, B XLVII, f.38r, 25 juni 1711.

met de processie. Ze deden, als patroon van de kerk, de pastoor enkel komen voor zaken in verband met de kerk.

Wat ons inziens de pastoor dwars zat was dat niet iemand van de magistraat hem persoonlijk was komen manen, maar de stadsbode. Aan de afgevaardigden van het vicariaat gaf hij dan ook te kennen in het vervolg op zo'n verwittiging niet in te gaan (1).

Het is niet de taak van de historicus een oordeel te vellen over gelijk of ongelijk; overigens dienen daartoe alle gegevens van het dossier gekend te zijn en dat kunnen we voor de aangehaalde gevallen niet verzekeren.

Ook kunnen we niet garanderen dat de hierboven niet-vermelde pastoors nooit moeilijkheden hebben gehad met wereldlijke gezagdragers. Het trof ons dat de conflictstof op zich telkens vrij onbelangrijk was, zodat blijkbaar moeilijke karakters er oorzaak van waren. Op de belangrijke vraag in hoever deze conflicten de parochianen bekend waren en de zielzorg eventueel nadelig beïnvloedden, blijven we het antwoord schuldig. Hier zoals op andere plaatsen in deze verhandeling, ervaren we met spijt onze beperkte mogelijkheden om diep door te dringen in het leven van weleer.

Art. 2. De onderpastoors

Over de onderpastoors of kapelaans (2) zijn er heel weinig gegevens overgeleverd. Sinds 1606 was er een kapelaan naast de pastoor (3). Vanaf welk ogenblik er twee onderpastoors te Oostende verbleven is moeilijk te achterhalen. Immers het bepalen van hun ambtsperiode is zo goed als onmogelijk door het meestal ontbreken van de einddatum van hun officie. Wel weten we dat de kapelaans Valentinus De Schelhavere en Judocus Blomme na het overlijden van pastoor George Geraldin in 1652 als deservitors van de parochiekerk aangesteld werden (4).

De onderpastoors te Oostende kregen net als de pastoor een vergoeding van de wet, die als patroon het recht had hen ter benoeming voor te dragen (5). Het kwam echter aan de bisschop toe de kandidaten goed te keuren door middel van een examen. De kapelaans waren evenals de pastoor belast met de zielzorg, maar ze waren aan hem ondergeschikt. Ze moesten prediken, biecht horen en de sacramenten toedienen (6).

Kapelaan Jacques De Clercq moest in 1631 het bisdom Brugge verlaten omwille van "de groote onghereghelteyt, liberteyt, quaet comportement, ende schandaelen inden welcken den voors. heere capellaen hem daeghelicx meer en meer heeft vergheten". Hij kreeg daarvoor veertien dagen de tijd na de bekendmaking van deze verordening door notaris Bollaert (7).

1. AE, B XLVII, f.38r-v.

2. De twee termen worden in de bronnen door elkaar gebruikt.

3. ARA, RK, nr. 37405, stadsrekening sept. 1606- sept. 1607; f.29r: "Aen heer Walraud Verduere priester ende capellaen ter cause van gheassisteert thebben totten goddelycken dienst binnen de kercke deser stede over den tyt van drie maenden ende thien daghen..".

4. AE, B XXVI, f.120r, 20 dec. 1652.

5. M. CLOET, Tielt, p.227.

6. Bvb, AE, B XVI, f.205v-206r, 28 jan. 1633: "Eadem Reverendissimus Dominus per legitimas attestaciones informatus de vita et honestate Domini ac Magistri Petri de Mystere, presbyteri dioecesis Iprensensis, eundem praevio examine super doctrina et capacitate idoneum repertum, per modum provisionis usque ad revocationem constituit vicepastorem ecclesiae parochialis oppidi ostendani, dando ipsi licentiam ibidem populo verbum Dei predicandi, confessiones excipiendi et caeteros functiones et munia pastoralia et sacramentalia in sublevamen et auxilium Domini pastoris ibidem obeundi".

7. AE, B XVI, f.45r-v, 13 jan. 1631.

Net zoals de pastoor waren de twee kapelaans sinds het midden van de 17de eeuw eerst afkomstig uit het oratorium van Philippus Neri, later uit dat van kardinaal Pierre de Bérulle. Ludovicus Van Aken was de eerste Oratoriaan-kapelaan (1).

De overeenkomst van 1656 tussen bisschop van den Bosch en de Oostendse magistraat enerzijds, en het oratorium van Ph. Neri anderzijds, bevatte een aantal bepalingen in verband met de kapelaans (2). Wat de benoeming betreft mocht de magistraat één van de twee door de proost van het oratorium gekozen priesters voordragen aan de bisschop. De kapelaans waren afzetbaar. Vooral eer ze mochten prediken, biecht horen en de sacramenten toedienen, moesten ze daartoe bekwaam geacht worden door de bisschop (3). Dezelfde bepalingen vonden we terug in de overeenkomst van 1662 (4).

De Oratoriaan Joannes D'Hondt werd in 1734 geschorst als onderpastoor nadat jansenistische boeken in zijn bibliotheek waren gevonden en hij zich niet aan de pauselijke bul Unigenitus wilde onderwerpen (5).

In 1788 waren er beschuldigingen aan het adres van de onderpastoors Augustinus Fuyck en Andreas De Geffe (6). Na onderhandelingen tussen bisschop Brenart en de proost van de Oratorianen daarover, werd in augustus besloten ze weg te zenden (7). Beide kapelaans werden daarop geweigerd voor het examen van 3 september waardoor hun ambtstermijn niet werd verlengd (8). Philippus Bauwens werd ter vervanging van De Geffe op de parochie aangesteld (9). Onderpastoor Fuyck, die na verhoor voorlopig in zijn ambt hersteld was, kreeg een weinig later toch zijn ontslag (10).

Besluit

Van 1605 tot 1653 werd de zielzorg te Oostende uitgeoefend door diocesane priester. Driemaal werd er geklaagd over de ambtsvervulling. Twee pastoors kregen het aan de stok met de magistraat. Klachten in verband met het zedelijk gedrag van de zielenherders kwamen in de bronnen niet ter sprake.

Van 1653 tot 1662 waren de pastoors afkomstig uit het oratorium van Philippus Neri, van 1662 tot de afschaffing van het oude bisdom uit dat van kardinaal Pierre de Bérulle. Alhoewel er een klacht geuit werd over de ambtsvervulling en conflicten met de parochianen en de magistraat geen uitzondering waren, hebben de Oratorianen

1. Hij volgde op 21 jan. 1655 Judocus Blomme op die tot pastoor in St. -Jan - Eremo bevorderd was (AE, B XXVII, f.80r).
2. Cfr. supra p. 91.
3. AE, B XXVIII, f.171 r.
4. Cfr. supra p. 91.
5. AE, B LIII, f.259v-260v, 20 sept. 1734. Deze bul in 1713 door paus Clemens XI (1700-1721) uitgevaardigd, was een veroordeling van 101 stellingen getrokken uit het werk Réflexions morales van de Franse Oratoriaan Pasquier Quesnel. Het werk bevat de jansenistische dogmatiek en moraal (Art. Quesnel, Pasquier, in GWP, dl. XVIII, 1982, p. 510).
6. Welke die beschuldigingen waren en van wie ze afkomstig waren werd in de Acta niet vermeld.
7. AE, B LXXVII, f. 157v, 16 aug. 1788.
8. Ibidem, f.162r.
9. AE, B LXXVII, f.163v, 13 sept. 1788. Op 5 oktober werd hij definitief tot tweede kapelaan benoemd (Ibidem, f. 169v).
10. Ibidem, f. 165r, 19 sept. 1788, f. 170r, 8 okt. 1788.

ook te Oostende wellicht verdienstelijk werk verricht. Dat alleen negatieve klachten konden opgevangen worden is een gevolg van het ontbreken van systematische gegevens over alle pastoors. De verstrekte inlichtingen hebben geen numerieke waarde, ze dragen alleen elementen aan van de leefwereld van destijds.

Vanaf 1606 beschikte de parochiekerk over een onderpastoor, later kwam er nog één bij. Net zoals de pastoors waren de kapelaans na het midden van de 17de eeuw Oratorianen.

HOOFDSTUK V: DE REGULIEREN TE OOSTENDE

De 17de eeuw was een periode van bloei voor het kloosterwezen, na het verval op het einde van de Middeleeuwen. Niet alleen werden bestaande instellingen -voor zover daartoe behoefte was- hervormd, maar er werden ook nieuwe opgericht (¹). Te Oostende verbleven er vier reguliere orden: Augustijnen, Kapucijnen, Zwarte Zusters en Conceptionistinnen (²). Ze komen achtereenvolgens aan de beurt.

Art. 1. De Augustijnen (³)

De Augustijnen hadden te Oostende al in de 15de eeuw een kleine vestiging. Er verbleef in de stad een terminarius; dat is een pater die op vaste termijnen in de omgeving bedelde en in ruil daarvoor predikte en hielp bij de diensten in de parochiekerk. Na het beleg van Oostende zijn de Augustijnen naar de stad teruggekomen. Op het tussentijds generaal kapittel te Brussel van 1662, had men het over het huis van de terminarius in Oostende. Het waren waarschijnlijk Augustijnen uit het Brugse klooster die te Oostende verbleven (⁴).

Volgens A. KEELHOFF gaven de Augustijnen vanaf 1662 middelbaar onderwijs in de plaats van de Oratorianen en vervulden ze ook in hun plaats pastorale functies (⁵). We zijn geneigd ons aan te sluiten bij A.C. DE SCHREVEL en L. VAN ACKER dié deze bewering tegenspreken (⁶). Na het vertrek van de Oratorianen van Scherpenheuvel in 1662, hebben Franse Oratorianen hun plaats ingenomen. Ze hebben er les gegeven tot 1792. De pastorale functies zijn ze blijven uitoefenen tot de afschaffing van het oude bisdom.

Art. 2. De Kapucijnen

Par. 1. Stichting

De Kapucijnen kwamen zich in 1615 in de stad vestigen onder voorwaarde dat geen andere mannelijke kloostergemeenschap te Oostende zou worden toegelaten (⁷). Ze kregen een huis toegewezen als voorlopig verblijf. De kerk waarvan Maximiliaan d'Enghien, abt van de St.-Pietersabdij van Oudenburg, op 1 juli 1618 de eerste steen had gelegd, werd op 9 juni 1620 door bisschop Triest geconsacreerd. Het jaar daarop begon men met de bouw van het klooster (⁸). Later werden het kloosterdomein (1630-1633),

1. M. CLOET: Rodoan, p. 182; A. HODÜM, De kloosters in het bisdom Brugge in de XVIIe eeuw, in CB, dl. XXXV, 1936, p. 205.
2. De Jezuiten die vlootaalmoezenier waren bij de Admiraliteit worden niet behandeld. Ze hadden te Oostende geen vesting.
3. We vonden in de bronnen geen enkel spoor van de Augustijnen te Oostende.
4. L. VAN ACKER, De paters Augustijnen in Oostende, in Biekorf, dl. LXXXV, 1985, p. 188-189.
5. A. KEELHOFF, Histoire de l'ancien couvent des Ermites de Saint Augustin à Bruges, Brugge, 1869, p. 62-63.
6. A.C. DE SCHREVEL, Histoire du petit Séminaire de Roulers, Roeselare, 1906, p.10; L. VAN ACKER, art. cit., p. 190.
7. De Capucijnen te Oostende, 1615. Conventie gemaect tusschen Borghemeester ende Schepenen deser stede ende den eerweerden pater Provinciael van de Capucijnen van den 26 november 1615, in Fragmenta, dl. II, 1887, p. 103-104.
8. J.P. TYTGAT, Dodenlijst van het Kapucijnenklooster van Oostende, in Ostendiana, dl. V, 1986, p. 124-125.

de kerk (1643-1644) en het klooster (1660) uitgebreid ⁽¹⁾.

Par. 2. Diensten door de paters Kapucijnen bewezen aan de inwoners van Oostende ⁽²⁾

In 1620 kregen de Oostendse Kapucijnen van de pater generaal toestemming om biecht te horen in hun kloosterkerk. Dit was de eerste algemene toelating die in de Nederlanden werd verleend. De Kapucijnen hadden daarom verzocht. Immers, in die jaren verbleef er slechts één pastoor te Oostende waardoor de parochianen zich soms genoodzaakt zagen in een andere parochie te gaan biechten ⁽³⁾. Herhaaldelijk werd aan paters toelating verleend om te absolveren van voorbehouden zonden ⁽⁴⁾ en soms ook van ketterij ⁽⁵⁾. De Kapucijnen waren daarnaast ook biechtvaders van het klooster der Conceptionistinnen ⁽⁶⁾.

In 1778 kwamen er op het bisdom klachten over de biechtstoelen in de kloosterkerk van de Kapucijnen. Ze waren volgens de Kapucijnenpater Erasmus van Meulebeke in zo slechte staat dat het biechtgeheim dreigde verloren te gaan ⁽⁷⁾. Pastoor-deken Verhagen kreeg daarop van bisschop Brenart de opdracht om in zijn naam de biechtstoelen te controleren en aan de gardiaan de nodige maatregelen op te leggen ⁽⁸⁾. Op verzoek van de pater provinciaal werd het decreet van de bisschop betreffende die zaak enkele maanden uitgesteld totdat pater Erasmus naar een ander klooster zou overgeplaatst zijn. Dit om te beletten dat hij overal zou vertellen dat hij gewonnen had ⁽⁹⁾.

Bisschop van den Bosch schreef in zijn verslag aan Rome van 1654 dat de Oostendse Kapucijnen soms de naburige pastoors vervingen wanneer deze afwezig waren ⁽¹⁰⁾. Ook te Oostende hebben ze herhaaldelijk de zielzorgelijke taken op zich genomen. In 1634 was de gardiaan van het klooster, Valerius van Kortijk, een viertal maanden deservitor ⁽¹¹⁾.

In 1666 woedde de pest ook te Oostende. Omdat de pastorie door twee Oratorianen die aan pest leden en ondertussen gestorven waren, besmet was, kon pastoor Philippus Vernimmen zijn ambt niet vervullen ⁽¹²⁾. Nadat ook pastoor Vernimmen samen met nog ander Oratorianen ziek was geworden, werd de gardiaan van de Kapucijnen,

-
1. D.FARASYN, Het Mijneplein te Oostende, in Ostendiana, dl. III, 1978, p. 42-43; P. HILDEBRAND, o.c., dl. V, De Vlaamse kloosters, Antwerpen, 1950, p. 277-281.
 2. Over de predikatie en het catechismusonderricht infra p.
 3. P. MARCELLUS, De Minderbroeders Capucijnen te Oostende, Oostende, 1884, p. 15-16; J.P. TYTGAT, art.cit., p. 127.
 4. Bvb., AE, B XL, f.227v, 17 okt. 1685: "Data facultas Andreae Ostendano, ordinis fratrum minorum capucinatorum et guardiano coventus ostendani absolvendi a reservatis ad revocationem usque duratura".
 5. Bvb., AE, B LXXVIII, f.43r, 5 mei 1789: "Authorizatus P. Anselmus ordinis fratrum minorum capucinatorum Ostendae, ut servatis servandis ab haeresi et censuris absolvat neophytam anglam, postmodum per pastorem reconciliandum".
 6. BAB, B185, verslag van bisschop de Castillion (1746), J.P. TYTGAT, art.cit., p. 129-130.
 7. AE, B LXXI, ts. p. 634-635.
 8. Ibidem, p. 672-674, 14 dec. 1778.
 9. Ibidem, p. 794, 9 maart 1779; P. HILDEBRAND, o.c., dl. IX, p. 457-458.
 10. BAB, B184.
 11. Cfr, tabel p. 86.
 12. AE, B XXXI, f.150r, 16 juli 1666.

Oliverius van Lier, met de zielzorg belast. Hij mocht zich door één of meerdere van zijn kloosterlingen daarin laten bijstaan ⁽¹⁾. Op 3 augustus stierf ook pastoor Vernimmen. Aangezien de overste van het oratorium te Brussel niet van plan was Oratorianen naar Oostende te sturen vooraleer de besmetting over was, werden de Kapucijnen verder met de zielzorg belast ⁽²⁾. Maar in oktober liet Oliverius van Lier aan het bisdom weten dat hij niet langer die zorg op zich wou nemen ⁽³⁾. Daarop schreven de vicarissen ⁽⁴⁾ naar de overste van het oratorium om binnen de acht dagen kandidaten voor de pastorale functies voor te stellen. Enig verder uitstel zou beschouwd worden als een weigering of een verlaten van de pastorie te Oostende ⁽⁵⁾. Daarop kreeg het bisdom namen toegestuurd ⁽⁶⁾.

De Kapucijnen hebben zich verdienstelijk gemaakt wat de ziekenzorg betreft. Ze gingen zieken bezoeken en opbeuren ⁽⁷⁾. Ook ten tijde van de pest stelden ze zich ten dienste van de pestlijders (1636, 1647, 1649, 1666) ⁽⁸⁾.

De zielzorg van de militairen en hun gezinnen werd eveneens toevertrouwd aan de Kapucijnen. Reeds in 1655 deden ze de diensten in het fort St.-Philippus te Sas-Slijkens ⁽⁹⁾. Maar dat betekende echter niet dat ze aan gelovigen uit de buurt van het fort de sacramenten mochten toedienen of ze begraven ⁽¹⁰⁾. Sedert 1771 werd de kapel in het fort echter niet meer gebruikt en verloren de Kapucijnen hun toelage als aalmoezenier van het fort ⁽¹¹⁾.

Meerder Kapucijnen waren aalmoezenier van het garnizoen te Oostende. In 1711 mochten de Oostendse paters de militairen van voorbehouden zonden absolveren ⁽¹²⁾. De gardiaan Bonaventura van Oostende die in 1749 voorlopig aalmoezenier was van het regiment Los Rios, kreeg van bisschop de Castillion de toelating om kapitein Ambler die zelfmoord gepleegd had, in gewijde grond te begraven. De bisschop had daartoe besloten op basis van het verslag van de gardiaan. Daaruit bleek namelijk dat de kapitein een zeer godvruchtig man was, maar dat hij wegens erge gewetensangsten niet meer verantwoordelijk was voor zijn daden. De begrafenis greep plaats in de kloosterkerk ⁽¹³⁾.

1. Ibidem, f.152r, 29 juli 1666.

2. AE, B XXXI, f.152v, 12 aug. 1666; f.159r, 15 sept. 1666.

3. Hij gaf geen reden op.

4. Bisschop de Haynin was afwezig.

5. AE, B XXXI, f.161r, 9 okt. 1666.

6. Ibidem, f.162v, 23 okt. 1666.

7. BAB, B185, verslag van bisschop Caimo (1762); J.P.TYTGAT, art.cit., p. 128.

8. P. HILDEBRAND, o.c., dl. IX, p. 557, 559-561.

9. IDEM, o.c., dl. IX, p. 520; J.P. TYTGAT, art.cit., p. 129.

10. AE, B XXXVII, f. 116v, 6 juli 1679.

11. P.HILDEBRAND, o.c., dl.V, p. 282.

12. AE, B XLVII, f.47v, 9 sept. 1711.

13. AE, B LIX, f.243r., 7 juni 1749, ts. 242-243, briefwisseling tussen het bisdom en de gardiaan van de Kapucijnen.

Par.3. Verdrijving van de Kapucijnen te Oostende

De wet van 15 Fructidor IV (1 september 1796) bepaalde definitief het lot van het Kapucijnenklooster. De wet hield de opheffing in van alle kloosters, met uitzondering van diegene die zich bezighielden met onderwijs en ziekenzorg ⁽¹⁾ Er werd een inventaris opgemaakt van alle goederen en meubelen van de kerk en het klooster der Oostendse Kapucijnen. Tweemaal werden de paters bonnen aangeboden als schadeloosstelling voor de aangeslagen goederen, tweemaal weigerden ze. Op 7 juni 1797 werden de Kapucijnen dan uit hun klooster verdreven. De kerk, de tuin en het klooster werden verkocht. In 1823 werd de kerk eigendom van de stad ⁽²⁾. Ze bestaat nu nog steeds als succursaal van de hoofdkerk.

Art. 3. De Zwarte Zusters

Par.1 Van Grauwe naar Zwarte Zusters

Oostende had reeds omstreeks 1400 een gasthuis, waarschijnlijk gelegen op de plaats van het oude klooster van de Zwarte Zusters. Aanvankelijk was het een dubbel-klooster van broeders en zusters. De broeders hielden zich bezig met het beheer van het domein en de financiën en verpleegden de mannelijke zieken. In de 15de eeuw werd de ziekenverzorging volledig door de zusters overgenomen. Deze broeders en zusters waren waarschijnlijk geen kloosterlingen in de strikte zin van het woord. In de meeste oude stadshospitelen, die in de 12de-13de eeuw ontstonden, waren proveniers werkzaam. Net zoals de zieken werden deze onderhouden uit de inkomsten van de instelling. Ze legden geen geloften af en waren in alles onderworpen aan het stadsbestuur dat hen aanvaardde en kon ontslaan. De proveniers hadden de mogelijkheid om het hospitaal voorgoed te verlaten. Ze kregen geen loon. In de loop van de tijd werden deze broeders en zusters meestal kloosterlingen ⁽³⁾.

Na 1423, het laatste jaar waarin een broeder vermeld wordt, verpleegden alleen Grauwe Zusters ⁽⁴⁾ de zieken. Bij de Grauwe Zusters waren geen dubbel-kloosters. In de 16de eeuw werd een nieuw gasthuis gebouwd. De kapel werd in 1537 door de bisschop van Doornik geconsacreerd ⁽⁵⁾.

Na een eerste maal in 1570 gevlucht te zijn voor de Geuzen, vertrokken de intussen teruggekeerde zusters in 1583 naar Sluis. Na de inname van deze laatste stad door de Staatsen, zochten ze een onderkomen in Brugge ⁽⁶⁾. Op het verzoekschrift van de gewezen Grauwe Zusters van Oostende aan de Oostendse magistraat om zich in de stad te mogen vestigen, werd op 21 mei 1609 positief ingegaan. Omdat hun klooster tijdens het beleg verwoest was, werd aan de magistraat gevraagd hen voorlopig onderdak te willen verschaffen ⁽⁷⁾.

De overgang van Grauwe zusters naar Zwarte Zusters gebeurde in de eerste helft van de 17de eeuw. In 1613 werden op verzoek van bisschop de Rodoan de zusters onttrokken aan het gezag van de Recollecten. Ze kwamen onder de bisschop van Brugge te staan en volgden van dan af niet langer de regel van St.-Franciscus maar van St.-Augustinus die kenmerkend was voor de Zwarte Zusters ⁽⁸⁾. Toch werd het klooster nog meerdere jaren klooster van Grauwe

-
1. E. DE MOREAU, L' Eglise en Belgique des origines au début du XXe siècle, Brussel, 1944, p. 211.
 2. J.P. TYTGAT, art.cit., p. 132-135.
 3. F. VAN DEN BERGHE e.a., o.c., p. 236.
 4. Grauwe Zusters waren volgelingen van St.-Franciscus. Ze ontleenden hun naam aan hun habijt van grijze of rauwe wol.
 5. F. VAN DEN BERGHE e.a., o.c., p. 236.
 6. Ibidem.
 7. Oostende, 1609. De Grauwe Zusters verjaagd uit Sluis worden aangenomen binnen Oostende, in Fragmenta, dl. III, 1889, p. 259-260.
 8. De Zwarte Nonnen te Oostende- een historiek, in De Plate, dl. XIII, 1984, p. 18-19.

Zusters genoemd. In mei 1642 verzochten de zusters -aangezien ze enkel leefden volgens de regels van St.-Augustinus en geen constituties hadden- bisschop de Haudion om de constituties te mogen volgen door bisschop Mathias Lambrecht (1596-1602) uitgevaardigd voor de Zwarte Zusters van Bethel (1). De toelating kregen ze op 23 mei 1642 (2).

Par. 2. Het kloostergebouw

De heropbouw van het klooster, geruïneerd ten gevolge van het beleg, vorderde maar langzaam. In 1612 gaf bisschop de Rodoan op verzoek van moeder overste aan de ontvanger van het hospitaal te Sluis het bevel 60 ponden groot te betalen uit de inkomsten van het hospitaal voor het herstel van het klooster (3). Hetzelfde jaar schonk de Oostendse magistraat 200 ponden parisis (4). Op 9 juni 1614 kregen de zusters de toelating om in het hele bisdom Brugge te bedelen voor het herstel van de kapel (5). Vier jaar later mochten ze de stenen en materialen gebruiken van een vervallen gasthuis, waarschijnlijk het oude gasthuis (6). In 1623 werd een stuk grond gelegen te Monnikenrede, nabij Damme, dat toebehoorde aan het klooster der Zwarte Zusters binnen Sluis, verkocht om de schulden van de kapel af te lossen en een infirmerie te bouwen (7). Pas op 13 juli 1642 kwam bisschop de Haudion de kapel consacreran ter ere van de heiligen Laurentius en Augustinus (8).

Met de belegering van de stad in 1706 werden het klooster, dat men in 1692 vergroot had, en de kapel met de grond gelijk gemaakt (9). Bij de heropbouw hielpen de magistraat en de inwoners van de stad (10). Daarnaast gingen de zusters ook op bedeltocht in de steden Brugge, Gent, Antwerpen, Mechelen, Brussel en Leuven (11). In 1709, drie jaar na het bombardement, was het klooster reeds hersteld. De kapel waarvan men op 18 juni 1709 de eerste steen had gelegd, was in 1712 voltooid (12). Eén jaar na de bouw van het torentje op de kapel, kwam bisschop van Susteren op 23 juni 1725 de kapel consacreran ter ere van de H. Laurentius. Tevens wijdde hij een altaar ter ere van de heiligen Laurentius en Augustinus (13).

-
1. Het klooster Bethel te Brugge bestaat sinds 1361 (F. VAN DEN BERGHE e.a., o.c., p. 19 en 24).
 2. Deze constituties zijn zowel terug te vinden in het bisschoppelijk als in het rijksarchief te Brugge (BAB, F270; RAB, KF, nr. 97).
 3. AE, B VIII, p.18, 11 febr. 1612. In Sluis waren er twee zusterkloosters, nl. Augustinessen en Grauwe Zusters. Naar het laatste klooster waren de Oostendse zusters in 1583 gevluht (F. VAN DEN BERGHE e.a., o.c., p. 237).
 4. De Zwarte Nonnen te Oostende - een historiek, in De Plate, dl. XIII, 1984, p. 18.
 5. AE, B X, f.13v.
 6. M. ENGLISH, art.cit., p. 6.
 7. AE, B XIII, f.29v-30r, 15 juli 1623.
 8. AE, B XXIII, f.91v.
 9. De Zwarte Zusters te Oostende - een historiek, in De Plate, dl. XIV, 1985, p. 76-77.
 10. Waarin deze hulp bestond werd niet vermeld.
 11. De Zwarte Nonnen te Oostende - een historiek, in De Plate, dl. XIV, 1985, p. 77-79.
 12. Ibidem, p. 106.
 13. Ibidem, p. 107-108; AE, B L, f.243r-v.

Het klooster werd andermaal beschadigd tijdens het bombardement van 1745. Met de aanbevelingsbrief van de Oostendse pastoor Sarton trokken de zusters naar de bisschop van Ieper. Deze bekrachtigde de brief en gaf de zusters toelating om te bedelen in gans zijn diocees. Ook de Brugse magistraat liet hen in de stad bedelen ⁽¹⁾. Tevens mochten ze een huisje dat hen toebehoorde verkopen en de opbrengst ervan aan de restauratie van hun klooster besteden ⁽²⁾. De schade was spoedig hersteld.

Par.3. Activiteiten van de Zwarte Zusters

De hoofdbedrijvigheid van de Zwarte Zusters was de ziekenverpleging. In 1623 verkochten ze hun goed in Monnikenrede onder andere om er een infirmerie mee te bouwen. Die infirmerie bestond waarschijnlijk uit ziekenzalen. Immers, er waren maar een klein aantal zusters. Het feit dat de gouverneur in 1643 zieke soldaten in het klooster wou onderbrengen wijst daar ook op ⁽³⁾. De zusters gingen ook zieken aan huis verzorgen. Ze deden dat al in 1632, want in dat jaar legde bisschop de Quinckere hen op dit steeds met zijn tweeën te doen ⁽⁴⁾.

De zusters hielden ook school. In hun verzoekschrift van 1609 aan de Oostendse magistraat hadden ze voorgesteld aan "jonge dochterkens te leeren lesen, schryven, naven, maecken van spellewerck ende ander diergelycke saecken, die sullen wesen tot voorderynghe van de jonckheyt..."⁽⁵⁾. In 1687 was zuster Mary Lepin schoolhoofd, in 1741 zuster Joanna van Heule ⁽⁶⁾.

Soms werd op de zusters een beroep gedaan voor het dragen van lijken bij begrafenissen. Dit blijkt uit het testament van Maria Catharine van Nuys (1718). Daarin staat "willende dat haer lichaem sal gedragen worden in de begraevinge door de Swarte Susters deser stede..."⁽⁷⁾. Het is ons niet bekend of dit herhaaldelijk voorkwam.

Par. 4. Moeilijkheden in verband met "het recht der balanche ende weechuuse deser stede metsgaders t recht van de mate ende martghelde" ⁽⁸⁾.

Al in 1544 bezaten de Oostendse Grauwe Zusters het waagrecht. Dit betekent dat ze de weeg- en meetrechten kregen van al de goederen die in de Oostendse haven toekwamen. Bij hun terugkeer naar de stad in 1609 werden ze door de magistraat in dit recht bevestigd ⁽⁹⁾.

Het waagrecht was diverse malen bron van conflicten. Op 9 december 1643 liet pastoor George Geraldin aan bisschop de Haudion weten dat de Oostendse gouverneur ermee dreigde het waagrecht tot kroonrecht te willen maken. Daarmee wou hij de zusters dwingen zieke en gekwetste militairen in het hospitaal op te nemen tegen een vergoeding van 10 stuivers per dag. De zusters waren daar echter niet voor te vinden en beweerden dat het waagrecht hen enkel verplichtte tot de dienst aan de inwoners van de stad en de passanten ⁽¹⁰⁾. In de maand mei van het jaar 1644 stuurde de

1. De Zwarte Nonnen te Oostende - een historiek, in De Plate, dl. XIV, 1985, p. 138.
2. AE, B LVIII, f.65v, 13 nov. 1745.
3. F. VAN DEN BERGHE e.a., o.c., p. 240.
4. RAB. KF, nr. 98, kopie van brief van bisschop de Quinckere aan de Zwarte Zusters (31 juli 1632); M. ENGLISH, art.cit., p. 22.
5. Oostende 1609. De Grauwe Zusters verjaagd uit Sluis worden aangenomen binnen Oostende, in Fragmenta, dl. III, 1889,p. 259-260.
6. M. ENGLISH, art.cit., p. 22.
7. F. VAN DEN BERGHE e.a., o.c., p. 242. Een kopie van het testament bevindt zich in het bisschoppelijk archief te Brugge (BAB, F270).
8. E. VLIETINCK, Het Oude Oostende, p. 156.
9. F. VAN DEN BERGHE e.a., o.c., p. 237,239.
10. F. VAN DEN BERGHE e.a., o.c., p. 239.

bisschop zijn secretaris op onderzoek naar Oostende. Deze ontdekte in het kloosterarchief dat de zusters reeds in 1544 in het bezit waren van het waagrecht met als enige last gastvrijheid te verlenen aan de arme passanten ⁽¹⁾. Op 10 juli 1645 echter verbood de gouverneur nog waaggeld aan de zusters te betalen. negen dagen later kwam het eindelijk tot een akkoord tussen de gouverneur en de Zwarte Zusters. De overeenkomst bevatte de volgende bepalingen:

- het klooster bleef in het bezit van het waagrecht, stelde de ontvanger aan en regelde alles met betrekking tot het innen van het waaggeld,

- vanaf juli 1645 moest de overste van het klooster jaarlijks de rekeningen voorleggen aan de gouverneur, die ieder jaar een vierde van de bruto-ontvangst kreeg om ermee een krijgshospitaal te onderhouden,

- wat naar gewoonte in het klooster zelf -dus niet in het waaghuis- gewogen werd, was volledig voor het klooster met het oog op het dekken van de onkosten aan gebouwen en installaties ⁽²⁾.

De bisschoppelijke goedkeuring kwam op 3 augustus 1645 ⁽³⁾, deze van het Hof op 22 september 1646 ⁽⁴⁾. Een zwak punt in het akkoord was dat niet werd bepaald welke goederen naar gewoonte in het klooster gewogen werden ⁽⁵⁾.

In 1648 was er een voorstel tot verandering aan het akkoord van twee jaar vroeger. Aan de gouverneur zou voortaan ook een vierde van datgene wat gewogen werd in het klooster toekomen. Als compensatie zou het klooster jaarlijks 100 gulden krijgen ⁽⁶⁾. Dit plan is waarschijnlijk nooit uitgevoerd geworden. In latere documenten in verband met het waagrecht hebben we er niets over teruggevonden.

Een tweede moeilijkheid deed zich voor in 1735. De magistraat verzocht het Hof dat het vierde deel van de opbrengst van de waag dat tot dan toe afgestaan was aan het hospitaal voor militairen, aan de armendis van Oostende zou toegekend worden. Het militair hospitaal functioneerde toch niet meer op dat ogenblik. Op het verzoek van de wet werd positief ingegaan ⁽⁷⁾.

Bij het horen van de rekening van 1778-1779 kwam het weer tot problemen. Van Lerberghe, armmeester van de stad, wou dat het klooster afzag van de gewoonte dat de kolenmaat niet voor de berekening van liet aan de armen toekomende deel in rekening werd gebracht ⁽⁸⁾. Hij vroeg ook een dubbel van de rekening en inzage in de rekening één of twee dagen voor het afsluiten ervan. De zusters waren het daar echter niet mee eens ⁽⁹⁾. Ze verzetten zich ook tegen het plan van de magistraat om in het magazijn van het nieuwe dok een waag te plaatsen waarvan de inkomsten ten voordele van het armenhospitaal zouden zijn ⁽¹⁰⁾. Opnieuw werden de Zwarte Zusters door de Geheime Raad in het

1. AE, B XXIII, f.212v-213r, 12 mei 1644.

2. M. ENGLISH, art.cit., p.20; J.MERTENS, De Zwarte Zusters en de waag te Oostende, in Gedenkboek Michiel Mispelon, Kortemark-Handzame, 1982, p. 358.

3. AE, B XXIIbis, f.222v.

4. ARA, OGR, nr. 938, kopie van de goedkeuring van de vorst.

5. J. MERTENS, art.cit., p. 359.

6. AE, B XXIV, f.4v-5v, 29 febr. 1648.

7. J. MERTENS, art. cit., p. 359.

8. RAB, KE, nr. 104, brief van de overste van de Zwarte Zusters aan het Hof (6 febr. 1779).

9. J. MERTENS, art.cit., p. 361.

10. RAB, KF, nr. 105, brief van de overste van de Zwarte Zusters aan de magistraat van Oostende (12 maart 1779).

gelijk gesteld ⁽¹⁾. Ze mochten een waag installeren in het nieuwe dok, een vierde van de opbrengst was voor de armendis, de rest voor de zusters ⁽²⁾.

De zusters bleven in het bezit van het waagrecht tot in de Franse Tijd ⁽³⁾. Op 10 april 1783 had bisschop Brenart nog zijn goedkeuring gegeven voor de bouw van een nieuw waaghuis met twee weegschalen ⁽⁴⁾. Het waagrecht was voor het klooster de belangrijkste bron van inkomsten ⁽⁵⁾.

Par. 5. Het leven binnen het klooster

Het onderhouden van de statuten bracht soms moeilijkheden met zich mee. Zo vond bisschop de Haudion het in 1648 noodzakelijk de zusters te herinneren aan enkele van hun constituties die niet meer zo goed nagekomen werden ⁽⁶⁾.

Bij hun bezoek aan het klooster in 1686 hadden de aartsdiaken en de secretaris enkele misbruiken vastgesteld. De zusters kregen daarop een vermaning van bisschop de Precipiano, die aan de constituties van 1642 enkele artikels toevoegde ⁽⁷⁾.

In 1699 vaardigde bisschop Bassery strafbepalingen uit voor drie zusters. De zusters Monica Egbert en Catlyne de Mey die de belofte van gehoorzaamheid niet hadden onderhouden werd de volgende penitentie opgelegd:

- ze moesten gedurende vijftien dagen in hun cel blijven,
- tijdens die periode mochten ze geen vlees eten en twee vrijdagen enkel water en brood nuttigen,
- na deze penitentie volbracht te hebben dienden ze op hun knieën hun overste en medezusters om vergiffenis te verzoeken en beloven zich te beteren,
- hun stemrecht bij de verkiezing van een moeder en medemoeder werd hen voor twee jaar ontnomen.

Zuster Jaquimine d'Hooghe die "de jonckheyt al te dickwils onsticht heeft met haere exempels van stoutichheydt", kreeg wegens ziekte een mildere straf. Ze moest in de refter op haar knieën haar overste en medezusters om vergeving vragen en geknield blijven zitten tot na de maaltijd van de overige religieuzen ⁽⁸⁾.

In 1741 werden enkele zusters verdacht van jansenisme. Pastoor Sarton kreeg de opdracht een lijst op te stellen van de boeken die bij de Zwarte Zusters voorhanden waren. De Kapucijnenpater Pius moest nog verdere inlichtingen daarover naar het bisdom sturen. Volgens M. ENGLISH gebeurde dat wellicht omdat de pastoor een Oratoriaan was ⁽⁹⁾.

Zuster Carolina Willems kreeg in 1767 een penitentie opgelegd. Ze had zich niet alleen onwelvoeglijk gedragen tegenover haar overste, maar ze had ook de geestelijke oefeningen verzuimd. Voorts verdacht men er haar

1. J. MERTENS, art.cit., p. 361.

2. RAB, KE, nr. 105, kopie van de brief van de tesorier-generaal Ternois (5 juni 1779).

3. J. MERTENS, art.cit., p. 362.

4. AE, B LXXIV, f. 195v.

5. Cfr. bijlage nr. 2 p. 135.

6. AE, B XXIV, f.3r-v, 27 febr. 1648.

7. AE, B XL, f.318r, 20 okt. 1686; BAB, F270, ordonnantie voor de Zwarte Zusters van Oostende (27 me 1687).

8. AE, B XLIV, p. 44-45, 4 juli 1699; L. DECLERCK, Willem Bassery, dertiende bisschop van Brugge (1690-1706). Een biografie en een bijdrage tot de studie van zijn pastoraal beleid, onuitg. lic. verh., Leuven, 1983, p. 187.

9. RAB, NKA, nr. 32; M. ENGLISH, art.cit., p. 23.

van het geld dat ze van de zieken kreeg voor hun verzorging achter te houden, wat indruiste tegen de gelofte van armoede (¹). Omdat haar eeuwige verdoemenis gevreesd werd, kreeg ze de volgende penitentie opgelegd:

- ze moest in aanwezigheid van de pastoor en al haar medezusters God om vergiffenis vragen voor al haar zonden en misdaden, aan de overste en haar medezusters haar schuld bekennen en hen beloven haar leven te beteren,
- ze kreeg drie maanden celarrest,
- elke vrijdag diende ze te vasten op water en brood,
- dagelijks moest ze op haar knieën vijf Onze Vaders en Weesgegroeten bidden, alsook de akten van geloof, hoop, liefde en berouw,
- ze diende binnen de zes weken een generale biecht te spreken (²). Aan de bisschop kwam het toe de penitentie te verlengen of te verkorten, afhankelijk van haar wil tot beternis (³).

We zijn er ons wel van bewust met het verhaal van deze enkele gevallen van zwakke kloosterlingen geen beeld van het leven binnen het klooster geschetst te hebben. Zusters die leefden volgens de kloosterregels krijgen veel minder of zelfs geen aandacht. De boven aangehaalde gevallen leren bijzonder weinig over het dagelijks kloosterleven. We hebben ze toch vermeld, deels bij gebrek aan positieve gegevens, deels omdat ze toch iets leren over de mentaliteit van die tijd (⁴).

Par. 6. Einde van het klooster der Zwarte Zusters te Oostende

Bij de eerste Franse bezetting van 1793 werd het klooster als militair hospitaal opgeëist. De zusters hadden de keuze tussen dienst doen in het hospitaal of gesupprimeerd worden. Ze aanvaardden echter geen van beide en werden uitgedreven. Ze vonden een onderkomen bij de burger Arnold Hoys. Na het vertrek van de Franse soldaten uit de stad namen de zusters terug hun intrek in het klooster (⁵).

Bij de tweede Franse bezetting in 1794 vluchtten de zusters naar Middelburg in Zeeland. Ze zijn echter naar hun klooster teruggekeerd. In januari 1797 kregen ze hun suppressiebrief van de centrale administratie en bonnen die ze echter weigerden te aanvaarden. De maand daarop moesten ze hun kloosterkleren afleggen. Hun goederen werden hen voorlopig teruggeschonken. Op 5 februari 1798 werden ze voorgoed uit hun klooster verdreven zonder enige schadeloosstelling (⁶).

Het onafhankelijke klooster van de Zwarte Zusters te Oostende werd niet meer heropgericht. Het huidige klooster dat bestaat sinds 1856 is een vertakking van het Brugse klooster (⁷).

1. AE, B LXVII, f.113v, 31 dec. 1767.

2. Ibidem, f.114r.

3. Ibidem, f.114v.

4. Door analogie hadden we wat meer kunnen achterhalen over het kloosterleven van de Zwarte Zusters, maar we zijn daar niet op ingegaan omdat dit klooster dan toch niet het directe onderwerp is van onze studie.

5. De Zwarte Nonnen te Oostende - een historiek, in De Plate, dl. XV, p. 258-259; F. VAN DEN BERGHE e.a., o.c., p. 245.

6. IDEM, o.c., p. 245-246; De Zwarte Nonnen te Oostende - een historiek, in De Plate, dl. XV, 1986, p. 59-60.

7. M. ENGLISH, art.cit., p. 23.

Art. 4. De Conceptionistinnen of Witte Nonnen (1)

Par. I. Stichting van het klooster

De Duinkerke handelaar Jacques Hoys, die zich in 1658 te Oostende was komen vestigen, koesterde de wens om er een klooster van Conceptionistinnen op te richten (2). Nadat de Oostendse magistraat positief was ingegaan op zijn voorstel, wendde hij zich tot de vorst om zijn toestemming te verkrijgen. De vorst besloot eerst advies in te winnen bij de Brugse bisschop en de Raad van Vlaanderen. Het bleek dat gevreesd werd dat, aangezien de Conceptionistinnen onderworpen waren aan de jurisdictie van de Recollecten, deze laatste vroeg of laat in de aanwezigheid van een Conceptionistinnenklooster te Oostende, een reden zouden vinden om zich in de stad te komen vestigen. Dit zou een vermindering van de aalmoezen voor de Kapucijnen kunnen betekenen. Nadat de vorst de verzekering had gekregen van de Recollecten dat ze zich nooit te Oostende zouden vestigen (3) en de Conceptionistinnen beloofd hadden als biechtvader een Kapucijn of Oratoriaan te nemen, gaf hij zijn goedkeuring per octrooibrief van 17 maart 1676 (4).

De vijf zusters uit het klooster van Duinkerke kregen voorlopig onderdak in een huis gehuurd door Jacques Hoys, in afwachting van de bouw van hun klooster (5).

Op 27 april 1676 werd een overeenkomst gesloten tussen pastoor Jan-Baptist Janssens Elinga en de kerkmeesters enerzijds en Beatrix en Jacques Hoys anderzijds om eventuele geschillen te voorkomen. Het bevatte bepalingen in verband met de goddelijke diensten (mis op zon- en feestdagen, votiefmissen, fundaties), het begraven van overleden personeelsleden, de paascommunie, het verbod tot het plaatsen van een offerblok en het doen van omhalingen in de kerk (6).

Op 23 juli 1676 schreef bisschop François de Baillencourt (1671-1681) naar Rome om de ontheffing van de zusters van de jurisdictie van de Recollecten te bekomen (7). Hij had daartoe samen met de magistraat in aanwezigheid van J. Hoys besloten op 3 juli. Enkel de paus kon de zusters aan het gezag van de Recollecten onttrekken en ze onder bisschoppelijke jurisdictie stellen (8). De Recollecten wensten echter de leiding van het klooster in handen te houden (9). Uiteindelijk bepaalde een pauselijke bul van 12 februari 1677 dat het klooster enkel onderworpen was aan de

-
1. De Conceptionistinnen behoorden samen met de Urbanisten en de Arme Claren tot de tweede orde van de Franciscanen, ook Clarissen genoemd (E. PERSOONS, Panorama van de reguliere clerus in de 17de eeuw, in NAGN, dl. VIII, p. 386).
 2. J. BROECKAERT, Jacques Hoys, fondateur du couvent des Conceptionistes et de l'école des pauvres à Ostende, in Précis historiques. Mélanges religieux, littéraires et scientifiques, dl. XXVI, 1877, p. 42.
 3. De acte van renunciatie volgde op 28 april 1676.
 4. Oostende, 1676. Copie octroy van de Majt tot fonderen binnen deser stede een clooster van de Conceptionisten van daten 17 Maerte 1676, in Fragmenta, dl. V, 1891, p. 152-154.
 5. Die zusters waren Marie Adrienne Damast, Marie Agnes Janssen, Therese Françoise Sergeant, Therese Françoise Balthazar en Beatrix Hoys, nicht van J. Hoys. B. Hoys was de eerste overste van het klooster te Oostende (J. BROECKAERT, art.cit., p. 42-43).
 6. AE, B XXXVI, f.81v-82v.
 7. AE, B XXXV, f.188r-v.
 8. Ibidem, ts. 177-178.
 9. P. HILDEBRAND, o.c., dl. IX, p. 534.

Brugse bisschop. Hij moest erop toezien dat de zusters de regel onderhielden en hun biechtvader kozen uit de seculiere of reguliere clerus (¹). De vorst erkende dat eveneens op 29 maart op verzoek van de bisschop en de provinciaal van de Kapucijnen (²). Nadat de wethouders hadden laten weten dat ze wensten dat de Kapucijnen de geestelijke leiding van het klooster zouden aannemen, werden deze laatste op 27 april door bisschop de Baillencourt met die taak belast (³).

Bisschop de Baillencourt legde op 20 maart 1679 de eerste steen van het klooster (⁴). Twee jaar later consacreeerde hij de kerk en het altaar (⁵).

Par. 2. De activiteiten van de Witte Nonnen

De Conceptionistinnen gaven onderwijs aan dochters van gegoede burgers uit Oostende. Net zoals de zusters woonden deze meisjes in het klooster en moesten bijgevolg ook rekening houden met het slot. Volgens bisschop de Baillencourt werd daar inbreuk op gemaakt wanneer de abdis de schoolmeisjes te veel liet buitenkomen of naar hun ouders gaan. Dit mocht enkel om dringende en gewettigde redenen. Pas wanneer ze één jaar in het klooster verbleven kon de abdis hen een afwezigheid toestaan (⁶).

Reeds onder de bisschoppen van Susteren, de Castillion en Caimo waren er moeilijkheden geweest tussen de pastoor van Oostende en de abdis over wie de zielzorg had over de scholieren, de pastoor of de biechtvader -een Kapucijn-. Bisschop Jan Robert Caimo (1754-1775) had bepaald dat de pensionairen onder de directe bevoegdheid van de pastoor stonden. Aan deze laatste kwam het toe hen te ondervragen vóór de eerste communie, de paascommunie toe te dienen, eventueel te herdopen en het H. Oliesel te geven en te begraven (⁷). De kwestie dook opnieuw op in 1777 naar aanleiding van een ziek Engels meisje dat in het klooster verbleef en bereid was de ketterij af te zweren ter voorbereiding van een hernieuwing van het doopsel. Bisschop Brenart schreef aan de abdis dat de afhandeling van de zaak aan de pastoor toekwam en niet aan de Kapucijnen (⁸).

Het jaar daarop waren er weer problemen. Wegens de afwezigheid van pastoor-deken Verhagen en onderpastoor De Roy, had coadjutor Nys op 28 oktober aan een scholier de teerspijs toegediend. De volgende morgen had de pastoor haar het H. Oliesel en de generale absolutie gegeven. Nys, die daarvan niet op de hoogte was, wou haar 's middags een bezoek brengen (⁹). De abdis weigerde hem echter binnen te laten: pastoor Verhagen was 's morgens al geweest en de abdis was de biechtvader verwachtende die de zieke gevraagd had te mogen spreken. Ze vroeg de bisschop op 31 oktober 1778 om de gardiaan van het Kacupijnenklooster, die de biechtvader was, de laatste sacramenten aan de scholieren te laten toedienen (¹⁰). Op 24 november 1778 vaardigde bisschop Brenart echter een

1. BAB, c 413, bul van Innocentius XI (1676-1689).
2. Een kopie hiervan bevindt zich in het algemeen rijksarchief te Brussel (ARA, SGR, nr. 1128).
3. AE, B XXXVI, f.79r; P. HILDEBRAND, o.c., dl. IX, p. 535.
4. AE, B XXXVII, f.83r-v.
5. AE, B XXXVIII, f.162v-163r, 18 mei 1681.
6. AE, B XXXVI, f.145v, 12 jan. 1678.
7. AE, B LXX, p. 85-86, 7 nov. 1777.
8. Ibidem, p. 86.
9. AE, B LXXI, ts. 634 en 635, brief van pastoor Verhagen aan de bisschop (5 november 1778).
10. AE, B LXXI, ts. 634 en 635, brief van de abdis aan de bisschop.

decreet met de bevestiging van de jurisdictie van de pastoor over de pensionairen, evenwel met de toevoeging dat deze in de kloosterkerk hun paasplicht mochten vervullen. Bij ziekte of afwezigheid van de pastoor mocht hij één van de onderpastoors committeren (1).

In 1874 kreeg de abdis van bisschop Brenart de toelating om twaalf half-pensionairen tot de leeftijd van twaalf jaar te mogen opnemen. Gegoede burgers van Oostende hadden haar daarom verzocht (2).

Alhoewel de abdis van het klooster in juni 1797 aan het bisdom had laten weten dat de administratie van het departement besloten had tot het behoud van het klooster, werd het toch afgeschaft door de wet van 5 Frimaire VI (25 november 1797) (3).

Besluit

Aangezien de kloosters niet het directe onderwerp van onze studie uitmaken, hebben we het in dit hoofdstuk bij een overzicht gehouden.

Te Oostende waren er twee mannen- en twee vrouwenkloosters. Een Augustijnerpater terminarius verbleef er sinds de 15de eeuw. De Kapucijnen zijn zich in 1615 in de stad komen vestigen. Net zoals de Augustijn hielden ze zich bezig met de pastorale begeleiding. Daarnaast namen ze de ziekenzorg, alsook herhaaldelijk de zielzorg van de militairen en hun gezinnen op zich.

Het klooster der Zwarte Zusters was aanvankelijk een dubbel-klooster van broeders en zusters waar zieken verpleegd werden. Het werd opgericht rond 1400. Later, omstreeks 1423 zijn alleen Grauwe zusters zich gaan bezig houden met de ziekenverzorging. De overgang van Grauwe naar Zwarte Zusters valt te situeren in het begin van de 17de eeuw. Vanaf 1613 leefden ze niet langer volgens de regel van St.-Franciscus maar volgens deze van St.-Augustinus. In 1642 kregen ze van bisschop de Haudion de toelating om de constituties van de religieuze gemeenschap van de Zwarte Zusters van Bethel te volgen. Naast de ziekenzorg hielden de zusters zich vooral bezig met het onderwijs. Hun kloostergebouw en kerk werd diverse malen vernield door belegeringen. Hun bezit van het waagrecht leidde vaak tot conflicten. Enkele keren moesten maatregelen genomen worden wegens het niet-onderhouden van de statuten door de zusters.

Een tweede religieuze vrouwengemeenschap -namelijk een Conceptionistinnenklooster- werd in 1676 opgericht op initiatief van de leek J. Hoys. De zusters verstrekten onderwijs aan meisjes uit de goeude burgerij. De vraag aan wie de zielzorg toekwam -de pastoor of de Kapucijnen- zorgde herhaalde malen voor moeilijkheden.

Er zijn een aantal gelijkenissen tussen de activiteiten van de reguliere orden. De twee vrouwenkloosters hielden zich bezig met onderwijs, de twee mannenkloosters met de pastorale begeleiding. Een gemeenschappelijke activiteit van de Kapucijnen en de Zwarte Zusters was de ziekenzorg.

Uit het bovenstaande blijkt dat de religieuze gemeenschappen te Oostende aan de inwoners van de stad heel wat diensten hebben bewezen op het gebied van de ziekenverpleging, het onderwijs of de zielzorg.

HOOFDSTUK VI: DE ARMENZORG

De armenzorg is in de geschiedschrijving van de contrareformatie weinig bestudeerd geworden. Bovendien lag het accent meestal op een kwantitatieve benadering. Dit hangt samen met de aard van het bronnenmateriaal (4). In dit hoofdstuk willen we de organisatie van de armenzorg te Oostende behandelen. Achtereenvolgens kwam aan bod de

1. Ibidem, p. 635-638.

2. AE, B LXXV, f.149r., 22 okt. 1784, ts. 148 en 149, brief van de abdis aan de bisschop (19 okt. 1784).

3. AE, B LXXXI, f.204v, 17 juni 1797; Hs. De historie van het klooster der zwarte Zusters te Oostende, f.40v-41.

4. B. VANDENBUSSCHE, De armenzorg, in Het Bisdom, p. 153.

armendis (Art.1), de armenschool (Art.2), het godshuis de Drie Koningen (Art.3) en het Reyngoethospitaal (Art.4).

Art.1. De armendis

De organisatie van de armenzorg te Oostende was net als in de andere parochies in handen van de armendis. Het beheer ervan behoorde toe aan vier dismeesters, die door de magistraat werden aangesteld, meestal voor een periode van twee jaar ⁽¹⁾. De auditie van de rekeningen gebeurde in aanwezigheid van de pastoor, de kerkmeesters en de deken ⁽²⁾.

Welke waren de inkomsten van de armendis? Vooreerst werden via testamenten renten op huizen, gronden of geld geschonken, soms met de verplichting van missen te celebreren ⁽³⁾. In de herbergen en de kerk werden armenbussen opgehangen. Voorts deden de armmeesters omhalingen in de stad op Allerheiligen, Kerstmis, Pasen en Pinksteren ⁽⁴⁾. Ze gingen ook met de schaal rond in de parochiekerk tijdens de goddelijke diensten en de begrafenis ⁽⁵⁾.

In de loop van de 18de eeuw kwamen er omwille van de heersende armoede enkele nieuwe inkomstbronnen bij. Zo bepaalde een decreet van Maria-Elisabeth in 1735 dat aan de armendis voortaan een vierde van het waagrecht toekwam ⁽⁶⁾, alsook een deel van de akten gepasseerd voor de notarissen ⁽⁷⁾. Daarnaast werden de armendis in 1754 de volgende inkomsten toegestaan:

- van elke zak graan door de boeren naar de markt gebracht één lepel.
- van elke groentenboer 6 deniers voor zijn stoel -door de dis te voorzien-
- van diegenen die hun groenten per ezel naar de markt brachten 1 stuiver, namelijk 6 deniers voor hun stoel en 6 deniers voor hun ezel die door de dis moest beschut worden tegen weer en wind. Daartoe mocht de dis kosteloos beschikken over stallen van de stad ⁽⁸⁾.

In 1760 kreeg de dis toelating een loterij uit te schrijven. Er mochten drie categorieën van elk 4000 florijnen verkocht worden waarbij 1.777 prijzen te winnen waren. De drie daaropvolgende jaren werden er nog zes loterijen getrokken ⁽⁹⁾.

Waaruit bestond de hulpverlening aan de armen? Een eerste vorm van tussenkomst was het uitbesteden van de weeskinderen aan de minst biedende. De pleegouders moesten de wezen leren lezen en schrijven. Jaarlijks controleerden de pastoor en de armmeesters of de wezen wel goed verzorgd werden. Indien dat niet het geval was werden ze naar een ander pleeggezin overgeplaatst ⁽¹⁰⁾. Ook bejaarden werden uitbesteed. Omdat de uitbesteding van een veertiental oude vrouwtjes bij de bevolking de dis jaarlijks 1400 florijnen kostte, liet men in 1779 een gebouw voor hen optrekken op het pand van de armenschool. Zo stonden ze beter onder toezicht, aten ze uit dezelfde keuken

-
1. Dit bleek uit de data van de aanstelling van de dismeesters.
 2. VVF, COO, nr. 1 p. 3.
 3. Bvb. ibidem, p. 8.
 4. Ibidem, p. 5-7.
 5. Ibidem, p. 3.
 6. Cfr. supra p. 104.
 7. VVF, COO, nr. 3, p. 469-470.
 8. J. COOPMAN, De armenschool te Oostende (1682-1795), in Ostendiana, dl. IV, 1982, p. 74.
 9. IDEM, art.cit., p. 76.
 10. VVF, COO, nr. 1, p. 35, 42.

als de kinderen van de armenschool en konden eventueel handwerk verrichten ⁽¹⁾.

De behoeftigen wiens naam op de lijst stond die de armendis bijhield, kregen wekelijks geld ⁽²⁾. De armmeesters bepaalden samen met de pastoor wie in aanmerking kwam om op de wekelijkse lijst te staan. Meestal waren dat weduwen of bejaarden ⁽³⁾. De dis nam daarnaast ook de begrafeniskosten van arme parochianen op zich ⁽⁴⁾. Aan de armen werden tevens brandhout en kolen bezorgd ⁽⁵⁾. Na de begrafenisdienst werd in de parochiekerk brood uitgedeeld en op de vier hoogdagen vlees en brood ⁽⁶⁾. De liefdadigheid werd dus in dienst van de religie gesteld.

Art. 2. De armenschool

In 1682 werd een armenschool opgericht door de sinds 1658 te Oostende wonende Duinkerckse handelaar Jacques Hoys, stichter van het klooster der Conceptionistinnen, onder de naam Onbevleete Ontvangenis van Maria. Het werd ondergebracht in een huis van de stichter ⁽⁷⁾.

Twee jaar later werd een reglement opgesteld door de magistraat in samenwerking met de armmeesters. Het bestuur werd toevertrouwd aan de dismeesters ⁽⁸⁾. Men zou de kinderen "onderwijsen inde vreesse godts mitsgaders leeren leesen, schrijven, spinnen, naeyen, wasschen, stijven, backen ende voorts alle het gonne de kynderen noodigh is..." ⁽⁹⁾. Iedere dag stonden diverse gebeden op het programma ⁽¹⁰⁾. Op zon- en feestdagen woonden de kinderen de hoogmis bij in de parochiekerk. Iedere tweede zondag van de maand dienden ze aanwezig te zijn in de hoogmis en het lof in de kloosterkerk van de Conceptionistinnen, waar ze voor de intussen overleden stichter (9 februari 1683) baden. Deze verplichting gold ook op de dag van de wijding van de kloosterkerk en op het jaargetijde van J. Hoys. Op zon- en donderdagen was er om 13 uur catechismus in de parochiekerk, op heiligdagen in de armenschool zelf. Alle hoogtijden van het jaar moesten de kinderen biechten en communiceren in de parochiekerk, op O.-L.-Vrouwdagen in de kerk van de Conceptionistinnen. De kinderen namen ook deel aan de processies ⁽¹¹⁾. Verder bevat het reglement ook bepalingen betreffende de taak van de gouvornante, het verloop van de dag, de inkomsten van de armenschool.

Het verzoekschrift om een kind te laten opnemen in de armenschool moest ingediend worden bij de magistraat. Daarna werd het voor advies overgemaakt aan de armmeesters die uiteindelijk de beslissing namen ⁽¹²⁾.

1. VVF, COO, nr. 3, f.505r-506v.
2. VVF, COO, nr. 1, p. 29.
3. Ibidem, p. 41-42.
4. VVF, COO, nr. 4, p. 111.
5. VVF, COO, nr. 3, p. 510-511.
6. Ibidem, p. 113, 434.
7. J. BROECKAERT, art.cit., p. 45.
8. VVF, COO, nr. 3 p. 3.
9. Ibidem, p. 4.
10. Ibidem, p. 7-11.
11. Ibidem, p. 12-14.
12. Bvb, ibidem, p. 425-426: "Ten selven daeghe is voor ons gecompareert Petronella Mires weduwe van Jacob Rocket overbrengende een request gepresenteert aan dheeren van de wet te kennen gevende haer slechte gesteltenisse haer vindende belast met vier minderjaerige kinders, wiert geresolveert van te aenveerden in de schoole Petronella Rocket om nevens d'andere kinderen onderhouden ende geleert te worden".

Soms werden er ook betalende kinderen in de school aanvaard ⁽¹⁾. Wanneer de kinderen van de armenschool oud genoeg werden geacht, werden ze uitbesteed: de meisjes als dienstmeisjes ⁽²⁾, de jongens bij een ambachtsman ⁽³⁾ of een schipper ⁽⁴⁾.

De armenschool werd getroffen door de belegering van 1706 ⁽⁵⁾. Tijdens dat van 1745 werden de kinderen samen met de gouvernante en de schooljuffrouwen ondergebracht in twee armenscholen te Brugge ⁽⁶⁾. Van de Oostendse armenschool was na de belegering geen enkel vertrek meer bruikbaar, behalve de vergaderzaal die als werkschool werd ingericht. Bij gebrek aan geld werd eerst het hoogstnodige hersteld ⁽⁷⁾. In 1766 werden werken uitgevoerd waardoor het onder andere mogelijk werd de meisjes van de jongens te scheiden ⁽⁸⁾.

Art. 3. Het godshuis de Drie Koningen

Het godshuis de Drie Koningen werd in 1707 opgericht door Maria Catherina van Nuys in opdracht van haar oom Balthazar van Nuys ⁽⁹⁾. Op 25 april 1684 had deze in Puerto Santa Maria wonende koopman bij testament aan zijn nicht 28 000 florijnen nagelaten. Ze moest met deze som een godshuis oprichten in de stad Oostende voor acht oude mannen en vrouwen van boven de zestig jaar en geboren "nederlanders" ⁽¹⁰⁾. Indien de inkomsten echter niet voldoende waren om er acht personen mee te onderhouden dan mocht het aantal verminderd worden tot binnen de mogelijkheden van de inkomsten. Balthazar van Nuys deed deze stichting "uyt liefde tot den armen en tot troost van de oude menschen" ⁽¹¹⁾.

De brieven van amortisatie op de gebouwen bekwam Maria Catharina op 28 september 1705 ⁽¹²⁾ en bij wettelijke passering van 10 september 1707 stond ze deze eigendommen af. Ze omvatten het huis zelf, een brouwerij

1. J. COOPMAN, art.cit., p. 57.
2. Bvb, VVF, COO, nr. 3, p. 258 : "Alsoo men bevint dat François La Rou en Rosa Lambrecht capabel syn omme te gaen dienen, soo hebben de selve besteet Françoise La Rou by Robent ende Rosa Lambrecht by Anthone Crepin ter ontlastinge van dese schoole. Wiert geresolveert dat men deselve twee dochters sullen uytstellen in cleeren en lynwaet volgens ussantie".
3. Bvb, ibidem, p. 459: "Alsoo Jacobus Franciscus filius Michaelis Cremers meenighe jaeren heeft gewoont in de aerne schoole, bequam synde tot leeren een ambacht ende geinclineert synde tot leeren het backen soo is daer toe aensocht baes Paulus Touqoy...".
4. Bvb. Ibidem, p. 467: "Ten selven daeghe heeft onsen confrater Joseph Kempe ons te kennen gegeven als dat Joannes Widod nu alhier heeft gewoont omtrent veerthien jaeren ende nu oudt synde omtrent de negenthien jaeren, ende occasie synde van te laeten zeevaeren volgens syn genegentheijt met het schip van capiteyn Cayphas, oft het niet geraetsaem en ware hem volgens syne genegentheijt te laeten gaen. Wiert geresolveert den voornoemden Widod met syne noedigheeden uyt te stellen...".
5. J. COOPMAN, art.cit., p. 64-65.
6. VVF, COO, nr. 3, p. 35.
7. Ibidem, p. 37-38.
8. J. COOPMAN, art.cit., p. 79.
9. Ze was derde orderlinge van St.-Franciscus.
10. Een kopie van het testament bevindt zich in het bisschoppelijk archief te Brugge (BAB, F270).
11. RAB, KF, nr. 108, Corte Beschryvinghe van de fondatie van het Godtshuys gefondeert binnen Ostende ('t jaar 1707 ter eere godts tot troost van de arme onder de bescherminge van de dry H. Coninghen daerom genaemt Godtshuys van de dry Coninghen, f.1.
12. Godshuis te Oostende, 1705, in Fragmenta, dl. IV, 1890, p. 68-70.

en twee achterhuizen. Daarnaast schonk ze dertien renten om in het onderhoud te voorzien ⁽¹⁾. Op 20 mei 1710 werd een overeenkomst met het bisdom ondertekend. Het beheer werd toevertrouwd aan vier directeurs die jaarlijks met de afgevaardigde van de bisschop de rekeningen zouden horen. Aan de bisschop kwam het toe eventuele geschillen te regelen. In de kapel van het godshuis mocht er op zon- en feestdagen mis gehoord worden door de bewoners. Voor de verzorging van de bewoners werd een directrice aangesteld, een bejaarde vrouw, die daarvoor kost, inwoon en salaris kreeg ⁽²⁾.

In haar testament van 12 januari 1718 bepaalde de stichteres dat na haar dood de gardiaan en de syndic ⁽³⁾ van het Kapucijnenklooster als bestuurders zouden worden aangesteld ⁽⁴⁾. Ze hadden tot taak toezicht te houden over de bewoners van het godshuis. Na het overlijden van één van de bewoners kwam het hen toe te bepalen wie de plaats van de gestorvene zou innemen. Ze mochten een ontvanger aanstellen die de wekelijkse uitdeling zou doen en om de twee jaar zijn rekening moest voorleggen. Indien zou blijken dat de gardiaan de bestuurstaak niet aankon dan zou de syndic het godshuis alleen beheren mits voor elke beslissing de raad van de gardiaan in te winnen ⁽⁵⁾. Na het overlijden van Terese de Spinosa, die Maria Catharina als directrice voor het leven had aangesteld, mochten de gardiaan en de syndic de toekomstige directrice aanstellen ⁽⁶⁾.

In 1763 kwam het tot een geschil tussen de directeurs van het godshuis en de stadsmagistraat. De wet was van oordeel dat de Kapucijnen het recht niet hadden het bestuur van het godshuis waar te nemen. Ze richtten op 3 februari een rekwest tot de keizerin met het verzoek het beheer van het godshuis aan het gezag van de Kapucijnen te willen onttrekken ⁽⁷⁾. Aan bisschop Caimo werd advies gevraagd over deze zaak. Volgens de bisschop was dit noch in strijd met de oorspronkelijke testamenten van de fundatie noch met de regel van St.-Franciscus die de Kapucijnen volgden. Bovendien was het godshuis goed beheerd geweest en als er misbruiken waren dan zou hij die wel vastgesteld en verholpen hebben ⁽⁸⁾. In zijn relatio van 1 oktober 1762 echter had de bisschop genoteerd dat hij bij zijn laatste vormingsreis in 1762 verschillende misbruiken had vastgesteld in de leiding van het godshuis ⁽⁹⁾. Merkwaaardig genoeg beweerde hij in zijn advies het tegendeel. In augustus 1763 kreeg hij vanwege het Hof de opdracht om samen met de pensionaris van Oostende de rekeningen van het godshuis na te gaan omdat er opnieuw klachten waren van de magistraat over misbruiken in het beheer van de stichting ⁽¹⁰⁾. De Kapucijnen zijn het bestuur van het godshuis blijven waarnemen tot de afschaffing van het klooster in 1797 ⁽¹¹⁾.

-
1. J. COOPMAN, Het Godshuis "De Drie Koningen", in Ostendiana, dl. III, 1978, p. 61-62.
 2. IDEM, art.cit., p. 78.
 3. De syndic hield zich bezig met het beheer der financiën van het klooster (M.C. NIEUWBARN, Beknopt kerkelijk handwoordboek, Tilburg, 1910, kol. 477.
 4. De reden van deze verandering in het bestuur werd in het testament niet vermeld.
 5. In werkelijkheid werd het bestuur na de dood van de stichteres op 16 februari 1723 waargenomen door de gardiaan en de syndic.
 6. BAB, F270, kopie van het testament van Maria Catharina van Nuys.
 7. ARA, OGR, nr. 938.
 8. AE, B LXVI, f.44v-46r, 20 apr. 1763.
 9. BAB, B185.
 10. AE, B LXVI, f.73r, 16 aug. 1763.
 11. M. ENGLISH, art.cit., p. 34.

In 1771 werd een gedeelte van het godshuis afgestaan aan het Reyngoethospitaal dat mettertijd het godshuis opsloopte (¹). Het hospitaal kreeg het voorhuis, de twee pakhuizen, alsook het gebruik van de steen- en waterput en de kapel. Het moest op zijn kosten een scheidingsmuur bouwen midden op het achtererf waardoor alleen die van het godshuis doorgang zouden krijgen om put- en regenwater te halen (²). In 1781 hadden verbouwingswerken plaats. Bijna de helft van de kosten werden betaald door de handelonderneming Liebaert, Baes, Derdeyn en zonen (³).

Art. 4. Het Reyngoet- of O.-L.-Vrouwospitaal

De oprichting van een hospitaal voor arme zieken te Oostende is uitgegaan van de zussen Anna Francisca en Maria Catharina Reyngoet. Ze kregen daarvoor de toestemming van de magistraat op 24 maart 1764 (⁴), en van bisschop Caimo op 26 mei 1764 (⁵). De ziekenzorg werd voor drie jaar toevertrouwd aan Anna Theresia Doom, overste van het klooster der zusters van de H. Vincentius a Paulo te Rumbeke, en twee van haar medezusters (⁶). Het hospitaal werd voorlopig ingericht in het huis van de zussen Reyngoet die in Brugge waren gaan wonen (⁷). In 1771 zou het ondergebracht worden in een gedeelte van het godshuis (⁸).

Na diverse besprekingen tussen bisschop Caimo en de magistraat werd in de zomer van het jaar 1768 overeengekomen dat de pastoor en de armmeeesters bij de keizerin het octrooi voor de oprichting van het hospitaal zouden aanvragen (⁹). Het werd verleend op 2 juli 1770 (¹⁰). De bisschop werd, zoals verder ook zal blijken, volledig uitgesloten van het beheer: het hospitaal kwam onder het bestuur te staan van de magistraat, die een ontvanger en een directrice - een "libere persooone" - mocht aanstellen. Niemand mocht in het hospitaal opgenomen worden zonder toestemming van de wethouders. Alleen in dringende gevallen volstond een schriftelijk verslag van de pastoor of de eerste armmeeester die bij de eerstvolgende vergadering de magistraat op de hoogte moesten brengen (¹¹).

Spoedig zou het tot een wrijving komen tussen bisschop Caimo en de magistraat met betrekking tot de ziekenverzoorgers. Volgens het octrooi was het dienstpersioneel volledig afhankelijk van de wethouders. De bisschop echter wenste een associatie van geestelijke dochters die onder zijn jurisdictie zou staan, zonder er echter een klooster van te willen maken. Na een proeftijd van twee jaar mochten ze geloften afleggen voor de tijd dat ze in het ziekenhuis waren. Om de drie jaar zouden de ziekenverzoorgsters een overste verkiezen met tussenkomst van de bisschop en de

-
1. Over het Reyngoethospitaal zie infra p. 114-116.
 2. BAB, F270, kopie van de notariële akte van 9 febr. 1771 opgesteld door notaris Antone Rycx.
 3. Jan Baptist Liebaert die directeur was van het godshuis van 1779 tot zijn overlijden in 1786 was vennoot van de firma; J. COOPMAN, art.cit., p. 66-67.
 4. Oostende, 1764. De zusters van het klooster van Rumbeke vragen aan de magistraat van Oostende om het hospitaal in de Kapellestraat te mogen bedienen, in Fragmenta, dl. IV, 1890, p. 38-40.
 5. AE, B LXVI, f. 109r.
 6. J. DELBAERE, Het klooster der Zusters van Liefde van het H. Vincentius a Paulo te Rumbeke, in Handelingen van het Koninklijke Geschied- en Oudheidkundige kring van Kortrijk, nieuwe reeks, dl. XXVII, 1958, p. 46-47. Het klooster te Rumbeke werd in 1756 gesticht door pastoor Petrus Valcke.
 7. M. ENGLISH, art.cit., p. 37.
 8. Cfr. supra p. 114.
 9. De magistraat had die aanvraag echter opgesteld. M. ENGLISH, art.cit., p. 42.
 10. Een kopie van het octrooi bevindt zich in het algemeen rijksarchief te Brussel (ARA, OGR, nr. 938).
 11. Ibidem.

magistraat. Twee onder hen zouden een zondagsschool houden waar ze de arme kinderen leerden lezen, schrijven en godsdienstonderricht gaven. Wanneer er te weinig zieken waren, zou men ook elke dag aan arme meisjes enkele uren handwerk aanleren ⁽¹⁾. Dit plan was niet naar de zin van de magistraat die volledig meester wilde blijven in het hospitaal. Een associatie van geestelijke dochters zou volgens de wethouders de inmenging van de bisschop in het bestuur van het hospitaal met zich meebrengen. Daarom verkozen ze leken voor de ziekenverpleging ⁽²⁾. De regering had geen bezwaar tegen de plannen van Caimo als hij er maar voor zorgde geen klooster te willen stichten ⁽³⁾. Op 3 februari 1772 sloot de magistraat een contract met drie geestelijke dochters betreffende de dienst in het hospitaal ⁽⁴⁾.

Opgemerkt moet worden dat de bisschop in zijn relatio van 30 december 1773 met geen woord repte over dat conflict met de magistraat ⁽⁵⁾.

Nadat gebleken was dat door nalatigheid zeer weinig zieken in het hospitaal waren opgenomen, vaardigde Karel van Lorreinen op 29 januari 1773 een decreet uit. In alles wat met de leiding en het bestuur van het hospitaal te maken had, moest de magistraat in overleg met de bisschop handelen. Jan-Baptist Hoys, zoon van de toenmalige burgemeester van Oostende, werd tot ontvanger aangesteld ⁽⁶⁾.

Weldra had het hospitaal af te rekenen met moeilijkheden met het vinden van personeel ⁽⁷⁾. In 1781 eiste de magistraat dat het klooster der Zwarte Zusters twee zusters voor de hospitaaldienst ter beschikking zou stellen. De zusters verzetten zich daartegen. Noch hun statuten noch een overeenkomst verplichtten hen daartoe. Daarenboven zouden er dan te weinig zusters zijn voor de ziekenverzorging aan huis. Daarop legde de magistraat op 17 december beslag op de gelden van de waag ⁽⁸⁾.

De toestand werd alsmaar hachelijker. In 1782 vroegen de wethouders bisschop Brenart twee of drie zusters van het St.-Janshospitaal te Brugge om de zieken te verzorgen. De bisschop ging daar echter niet op in ⁽⁹⁾. Op 8 november 1783 schreven de pastoor en de armmesters van Oostende over de benarde toestand van het hospitaal aan de vorst. Ze verzochten enkele zusters uit het St.-Janshospitaal te ontbieden die de kern zouden vormen van een religieuze gemeenschap ⁽¹⁰⁾. Hun verzoek werd door de Geheime Raad doorgestuurd naar de raadsheer procureur-generaal van Vlaanderen Maroux. Hij kreeg de opdracht over deze zaak bij de Oostendse magistraat en de Brugse bisschop informatie in te winnen en vervolgens zijn advies mee te delen. Het bleek dat de wethouders er voorstander van waren om twee of drie Oostendse Zwarte Zusters te verplichten de ziekenverzorging in het hospitaal op zich te

1. ARA, OGR, nr. 938, brief van Caimo aan lid van de regering (2 april 1772).

2. M. ENGLISH, art.cit., p. 42.

3. ARA, OGR, nr. 938, brief van de Grijsperre aan Caimo (13 april 1772).

4. M. ENGLISH, art. cit., p. 48-49.

5. BAB, B 185.

6. AE, B LXVIII, f.112v.

7. Waaraan dat te wijten was hebben we uit de bronnen niet kunnen achterhalen.

8. RAB, KF, nr. 106. Dit arrest duurde tot 6 februari 1783.

9. M. ENGLISH, art.cit., p. 52.

10. BAB, F270, kopie van het verzoek van de pastoor en armmesters van Oostende aan de vorst.

nemen. Ze zouden onder het toezicht staan van een lekendirectrice. Als ze weigerden, moest het klooster maar gesupprimeerd worden ⁽¹⁾. Volgens bisschop Brenart waren de voorstellen van de pastoor en de armmeesters en het advies van de stad Oostende onhaalbaar. Hij vond dat de magistraat beter twee dienstmeisjes zou aanwerven. De directrice van het hospitaal en haar nicht konden hen het verzorgen van de zieken aanleren. Een knecht zou de klussen kunnen opknappen ⁽²⁾. Op 4 augustus 1784 gaf de raadsheer procureur-generaal van Vlaanderen zijn advies aan de Geheime Raad. Hij was van mening dat alleen een religieuze gemeenschap het voortbestaan van het hospitaal kon verzekeren ⁽³⁾. De ervaring had immers al aangetoond dat niemand de zieken met meer aandacht, geduld en volharding verzorgde dan zusters. Bezoldigde lekeverpleegsters daarentegen vertoonden niet dezelfde toewijding als zusters en gaven er vlug de brui aan, waardoor men vaak ander personeel moest zoeken. Met dit probleem had het Reyngoethospitaal tot op heden af te rekenen: men vond geen verpleegsters meer voor de ziekdienst ⁽⁴⁾. Maar aangezien de organisatie daarvan tijd vroeg en er dringend iets moest gedaan worden aan het personeelsprobleem, stelde Maroux voor om voorlopig twee of drie zusters uit het St.-Janshospitaal te Brugge naar Oostende te ontbieden ⁽⁵⁾. De overste van het St.-Janshospitaal kon eventueel twee of drie novicen aanvaarden ter vervanging van de naar Oostende gestuurde zusters ⁽⁶⁾. Het konsult van de Geheime Raad van 2 oktober sloot geheel bij het advies van Maroux aan ⁽⁷⁾. Later schijnen er zich geen moeilijkheden meer te hebben voorgedaan.

Besluit

Tijdens het Ancien Régime had de armenzorg een religieus karakter. De schenkingen gebeurden met overwegend religieuze bedoelingen. De kerk kwam tussen in de hulp door de armendis aan de behoeftigen verleend. Het onderwijs in de door de handelaar J. Hoys opgerichte armenschool ademde een godsdienstige geest uit.

De stad had een godshuis sinds 1707 en een armenhospitaal sinds 1764. De magistraat trachtte het bestuur van het godshuis naar zich toe te trekken, maar tevergeefs. In zijn poging om volledig meester te blijven in het beheer van het hospitaal is de magistraat evenmin geslaagd; vanaf 1773 moest hij in overleg met de Brugse bisschop handelen.

HOOFDSTUK VII: HET GELOVIGE VOLK

Art. 1. Enkele aspecten van het godsdienstig leven

Om een inzicht te verkrijgen in het religieuze leven van het volk onderwerpen we eerst de verplichte praktijken en de vrije devoties aan een onderzoek.

Par. 1. Verplichte praktijken

A. De heiliging van zon- en feestdagen

Van de gelovigen werd geëist dat ze mis zouden horen op zon- en feestdagen. In hoeverre ze dat deden is moeilijk te achterhalen. Slechts het decanaal verslag van 1661-1662 verschaft ons daarover enige informatie. Deken Gerseken noteerde toen bij zijn visitatie aan Oostende dat het volk nauwgezet was in het bezoeken van de parochiekerk ⁽⁸⁾.

1. Ibidem, kopie van de brief van de magistraat (29 januari 1784).
2. AE, B LXXV, f.118r-126r, 30 juli 1784.
3. ARA, GR, nr. 480, f.305r (2 oktober 1784).
4. ARA, GR, nr. 480, f.308r.
5. Ibidem, f.305r-v.
6. Ibidem, f.305v-306r.
7. Ibidem, f.308r-311r.
8. RAB, NKA, nr. 406, f.3r: "Populus hic diligens est in frequentandam ecclesiam parochialem".

Over de devotie van de gelovigen tijdens de eucharistieviering ontbreekt elke informatie. Wel vaardigde bisschop de Quinckere in 1631 een ordonnantie uit voor de kerkelijke bedienaars "op dat de kerckelycke diensten moghen behoerlyck ende ghestichtelyck ghedaen worden" (1). Zo werd onder andere bepaald dat "sullen huerlieden distributien verliesen die inden choor onder den dienst sullen coutenantie houden, onghestichtelyck lachen, slaepen, ofte onder den dienst inde voorkerkcke ofte elders gaen wandelen..."(2).

De inwoners van Oostende hadden ook de gelegenheid om de zondagmis bij te wonen in de kloosterkerk van de Kapucijnen. Dat was niet naar de zin van pastoor Guido Stassaert. In 1619 deed hij bij bisschop Triest zijn beklag dat de dienst bij de paters heel wat mensen weghield uit de parochiekerk. De bisschop verbood daarop de Kapucijnen nog langer missen te celebreren tijdens de preek in de parochiekerk (3).

In 1671 waren er daaromtrent weer problemen. Pastoor Jan-Baptist Janssens Elinga had vanop de kansel verkondigd dat zijn parochianen verplicht waren in de parochiekerk -dus niet bij de kapucijnen- de zondagmis te volgen. De Kapucijn stationarius pater Felicissimus van Antwerpen had echter in dezelfde kerk het tegendeel beweerd en werd daarvoor op 4 maart op het bisdom geroepen. Aanvankelijk waren de vicarissen van plan om in Oostende de tekst te laten afkondigen dat de gelovigen zoveel mogelijk in de parochiekerk aan de eucharistieviering moesten participeren en dat geen enkele regulier het tegendeel mocht meedelen. Afgevaardigden van de magistraat opperden daartegen echter heel wat bezwaren en om nieuwe moeilijkheden te vermijden trokken de vicarissen hun beslissing in (4). Ondertussen was François de Baillencourt bisschop van Brugge geworden. Op 15 mei 1671 liet hij aan de pastoor en de kapucijn weten dat ze de tekst van de Milaanse aartsbisschop Carolus Barromaeus (1564-1584) moesten voorlezen (5). Pater Felicissimus van Antwerpen had echter de tekst van paus Clemens VIII (1592-1605) afgekondigd (6). Hij moest zich op 23 mei bij de bisschop komen verantwoorden. Volgens de Kapucijn was de pastoor er de oorzaak van dat hij zo gehandeld had. Na het voorlezen van de voorgeschreven tekst had pastoor Janssens Elinga namelijk verkondigd dat het duidelijk was dat hij de waarheid had gesproken en dat zijn mening gegrond was. De bisschop besloot daarop de zaak opnieuw te laten onderzoeken (7). Er werd echter niet meer op teruggekomen. De aanwezigheid van kloosterkerken heeft destijds ook in andere steden tot soortgelijke conflicten geleid met de pastoors van de parochiekerken (8).

Om de heiliging van zon- en feestdagen te bevorderen werd verboden op die dagen te werken. Dat schijnt nogal wat problemen te hebben opgeleverd. Omdat er te Oostende "eene onverdraeghelycke ghewoonte van het overtreden van het ghebodt van Onse Moeder de heylyghe kercke, int regardt van het onderhouden ende vieren van sondaeghen ende heylichdaeghen..." bestond, vaardigde bisschop de Quinckere in 1632 een reglement uit. Hij verbood de verkopeningen op die dagen op straf van boete. Maar indien het zou voorvallen dat een visser op die dagen in de haven van Oostende aanmeerde en zijn vis onmiddellijk moest verkocht worden, dan was dat wel toegelaten. Wel

-
1. AE, B XVI, f.60v, 23 maart 1631.
 2. Ibidem, f.61r.
 3. AE, B XI, 4 december 1619.
 4. P. HILDEBRAND, o.c., dl. IX, p. 105-106.
 5. AE, B XXXIV, f.3v-4r. In die tekst werd de verplichting van het mishoren in de parochiekerk uiteengezet.
 6. Ibidem, f.5r, 21 mei 1671.
 7. Ibidem.
 8. M. CLOET? Bisschop Triest op bezoek te Pamele (1624-1652), in Gedenkboek 750 jaar Pamelekerk Oudenaarde 1235-1985, Oudenaarde, 1985, p. 159.

dienden de magistraat of een lid van de Admiraliteit vooraf op de hoogte gebracht te worden met interventie van de pastoor. De verkoop was dan toegelaten buiten de tijd van de goddelijke diensten, namelijk tussen 11 uur en 14 uur en vanaf 16 uur ⁽¹⁾.

In 1699 klaagde pastoor Janssens Elinga dat in zijn parochie de zon- en feestdagen slecht onderhouden werden ⁽²⁾. Nog in 1693 werd Beckers aangesteld tot officier van de officialiteit om in Oostende de misbruiken tegen te gaan op het verbod tot slafelijke arbeid op zon- en feestdagen ⁽³⁾. Latere overtredingen hebben we niet aangetroffen.

Het niet altijd onderhouden van het werkverbod hangt voor een deel samen met het bestaan van een groot aantal heiligdagen, naast de zondagen waarop niet mocht gearbeid worden. Het aantal werd een eerste maal verminderd door paus Urbanus VIII (1623-1644) in 1642 ⁽⁴⁾. In 1751 stond paus Benedictus XIV (1740-1758) toe dat op zestien van de dertig feestdagen lichamelijke arbeid verricht werd. Wel moest er op die dagen mis gehoord worden. Deze misverplichting werd pas twintig jaar later door paus Clemens XIV (1769-1774) afgeschaft ⁽⁵⁾.

Wie toch op zon- en feestdagen wilde werken moest daarvoor de toelating vragen aan de bisschop, zijn officiaal of de pastoor. Voor Oostende hebben we dergelijke dispensaties twintig maal in de Acta aangetroffen, waaronder negen uit de 17de eeuw ⁽⁶⁾.

Een voorval met de Oostendse vissers in 1770 illustreert hoe Caimo vasthield aan de bisschoppelijke goedkeuring. De vissers hadden rechtstreeks aan het Hof de toelating gevraagd en verkregen om op zon- en feestdagen of op de vooravond ervan hun vis te verkopen wanneer ze op die dagen in de haven waren aangekomen ⁽⁷⁾. Dat was niet naar de zin van de bisschop. Volgens hem mocht alleen de geestelijke macht die toelating verlenen. Hij schreef dan ook een brief aan de landvoogd Karel van Lorreinen waarin hij hem verzocht om de herziening van het toelatingsdecreet in de zin van de plakaten van 1587 en 1607 ⁽⁸⁾. De Geheime Raad gaf de landvoogd het advies de magistraat van Oostende op te dragen aan de bisschop de toelating te vragen ⁽⁹⁾. Op 30 april 1770 stond de bisschop de dispensatie toe ⁽¹⁰⁾.

B. De paasplicht

Ieder gelovige had de plicht tijdens de veertiendaagse periode rond Pasen te biechten en te communiceren.

1. AE, B XVI, f.186r-v, 22 oktober 1632.
2. AE, B XXXIII, f.36r, 12 maart 1669.
3. AE, B XLII, p. 325, 18 april 1693.
4. M. CLOET, Het gelovige volk in de 17de eeuw, in NAGN, dl. VIII, 1979, p. 397.
5. IDEM, Het gelovige volk in de 18de eeuw, in NAGN, dl. IX, 1980, p. 399-400.
6. AE, B XI, f.42r-v, 17 febr. 1618, f.78v., 31 juli 1618; B XXXIV, f.6v, 4 juni 1671, f.98r, 21 mei 1672, f.194r., 6 mei 1673; B XXXVII, f.75r-v, 23 febr. 1679; B XXXIX, f.83v, 28 juni 1682, f.105v, 26 sept. 1682; B XL, f.20v, 7 juni 1683; B XLVIII, f.69v, 24 juli 1716; B LIX, f.41v, 28 juni 1747, f.252v-253r, 11 juli 1749; B LXI, f.65r, 5 juli 1752; B LXII, f.76r, 28 maart 1754; B LXIII, ts. 13-14, 28 okt. 1754; B LXVI, f.164r, 21 juni 1765, f.169r, 25 juli 1765; B LXVII, f.63v-64r, 26 dec. 1766, f.68r., 31 jan. 1767; B LXXIV, f.55r, 28 april 1782.
7. Het decreet dateerde van 18 januari. R. CLEMENT, Joannes-Robertus Caimo, XVIde bisschop van Brugge (1754-1755), en zijn relaties met de politieke overheid. Bijdrage tot de geschiedenis van de verhouding tussen Kerk en Staat tijdens de Verlichting, onuitg. lic. verh., Leuven, 1973, p.70.
8. AE, B LXVIII, f. 12r-13v, 30 april 1770.
9. R. CLEMENT, o.c., p.71.
10. AE, B LXVIII, f.14r.

Het naleven van deze verplichting was vrij algemeen ⁽¹⁾. Zo noteerde deken Gerseken in 1661-1662 dat er circa 4 000 communicantes waren. Weinigen werden verdacht van ketterij, tenzij de marinesoldaten die slechts voor korte tijd te Oostende verbleven ⁽²⁾. In 1764 waren er ongeveer 3394 paasplichtigen die, op enkelen na, allen hun paasplicht vervulden. De nalatigen werden door de pastoor ernstig vermaand ⁽³⁾.

In de laatste decennia van de 18de eeuw nam het aantal paasplichtverzuimers toe. Hoe meer inwoners, hoe moeilijker de pastoor kon uitmaken wie zijn Pasen niet gehouden had ⁽⁴⁾. Het was een oude gewoonte dat aan de biechtelingen desgewenst een biechtbewijs werd uitgereikt. Mensen die ervan verdacht werden hun paasbiecht niet gesproken te hebben, bijvoorbeeld omdat ze niet in de parochiekerk gekomen waren maar bij de paters hun paasplicht vervuld hadden, konden aldus het bewijs ervan leveren. Dit gebruik bestond overigens nog in de 19de eeuw en het begin van de 20ste eeuw ⁽⁵⁾.

In 1785 liet onderpastoor De Roy aan bisschop Brenart weten dat sinds enkele jaren heel wat mensen geen paasbriefje meer van de biechtvaders wensten te ontvangen of weigerden het af te geven aan de priesters die het rondhaalden, hen daarbij onvriendelijk onthaland. Anderen, waaronder de baljuw en de stadspensionaris, vervulden sinds enkele jaren hun paasplicht niet meer, maar gaven toch jaarlijks een briefje af. Ze bekwamen het door het te kopen van mensen die verschillende malen bij vreemde biechtvaders gingen biechten of paasbriefjes uit de kerkboeken stalen. De wethouders wensten dat de briefjes zouden afgeschaft worden. Hun motivatie was viervoudig:

- ze wilden zo voorkomen dat de priesters die de briefjes rondhaalden zouden beledigd worden,
- sommige parochianen zouden van plan zijn de paasbriefjes na te maken,
- heel wat vreemdelingen protesteerden tegen het bestaande gebruik van paasbriefjes,
- de protestanten die te Oostende verbleven, lachten de katholieken uit wanneer de priesters hun briefjes kwamen halen.

Volgens onderpastoor De Roy was de voornaamste reden echter de vrees van de magistraat dat "eenige libertinen ten hove sig zoude beklagen aloft den pastoor en andere priesters hun wilde pramen tot de bigte welke confusie sy niet geerne zoude sien" ⁽⁶⁾. Bisschop Brenart gaf daarop pastoor Verhagen de toelating de paasbriefjes weg te laten. De paascommunie zou door dezelfde priester uitgedeeld worden die de namen van de niet-communicanten moest doorgeven aan de pastoor. De pastoor gaf hij de opdracht de niet-communicanten te vermanen en de onverbeterlijken aan hem te melden ⁽⁷⁾.

Volgens het visitatieverslag van deken De Cuyper zou in 1796 nog nauwelijks de helft van de circa 6000 paasplichtigen hun Pasen gehouden hebben. Hij wist niet hoe dat te verklaren ⁽⁸⁾. Wellicht hield de deken de niet-

-
1. Cfr. M. CLOET, Tielt, p. 311-319; DELUMEAU, o.c., p. 283; M. TERRY, o.c., p. 176-177.
 2. RAB, NKA, nr. 406, f.3r.
 3. BAB, B241h, DV, f.3r.
 4. M. CLOET, Het gelovige volk in de 18de eeuw, in NAGN, dl. IX, p. 400-401.
 5. In het begin van de 19de eeuw werd enkel een biechtbewijs gegeven aan zij die een andere dan de eigen parochie waren gaan biechten. Vanaf 1850 echter werd aan iedere biechteling een briefje gegeven dat de pastoor tijdens zijn huisbezoeken na de paastijd afhaalde. Het gebruik van de biechtbriefjes werd door de bisschoppen aanbevolen in 1854, 1869, 1907 en in de nieuwe statuten van 1927 (W. ROMBAUTS, Het paasverzuim in het besdom Brugge (1840-1911), Leuven - Parijs, 1971, p. 52-54.
 6. AE, B LXXV, ts. 205 en 206, brief van onderpastoor De Roy aan de bisschop (13 febr. 1785). Cfr. bijlage nr. 3, p. 136-137.
 7. AE, B LXXV, f.210v, 16 maart 1785.
 8. BAB, B241h, DV, f.7r.

katholieken buiten beschouwing. In 1792 waren er dat ongeveer 730 op 8250 katholieke inwoners (1).

Par. 2. Vrije devotievormen

Naast de verplichte kerkelijke praktijken konden de mensen hun geloof ondermeer tot uiting brengen door mee op te stappen in processies, zich aan te sluiten bij een broederschap en heiligen te vereren.

A. De processies

Te Oostende gingen er reeds vóór het beleg twee processies uit, één op sacramentsdag en één op het feest van de apostelen Petrus en Paulus (29 juni), de patroonheiligen van de parochie (2). Deze laatste had de eerste maal plaats in 1484, vanaf 1493 jaarlijks, met uitzondering van het jaar 1494. Geestelijken uit naburige parochies kwamen 's morgens samen met de pastoor de hoogmis opluisteren. De magistraat, de ambachten van de stad, de rederijkers en de schuttersgilden van St.-Sebastiaan en St.-Joris namen aan de ommevang deel, alsook vreemde gilden. Aan de wethouders van naburige plaatsen die de stad kwamen bezoeken, werd een welkomstdrank aangeboden. Prijzen werden uitgereikt aan diegenen die "de schoonste verbeelding in den ommevang voorstelden en "zots ende ghenoughelicxst esbatementen" opvoerden (3). Deze gegevens hebben enkel betrekking op de periode vóór het beleg. Inlichtingen over hoe de optocht verliep na 1604 hebben we niet.

Na het beleg van de stad was er jaarlijks een ommevang op de dag van de reconciliatie (22 september). Vanaf 1673 werd ze gehouden de zondag daarna (4).

In 1675 organiseerden de Kapucijnen om 19 uur voor het eerst een boeteprocessie op Witte Donderdag. Vertrekpunt was de kloosterkerk van de paters. Twee tamboers, twee trompetblazers, soldaten en een vaandeldrager gingen de processie voor. Het lijden van Christus werd uitgebeeld door verklede personages die spraken bij de door hen uitgebeelde gebeurtenis, en door twaalf staties gedragen door personen in een grauw linnen kleed met een kap. In linnen geklede personen volgden na elk uitgebeeld tafereel. Sommige van hen droegen een houten kruis of een zware bol aan een ijzeren keten, andere een brandende fakkel. De stoet werd afgesloten door de Kapucijnen, de kerkelijke bedienaars, de magistraat en burgers (5).

Er werden soms eenmalige ommevangen gehouden uit dank of om een bepaalde gelegenheid te vieren. Zo werd in 1633 op verzoek van pastoor Judocus Vanden Zype een processie gehouden om God te bedanken omdat hij een einde had gemaakt aan de pest die verschillende maanden de stad geteisterd had (6). In 1768 was het vijfhonderd jaar geleden dat Margaretha van Constantinopel Oostende tot stad verheven had. De viering begon op 29 juni, de feestdag van de patronen Petrus en Paulus. Na een Te Deum om 10 uur in de parochiekerk was er een ommevang door de stad met het Allerheiligste. In de namiddag ging er een tweede processie uit georganiseerd door de Oratorianen met zeven triomfwagens. Een ommevang op 6 juli sloot de herdenking af (7).

B. De broederschappen

1. Ibidem, f.1r.

2. E. VLIETINCK, Het oude Oostende, p. 139.

3. E. VLIETINCK, Het oude Oostende, p. 140.

4. IDEM, o.c., p. 308.

5. Eene aloude processie binnen de stad ende port van oostende, Oostende, 1862, p. 1-51.

6. AE, B XVI, f.252r, 26 aug. 1633.

7. J. BOWENS, o.c., dl. II, p. 140; V. FOUTRY, o.c., p. 46-47.

Een broederschap is een kerkelijke vereniging met als doel het bevorderen van de publieke eredienst en het eigen zieleheil (1).

In de volgende tabel worden de broederschappen met hun oprichtingsdatum vermeld (2).

H. Rozenkrans	1604
H. Sacrament	1615 (3)
H. Drievuldigheid	1644
H. Laurentius	1663
H. Rochus	1666 (4)
Onbevleete ontvangenis	1678
H. Antonius	1704
Berg van bamhartigheid	1761 (5)
H. Harten van Jezus en Maria	1772 (4)
Het koordje van St.-Franciscus	?

Uit de tabel blijkt dat zes confrerieën in de 17de eeuw werden opgericht (6). Of ze tot 1786 -het jaar waarin Jozef II alle broederschappen afschafte- bleven bestaan, hebben we niet kunnen achterhalen.

Ledenlijsten hebben we van geen enkele confrerie teruggevonden. Slechts van twee broederschappen hebben we gegevens over hun activiteiten. We gaan er even dieper op in.

Bisschop Triest gaf in 1615 de toelating om een confrerie van het H. Sacrament op te richten (7). In 1699 werd ze heropgericht op initiatief van pastoor Willemans, die ook statuten opstelde (8). De leiding was in handen van de pastoor en vier directeurs, -ook "proviseurs" genoemd- die uit de leden van het broederschap werden gekozen. Op het einde van elke maand moesten de leden drie stuivers betalen. De eerste directeur diende jaarlijks zijn rekening voor te

1. M. CLOET, Het gelovige volk in de 17de eeuw, in NAGN, dl. VIII, p. 409.
2. Bronnen - AE,
- P. HILDEBRAND, o.c., dl. IX, p. 722-723.
- Notice sur le mont-de-charité à Ostende. Funérailles des pauvres, z.p., z.d., p. 3-4
- J.P. TYTGAT, art. cit., p. 131
- E. VLIETINCK, Het Oude Oostende, p. 9.
3. In 1699 werd het broederschap heropgericht.
4. Dat is niet de oprichtingsdatum, maar de eerste keer dat we er iets over vernemen.
5. Cfr. supra. p. 93.
6. Ter vergelijking: van de 15 broederschappen in de Kortrijkse St.-Maartenskerk werd er 1 in de 15de eeuw opgericht, 7 in de 17de eeuw en 7 in de 18de eeuw, van die 15 confrerieën waren er 3 m.b.t. God of Christus, 6 m.b.t. O.-L.-Vrouw, 4 m.b.t. andere heiligen en 2 voor de 2 overledenen (H. DEFOORT, De broederschappen in de Kortrijkse Sint-Maartenkerk tijdens de 17de en 18de eeuw, in De Leiegouw, dl. XXVIII, 1986, p. 29).
7. AE, B X, f. 33r, 13 juni 1613.
8. BAB, F269, brief van pastoor Willemans aan het vicariaat (19 juni 1712).

leggen aan de pastoor en de drie andere directeurs. Er bestond een beurtrol om de pastoor te vergezellen met "twelf flambeuwen" (1) wanneer hij een zieke ging berechten. Ter intentie van de overleden broeder of zuster werd een mis gelezen kort na het overlijden of de dag van de begrafenis. De leden waren verplicht er aanwezig te zijn op straf van boete, tenzij men een geldige reden had (2). Paus Clemens XI (1700-1721) verleende aan de confrerie in een bul van 1712 verschillende aflaten (3).

Op 22 mei 1644 werd door bisschop de Haudion de confrerie van de Allerheiligste Drievuldigheid voor de verlossing van gevangen slaven plechtig in de Oostendse parochiekerk ingesteld (4). Elke maandag werd er een mis gelezen om een ziel uit het vagevuur te verlossen (5). Ieder lid kreeg bij zijn inschrijving een gedrukte "act van onfangenis" met zijn naam en zijn verplichtingen als lid. Deze waren:

- zich laten inschrijven in het boek van de confrerie,
- een wit schapelier dragen,
- minstens één keer per jaar een aalmoes schenken tot vrijkoping van slaven,
- dagelijks zes Weesgegroeten en Onze Vaders bidden (6).

Als havenstad heeft Oostende slaven onder haar inwoners gekend. Om de hoge som die vereist was voor de vrijkoping te bereiken, werd een beroep gedaan op de andere broederschappen (7). Daarnaast kreeg de confrerie van het bisdom soms de toelating om aalmoezen op te halen. In de Acta hebben we een dergelijke toelating tweemaal aangetroffen (8).

C. De heiligenverering

Heiligen werden door de mensen beschouwd als helpers in de nood. De heiligenverering ging vaak samen met het bezit van relieken (9). De onderstaande tabel geeft een overzicht van de relieken die te Oostende bewaard werden en hun bewaarplaats (10).

-
1. de zieke lid was van de confrerie waren dat er vierentwintig.
 2. BAB, F272, Reglement tot directie van de confrerie van de alderheyligste sacrament des autuers binnen Oostende.
 3. Zie: Broederschap van het alderheyligste sacrament des autuers, ten jaere 1699 besonderlick ingestelt om het selve met licht te vergheselschappen en vereeren in de gewoonelijke processien, ofte beregtinge van de sieken: voor desen geaprobeert door Syne Hooghweerdigheyt Guillielmus Bassery bisschop van Brugge, en op een nieuw begunstigt met aflaten, Oostende, 1740.
 4. J. JENNYN, Oprechte afbeeldinghe van het H. Broederschap der Overghebenedyde ende Alderheyligste Dryvuldigheyt Vande Verlossin, ghe der Ghevanghenen, Ende van Onse Lieve Vrouwe Moeder van Remedie, Brugge, 1653, p. 137-138.
 5. IDEM, o.c., p. 139.
 6. Cfr. bijlage nr. 4, p. 138.
 7. L. VAN ACKER, De confrerieën van de Trinitariërs in West-Vlaanderen, in Biekorf, dl. LXXV, 1974, p. 372.
 8. In 1673 mocht men voor de bevrijding van Joannes Godune aalmoezen rondhalen in de dekenijen Gistel en Oudenburg; in 1726 in heel het bisdom Brugge voor de bemanning van het schip van kapitein Geselle (AE, B XXXIV, f. 213v, 24 aug. 1673; B LI, f. 4v, 2 febr. 1726).
 9. M. CLOET, Het gelovige volk in de 17de eeuw, in NAGN, dl. VIII, p. 410.
 10. Bronnen:
 - AE
 - BAB, B241h, DV, 1796.
 - Hs. De historie van het klooster der Zwarte Zusters te Oostende, f. 58-60.
 - RAB, KE, nrs. 79, 80, 83.

heiligen	erkenning (jaartal)	toelating om voor verering uit te stallen	bewaarplaats
Agipitus	1665		parochiekerk
Aurelius	1665		parochiekerk
Bonifatius	1665		parochiekerk
Dympha	1665		parochiekerk
Maurus	1665		parochiekerk
Theodosius	1665		parochiekerk
Franciscus Xaverius	1667		parochiekerk
Kruis	1669		parochiekerk
Rochus	1669		parochiekerk
Philippus Neri	1673		parochiekerk
Barbara	1678		parochiekerk
Fortunatus	1685		Kapucijnen
Vincentius a Paulo	1685		Kapucijnen
Laurentius	1710 (1)		Zwarte Zusters
Fidelius v Sigmaringen	1747		Kapucijnen
Apollona	1749		Zwarte Zusters
Desiderius	1751		parochiekerk
Concordius	1751		parochiekerk
Margaretha		1755	Conceptionistinnen
Johannes Nepomucenus		1760	parochiekerk
Petrus		1762	parochiekerk
Paulus	1762		parochiekerk
Jozef van Leonissa	1766		Kapucijnen
Donatus	1766		Kapucijnen
Macharius	1769		parochiekerk
Johannes van Matha		1770	parochiekerk
Felix van Valois		1771	parochiekerk
Philippus		1771	parochiekerk
Clemens		1772	Conceptionistinnen
Sebastiaan		1773	parochiekerk
Jozef	1777		parochiekerk
Franciscus	1795		Kapucijnen
Carolus Borromaeus	?	?	parochiekerk

Uit de tabel blijkt een toename van het aantal relieken in de 18de eeuw. Dit was ook het geval voor de andere parochies uit de Mechelse kerkprovincie (2).

Het verlenen van aflaten was een middel om de verering van de relieken te stimuleren (3). Zo werden volle aflaten verleend voor de kloosterkerk van de Zwarte Zusters op de feestdag van de H. Apollonia in 1753, 1761, 1769 en 1794 (4).

O.-L.-Vrouw was in de Nederlanden zeer geliefd. Ook te Oostende werd ze vereerd. In de Kapucijnenkerk bevond zich een beeld van O.-L.-Vrouw van Smarten met Christus op haar schoot. Het werd druk vereerd door de

1. In de 17de eeuw werd er in de kapel van de Zwarte Zusters al een reliek van de heilige bewaard, ze ging echter verloren door de belegering van 1706. In de 17de eeuw ontvingen de zusters een reliek bestaande uit "een deeltje van het bloed en het vet" van de heilige van de prior der paters Discalsen van Brugge (Hs. De historie van het klooster der Zwarte Zusters te Oostende, f. 58-59).
2. M. CLOET, Het gelovige volk in de 18de eeuw, in NAGN, dl. IX, p. 404. "Voor alle streken waarover gegevens voorhanden zijn, blijkt een grote toeneming van het aantal relieken in de 18de eeuw. Parochies zonder een reliek waren omstreeks 1780 een zeldzaamheid geworden: de meeste hadden er zelfs twee of drie, soms meer".
3. IDEM, art. cit., p. 404.
4. AE, B LXII, f. 43v; B LXV, f. 111; B LXVII, f. 156v; B LXIX, p. 242; B LXXX, f. 158r.

parochianen, veel kaarsen werden ervoor ontstoken (1). In 1642 verleende bisschop de Haudion veertig dagen aflat aan allen die voor het beeld drie Onze Vaders en Weesgegroeten baden (2).

Op het altaar in de kloosterkerk van de Zwarte Zusters stond ook een O.-L.-Vrouwbeeld. Bisschop de Haudion verleende er op 30 mei 1643 veertig dagen aflat voor (3).

In 1657 schonk Anna Bouckaert, zus van de overleden Ieperse bisschop, aan de Oratorianen en de parochiekerk een O.-L.-Vrouwbeeld, gesneden uit de eik waaraan het beeld van O.-L.-Vrouw van Scherpenheuvel had gehangen (4). Er werd een overeenkomst met de aannemingsvoorwaarden gesloten tussen de Oudenburgse deken -in naam van de bisschop- enerzijds en Anna Bouckaert, de magistraat, het oratorium en de kerkmeesters anderzijds (5). Het beeld stond in de parochiekerk op een glazen kast op het hoogaltaar en droeg een zilveren scepter in de hand (6).

Te Oostende, dat diverse pestepidemieën kende, werden twee pestheiligen vereerd, namelijk de H. Macharius en Rochus. Tijdens de plaag van 1647 besloot bisschop de Haudion relieken van de H. Macharius naar de stad over te brengen om ze in de parochiekerk te laten vereren zolang de besmettelijke ziekte zou duren. Op 26 juli werden de relikwieën processiegewijs van het stadhuis naar de parochiekerk gedragen (7). De elfde oktober nam de magistraat de beslissing om voortaan iedere woensdag te 9 uur een mis in de parochiekerk voor de heilige te houden (8). In 1769 bekam de parochiekerk een stuk van de beenderen van de heilige (9).

Toen de stad in 1666 weer af te rekenen had met de pest gaf bisschop de Haynin de toelating om de relieken van de H. Rochus, die in het bezit waren van de orde der Trinitariërs uit Audregnies (Henegouwen), voor verering in de parochiekerk ten toon te stellen. Wanneer de provinciaal of zijn afgevaardigde daarom verzocht, moesten de relikwieën echter onmiddellijk teruggegeven worden (10). Drie jaar later bezorgde de provinciaal van de Kapucijnen, Constantinus van Brussel, aan de Oratorianen een klein houten schrijn met relieken van de heilige en van het H. Kruis (11).

De H. Antonius van Padua genoot bij de Kapucijnen een grote verering. Op zijn feestdag werd bij de paters gepredikt, er bestond een zijkapel ter ere van de heilige -waar vooral zeelui hun devoties kwamen doen- en men bezat

-
1. P. HILDEBRAND, o.c., dl. IX, p. 692.
 2. AE, B XXIII, f. 46v, 29 april 1642.
 3. AE, B XXIII, f. 46v, 29 april 1642.
 4. De boom had men in 1602 geveld. A. DUCLOS, Het beeld van Onze Lieve Vrouwe van Scherpenheuvel t'Ostende, in Archiven-Boek van Rond den Heerd, dl. I, 1873, p. 52.
 5. RAB, KF, nr. 78.
 6. A. DUCLOS, art. cit., p. 52.
 7. AE, B XXIVbis, f. 86v, 23 juli 1647.
 8. P. HILDEBRAND, o.c., dl. IX, p. 543-544.
 9. AE, B LXVII, f. 164v, 27 juni 1769.
 10. AE, B XXXI, f. 157v-158v, 6 sept. 1666.
 11. AE, B XXXIII, f. 90r, 23 oktober 1669.

een schilderij van hem (1). In 1698 werd een mis ter ere van de H. Antonius met 's avonds lof op dinsdag ingevoerd (2). In 1704 werd zelfs een broederschap opgericht. Ze werd in 1755 door paus Benedictus XIV met verschillende aflaten verrijkt (3).

Art.2. De religieuze opvoeding

De grote aandacht van de contrareformatorische kerk in het begin van de 17de eeuw voor de religieuze opvoeding van het volk hield verband met de oppervlakkige en gebrekkige geloofskennis (4). Omdat de voor de parochie Oostende bewaarde bronnen nauwelijks spreken over het basisonderwijs beperken we ons tot enkele gegevens over de predikatie en het catechismusonderwijs.

Par. 1. De predikatie

De Kapucijnen hadden een vast recht om in de parochiekerk iedere zondag van 15 uur 30 tot 16 uur 30 te prediken. Tijdens de vasten predikten de Kapucijnen iedere woensdag en vrijdag om 8 uur. Daarnaast hielden ze in hun kloosterkerk preken op de feestdagen van Franciscaanse heiligen en tijdens de drie dagen van het veertigurengebed (5).

Aangezien er in de stad heel wat Franssprekenden verbleven werd in 1656 bepaald dat er iedere zondag van 13 uur 30 tot 14 uur 30 een Oratoriaan, een Kapucijn of een ander geestelijke in de parochiekerk in het Frans zou preken (6).

Onder pastoor Guilielmus Willemans (1687-1718) kwam het driemaal tot een conflict met de Kapucijnen omtrent de predikatie. Begin november 1698 deed de pastoor zijn beklag bij de Brugse officialiteit. De diensten die onlangs bij de Kapucijnen ingevoerd waren, hielden volgens hem heel wat mensen uit de parochiekerk. Het betrof het lof op zonen feestdagen met uitstelling en zegen (1695), een gelezen mis ter ere van St.-Antonius met 's avonds lof (1698) en het preken van het zielenoktaaf (1698). Hij wenste dat men de paters die diensten zou verbieden en hen zou veroordelen tot de kosten (7). De Kapucijnen gingen niet in op de dagvaardingen van de officialiteit, omdat ze -naar hun mening- niet onderworpen waren aan de jurisdictie van de bisschop. Als de mensen wegbleven uit de parochiekerk was dat grotendeels te wijten aan de pastoor zelf die zich weinig om zijn parochie bekommerde. Hij was een groot deel van het jaar afwezig en bezocht weinig zieken of armen. Daarenboven hielden ze geen lof op hetzelfde tijdstip als in de parochiekerk. Wat de mis ter ere van St.-Antonius en de zielenoktaaf betreft, dat was hen toegestaan door de provinciaal op verzoek van de gewezen burgemeester Minten - die dat ook bevestigde. Ze hadden de pastoor zelfs aangeboden het zielenoktaaf in de parochiekerk te preken doch hij had geweigerd (8). Hoewel de magistraat verzocht had de betwiste diensten te laten plaatsgrijpen, werden de paters op 16 juli 1699 door de Brugse officialiteit veroordeeld. Ze mochten geen nieuwe predikaties invoeren, alsook geen lof houden onder het zielenoktaaf (9).

1. P. HILDEBRAND, o.c., dl. IX, p. 730; J.P. TYTGAT, art. cit., p. 131.
2. Cfr. infra p. 125.
3. P. MARCELLUS, o.c., p. 43; J.P. TYTGAT, art. cit., p. 131.
4. B. VANDENBUSSCHE, Het onderwijs, in Het Bisdom, p. 137.
5. J.P. TYTGAT, art. cit., p. 127-128.
6. AE, B XXVII, f. 273v, 27 aug. 1656.
7. RAB, NKA, nr. 581, brief van pastoor Willemans aan de officialiteit.
8. RAB, NKA, nr. 581, brief van pastoor Willemans aan de officialiteit.
9. P. HILDEBRAND, o.c., dl. IX, p. 100.

Een jaar later waren er weer moeilijkheden. In 1663 was namelijk een overeenkomst gesloten waarbij de Kapucijnen op de dag van Allerzielen in de parochiekerk de preek zouden houden. Hoewel de stationarius Gregorius van Dendermonde in 1700 aangeduid was om te prediken, deed pastoor Willemans het zelf ⁽¹⁾.

In 1711 kwam het opnieuw tot een conflict. De stationarius Petrus van Gent moest normaal in de parochiekerk op Palmzondag de preek houden. Toen de gardiaan niet ingegaan was op het verzoek van de pastoor om een andere pater te laten prediken, deelde de pastoor aan het bisdom mee dat hij de pater geweigerd had omwille van zijn minder goed gedrag. Hij vroeg dat zijn jurisdictie zou ingetrokken worden. De gardiaan verzocht de vicarissen dit niet te doen. Na het advies ingewonnen te hebben van het stadsbestuur verzocht het vicariaat de pater de wil van de pastoor uit te voeren ⁽²⁾.

Par. 2. Het catechismusonderricht

Het catechiseren op alle zon- en feestdagen, voorgeschreven door het provinciaal concilie van 1607 liet in de eerste helft van de 17de eeuw vaak te wensen over ⁽³⁾. Of dit voor de parochie Oostende ook het geval was konden we niet achterhalen uit de bronnen.

Op 5 december 1619 kreeg de Jezuiet Theodorus Rosnier de toestemming om in de parochiekerk op de feestdagen te 8 uur te catechiseren voor de dienstmeiden en -knechten, alsook te 13 uur in het Nederlands, Frans en het Spaans ⁽⁴⁾. Het jaar daarop verzocht bisschop Triest de gardiaan van de Kapucijnen te Oostende om in de parochiekerk op de feestdagen een Kapucijn de catechismus te laten onderwijzen. De pastoor mocht ook de Jezuiten van tijd tot tijd de toelating verlenen de catechismus te geven op uren waarop de Kapucijnen het niet deden ⁽⁵⁾. Of dit gebeurde weten we niet, maar in 1626 getuigde bisschop Denis Stoffels (1623-1629) dat de Kapucijnen het met vrucht deden ⁽⁶⁾.

In 1656 werd bepaald dat de catechismus voortaan zou gegeven worden op zon- en feestdagen in het klooster van de Kapucijnen om 13 uur ⁽⁷⁾. Volgens het verdrag gesloten op 11 oktober 1662 tussen het oratorium van kardinaal de Bérulle en bisschop de Haynin zou er tweemaal in de week catechismus zijn, namelijk op zondag om 13 uur door de pastoor of een priester uit het oratorium en op donderdag om 13 uur door de Kapucijnen in de parochiekerk ⁽⁸⁾.

Onder bisschop de Haunin (1662-1668) gaven de Kapucijnen ook iedere zondag in hun kloosterkerk catechismus aan de Spaanse militairen, hun vrouwen en kinderen ⁽⁹⁾. Op 28 april 1683 verlengde bisschop de Precipiano de aflat

1. IDEM, o.c., Dl. IX, p. 101.

2. AE, B LXVII, f. 26 r, 24 maart 1711; P. HILDEBRAND, o.c., dl. IX, p. 101-102.

3. M. CLOET, Het gelovige volk in de 17de eeuw, in NAGN, dl. IX, p. 339-340; I. MESOTTEN, o.c., p. 126-127; B. VANDENBUSSCHE, o.c., vnl. p. 195.

4. AE, B XI, f. 156v. Voor hoelang de bisschop hem die toelating verleende werd niet vermeld, noch voor wie in de namiddag de catechismus bedoeld was.

5. Ibidem, f. 163v, 25 jan. 1620. Er werd niet nader bepaald voor hoelang, noch of het om catechismus voor de kleinen of de volwassenen ging.

6. P. HILDEBRAND, o.c., dl. IX, p.430.

7. AE, B XXVII, f. 173r, 27 aug. 1656.

8. RAB, KF, nr. 67, p. 5.

9. P. HILDEBRAND, o.c., dl. IX, p. 430.

van veertig dagen die daarvoor was verleend onder de bisschoppen de Haynin en de Baillencourt ⁽¹⁾. In 1784 gaf bisschop Brenart aan de gardiaan van het Kapucijnenklooster de opdracht de Kapucijn Stanislaus de toelating te verlenen om op bepaalde dagen in de week catechismus te houden ten behoeve van de Engelse jeugd ⁽²⁾.

In 1796 getuigde deken De Cuyper dat er priesters waren die de verplichting om de andere zondag te catechiseren voor de volwassenen niet nakwamen. Of het lag aan de omstandigheden van de tijd wist hij niet ⁽³⁾. Voor welke parochies van zijn dekenij dat het geval was wordt niet vermeld.

Het bijwonen van de catechismus werd op verscheidene wijzen gestimuleerd, zo bijvoorbeeld door het verlenen van aflaten en door het schenken van prijzen. Bisschop de Baillencourt verlengde in 1672 de aflaat van veertig dagen voor alle gelovigen die in de catechismus aanwezig waren ⁽⁴⁾. Volgens een beslissing van 1773 schonk de magistraat te Oostende 25 florijnen voor de aankoop van prentjes ⁽⁵⁾. Wellicht zijn er nog verscheidene soortgelijke bepalingen uitgevaardigd geworden, maar de sporen ervan zijn blijkbaar uitgewist. We hebben ze alvast niet aangetroffen.

Art. 3. Het zedelijk leven

De kerk vaardigde niet alleen verordeningen uit met betrekking tot specifiek kerkelijke aangelegenheden, maar wou ook het zedelijk leven van de gelovigen normeren. In de bronnen komen gemengde ontspanning en drankmisbruik niet ter sprake. Af en toe troffen we iets aan in verband met concubinaat en prostitutie. Opgemerkt moet worden dat in de visitatieverslagen enkel aandacht werd besteed aan het negatieve, waardoor we een vertekend beeld krijgen.

Bisschop Stoffels verzoekt in 1629 de Oostendse gouverneur de concubine van de Ierse kapitein Walterus De La Hait uit de stad weg te zenden. De kapitein had al een kind van haar en naar men zei verwachtte ze een tweede ⁽⁶⁾. Hoewel hij reeds vermaand was geworden door bisschop de Baillencourt, bleef De Clercq samenwonen met Joanna Haus "tot gheduerighe scandael van d'inwoonders der stede van Oostende". Hij kreeg op 22 januari 1680 het bevel van de bisschop daar een einde aan te maken, anders zou de justitie erbij te pas komen ⁽⁷⁾. Hetzelfde jaar kreeg Joannes De Roo de vermaning niet langer samen te leven met Judoca Erasmus met wie hij "vleselijke omgang" had ⁽⁸⁾. Nog in 1745 werd de weduwnaar Joannes Van Loo vermaand omwille van zijn ongeoorloofde omgang met de weduwe Anna Van Moorseele, maar tevergeefs ⁽⁹⁾.

Ook prostitutie was te Oostende niet onbestaand. Daar het aantal prostituées dagelijks toenam verzocht bisschop de

1. AE, B XL, f.10r.

2. AE, B LXVII, f.106v, 10 nov. 1784.

3. BAB, B241h, f.1r: "An proptercircumstantias temporis nescio, quidem inveniuntur qui negligant opus hoc necessarium et fructiferum, faciendi alternis Dominicis Magnum Catechismum iuxta Statuta praeceptum".

4. AE, B XXXIV, f.79v, 24 maart 1672.

5. Costumen ende keuren der stadt ende port van Oostende. In desen Druck met verscheyde noodtsaekelycke en noynt voor desen gedruckte stucken verryckt, Gent, 1744, Réglement de Sa Majesté, du 24 Mars 1773, concernant la Ville d'Ostende, p. 124.

6. AE, B XIV, p. 127-128, 24 juni 1629.

7. AE, B XXXVIII, f.5v-6r.

8. Ibidem, f.44v, 20 mei 1680.

9. BAB, B239, p. 1.

Haudion in 1642 de gouverneur de pastoor te willen helpen bij het uitroeien van de prostitutie ⁽¹⁾. Dat ze daar niet in geslaagd zijn blijkt uit het verslag van deken Gerseken van 1661-1662. Volgens de deken waren er twee ontuchthuizen te Oostende, namelijk Schoon Janneken en Grossen Tamboer ⁽²⁾.

De situatie beterde er niet op in de 18de eeuw. Volgens pastoor-deken Verhagen waren er in 1783 47 ontuchthuizen. Deze bevonden zich niet alleen aan de rand van de stad, maar ook in het centrum en de belangrijkste straten ⁽³⁾. Hij klaagde ook de losbandigheid van zijn parochianen aan. De clerus werd geminacht, er werd niet meer naar hun vermaningen geluisterd, men was toegeeflijk tegenover de perverse natuur en nam een loopje met de goede zeden ⁽⁴⁾. Zelfs voorname inwoners van de stad konden geen voorbeeld genoemd worden. Zo leefde de baljuw samen met een gehuwde vrouw. De stadspensionaris Balthazar l'Herberghe en dokter de Neve waren niet onbekend in de ontuchthuizen ⁽⁵⁾.

Art. 4. De protestanten te Oostende

De overtuiging dat de katholieke leer de enige ware was en de katholieke kerk de enige weg naar de zaligheid, leidde tot een religieuze onverdraagzaamheid. Kerk en staat bestreden samen de ketterij ⁽⁶⁾. De Aartshertogen Albrecht en Isabella waren felle bestrijders van het protestantisme. Zo vaardigden ze in 1607 en 1609 plakkaten uit tegen de kettters ⁽⁷⁾.

De eerste helft van de 17de eeuw werd gekenmerkt door een daling van het aantal hervormingsgezinden ⁽⁸⁾. Dat was ook het geval te Oostende. Na de overgave aan de katholieke Spanjaarden op 22 september 1604 hebben praktisch alle protestanten Oostende verlaten. De stad was jarenlang een bolwerk van de Geuzen en toevluchtsoord voor nieuwgezinden geweest ⁽⁹⁾. Voor de ganse 17de eeuw hebben we in de Acta slechts zeven toelatingen van de bisschop aan de plaatselijke geestelijkheid aangetroffen om protestanten te dopen en hen in de katholieke kerk op te nemen ⁽¹⁰⁾. We moeten wachten tot 1779 vooraleer we een dergelijke toelating opnieuw aantreffen.

Door de neutraliteitspolitiek van Oostenrijk tijdens de Amerikaanse onafhankelijkheidsoorlog (1779-1784) kwamen heel wat Engelse handelaars -bijna uitsluitend protestanten- zich te Oostende vestigen ⁽¹¹⁾. Bij het bezoek van Jozef II aan de stad in juni 1781 zette de Engelse consul hem de voordelen uiteen van een tolerantiemaatregel. Volgens een advies van 29 oktober 1781 zouden er te Oostende een twintigtal protestantse families verbleven hebben. Nog vóór het

1. AE, B XXIII, f.77r, 5 juni 1642.
2. RAB, NKA, nr. 406, f.3r. Ter vergelijking: in de havenstad Antwerpen zouden er in de 17de eeuw 404 uitbaters van bordelen geweest zijn. Het aantal bordeelhouders is hoofdzakelijk gesteund op de namen uit de collegiale akten. Deze zijn slechts bewaard vanaf 1577 (A. DU PONT, Prostitutie in de stad Antwerpen 16e-17e eeuw, onuitg. lic. verh., Leuven, 1985, p. 38-40).
3. L. DANHIEUX, art.cit., p. 176.
4. BAB, B241h, DV 1791-1792, f.8r.
5. L. DANHIEUX, art.cit., p. 176.
6. M. CLOET, Het gelovige volk in de 17de eeuw, in NAGN, dl. VIII, p. 415.
7. A. LAUREYS, Protestantisme te Oostende, in De Plate, dl. XIV, 1985, p. 227.
8. M. CLOET, art.cit., p. 416.
9. A. LAUREYS, art.cit., p. 224, 227.
10. AE, B XVI, f.24r-v, 9 nov. 1630 (een echtpaar); B XX, f.23r, 7 april 1639; B XXVII, f.221r, 23 dec. 1656; B XXXII, f.7v, 10 febr. 1667, f.29v, 17 mei 1677; B XXXIV, f.155r, 19 dec. 1672.
11. J. DE SMET, Le culte protestant à Ostende en 1784, in Hand.ém., dl. LXXX, 1937, p. 147.

tolerantie-edict werd bepaald dat de plaatselijke overheid niets in de weg mocht leggen van nieuwe Oostendse protestantse onderdanen. Ze mochten een privaat huis als tempel gebruiken. Op 14 januari 1782 oordeelde de Geheime Raad dat het niet langer nodig was om bijzondere maatregelen aan de Oostendse magistraat bekend te maken (1). Op 12 november 1781 had Jozef II het tolerantie-edict namelijk uitgevaardigd waardoor het aan de protestanten toegelaten werd hun cultus vrij uit te oefenen (2).

Tussen eind 1781 en 1792 -jaar van de afschaffing van het edict- hebben we in de Acta een vijfenveertigtal personen teruggevonden die zich bekeerden tot het katholicisme. Zes onder hen waren nauta, zeven lieten zich dopen omwille van een huwelijk met een katholiek(e) (3). Vóór het edict, namelijk tussen 1779 en 1781, hebben we twaalf bekeringen genoteerd (4), tussen 1793 en 1801 dertien (5). Dat er te Oostende veel reizende kooplui en dus ook vaak protestanten verbleven, moet ter ore gekomen zijn van bisschop Brenart. Op 20 februari 1782 verzocht hij pastoor-deken Verhagen dat hij zich zou inspannen om de uitbreiding van de ketterij te vermijden. Hij verwees ook naar een verval in vroomheid ten gevolge van een toename van handel en welvaart (6).

Besluit

De heiliging van zon- en feestdagen leverde problemen op. Klachten over het niet-onderhouden van het werkverbod te Oostende kwamen voor in de 17de eeuw, niet meer in de 18de eeuw. We vermoeden evenwel sterk dat dit een gevolg is van het tekort aan bronnenmateriaal (7). Het aantal paasplichtverzuimers nam de laatste decennia van de 18de eeuw duidelijk toe. In 1796 zou nauwelijks de helft van de paasplichtigen hun Pasen gehouden hebben, maar dat is waarschijnlijk het gevolg van bijzondere omstandigheden. In elk geval wijst deze bewering -eventueel een homerische overdrijving- toch op een merkwaardige evolutie (8).

1. P. MAERTENS, Het tolerantieedict van 1781. Bijdrage tot de religieuze en culturele geschiedenis van de achttiende eeuw, onuitg. lic. verh., Leuven, 1978, p. 101-102.
2. Aanvullende decreten verschenen er op 15 dec. 1781 en 1 mei 1782.
3. AE, B LXXIII, f.257v, 5 dec. 1781 (5 personen); B LXXIV, f.27r., 6 febr. 1782 (3 personen), f.54v, 25 april 1782 (3 pers.), f.62r, 18 mei 1782, f.141v, 23 okt. 1782 (2 pers.), f. 163r, 12 jan. 1783, f.183v, 11 maart 1783, f.208v, 11 mei 1783 (2 pers.); B LXXV, f.53r, 1 febr. 1784, f.55r-v, 8 febr. 1784, f.79r, 21 april 1784, f.93r, 23 mei 1784 (3 pers.), f.140r, 24 sept. 1784, f.157r, 12 nov. 1784, f.210v, 16 maart 1785; B LXXVI, f.73r, 12 febr. 1786, f.110v, 10 juni 1786, f.157v, 27 sept. 1786; B LXVII, f.37v-38r, 22 april 1787, f.72r, 9 okt. 1787, f.105r, 23 jan. 1788, f.132r, 13 mei 1788, f.170v, 13 okt. 1788; B LXXVIII, f.40v, 28 april 1789 (2 pers.), f.43r, 5 mei 1789, f.104v, 24 jan. 1790 (2 pers.); B LXXIX, f.117v, 11 okt. 1791, f.134r, 18 dec. 1791, f.136v-137r, 8 jan. 1792, f.176v, 4 mei 1792, f.183v, 2 juni 1792; B LXXX, f.17r, 23 sept. 1792.
4. AE, B LXXII, f.28r, 6 nov. 1779, f.89v, 26 febr. 1780, f.129r, 3 april 1780, f.140v, 21 april 1780 (3 pers.); B LXXIII, f.90r, 16 febr. 1781, f.127r, 10 april 1781, f.204v, 16 juli 1781 (4 pers.).
5. AE, B LXXX, f.51v, 8 jan. 1793, f.64v, 19 febr. 1793, f.87r, 1 juni 1793, f.135r, 8 nov. 1793, f.152v, 4 jan. 1794, f.171r, 20 maart 1794; B LXXXI, f.93v, 16 sept. 1795 (2 pers.), f.141r, 11 mei 1796; B LXXXII, f.42v, 4 febr. 1801, f.51v-52r, 17 juni 1801, f.53r-v, 6 juli 1801, f.67r, 18 dec. 1801.
6. AE, B LXXIV, f.32v: "Per litteras monitus D. Verhagen, pastor ostendanus, nec non decanus christianitatis per districtum oudenburgensem, ut in hisce praesertim rerum circumstantiis, quibus crescente cum commercio et opulentia luxu, proportionaliter decrescere rata est pietas, instet maiori cum zelo opportune importune pro legum ecclesiarum observantia et vitando, quantum fieri potest, haeticorum periculoso contubernio".
7. In de rest van het bisdom Brugge werd het werkverbod zowel in de 17de als in de 18de eeuw niet altijd nageleefd (B. VANDENBUSSCHE, De zondagsviering en het sacramenteel leven, in Het bisdom Brugge, p. 115-116; J. VAN EEGHEM, De zondagsviering en het sacramenteel leven in de 18de eeuw, in Het bisdom Brugge, p. 228-229).
8. In de landelijke parochies van het Brugse diocees werd de paasplicht vrij algemeen nagekomen tot in de jaren tachtig van de 18de eeuw (IDEM, art.cit., p. 224).

Te Oostende gingen er jaarlijks vier processies uit. De parochianen hadden ook de gelegenheid om zich aan te sluiten bij een broederschap. In de loop van de 17de en 18de eeuw werden er niet minder dan tien opgericht. De H. Maria was te Oostende zeer geliefd. De heiligenverering vond ook haar uitdrukking in de vele relieken die de parochie bezat.

De staties van de Kapucijnen om te prediken zorgden voor wrijvingen met de pastoor van de parochiekerk. Ze hielden zich -naast de pastoor- ook bezig met het catechismusonderricht. Aangezien de bronnen weinig informatie verstrekken over de preek en de catechismus, is het aangeven van de evolutie niet mogelijk.

De inlichtingen over het zedelijk leven zijn schaars. Een aantal parochianen werden door de bisschop vermaand omwille van concubinaat. Naar het einde van de 18de eeuw toe nam het aantal ontuchthuizen toe.

Te Oostende verbleven er de laatste decennia van de 18de eeuw heel wat protestanten. Het tolerantie-edict heeft daarbij een belangrijke rol gespeeld.

Uit een en ander blijkt dat een aantal mensen zich kritischer opstelden tegenover de kerk, haar leer en haar zedelijke normen. We menen naar het einde van de 18de eeuw toe enkele vrij duidelijke sporen van dechristianisatie aangetroffen te hebben. Dit fenomeen deed zich ook in de rest van de Zuidelijke Nederlanden voor, maar startte vroeger in de steden dan op het platteland (!). Wellicht was Oostende de meest ontkerstende stad van het Brugse dioceses. Een aantal factoren hebben dit in de hand gewerkt, meer bepaald de contacten met andersgelovigen, de aanwezigheid van losgeslagenen en de zeer grote belangstelling voor handel en welvaart.

TERUGBLIK

Het doel van deze studie was het kerkelijk leven te Oostende aan een nader onderzoek te onderwerpen. We baseerden ons vooral op de Acta en in mindere mate op de verslagen en het parochiaal archief.

De handelsstad Oostende heeft vaak geleden onder belegeringen. Het bevolkingscijfer kende een stijgende trend vanaf 1640, maar daalde in de eerste helft van de 18de eeuw om daarna opnieuw toe te nemen.

Van de in 1438 gebouwde St.-Petruskerk was de magistraat patronus. Aan de kerk die voldoende uitgerust was, heeft men diverse malen reparatiewerken moeten uitvoeren. Het kerkhof, dat aanvankelijk gelegen was rond de parochiekerk, werd in 1795 verlaten voor een nieuw buiten de stad. Er waren twee kapellen: één ter ere van het H. Sacrament en één in het stadhuis.

Van 1605 tot 1653 werd de zielzorg te Oostende behartigd door diocesane priesters. Vanaf 1653 tot 1662 waren Oratorianen van het huis van Ph. Neri te Scherpenheuvel er pastoor. Daarna namen leden van het Franse oratorium hun plaats in. Klachten over de ambtsvervulling waren er hoofdzakelijk over de diocesane priesters. Enkel in 1791 werd er iets aangemerkt op een pastoor-Oratoriaan. De relatie tussen de pastoors enerzijds en de magistraat en/of de parochianen anderzijds leverde meer problemen op. Tot en met de eerste decennia van de 18de eeuw liet deze vaak te wensen over. Tekortkomingen van de clerici op zedelijk vlak kwamen in de bronnen niet voor. Sinds 1606 was er naast de pastoor ook een kapelaan. Later kwam er nog één bij. Na het midden van de 17de eeuw vervulden Oratorianen ook de functie van onderpastoor.

Te Oostende waren er twee mannen- en twee vrouwenkloosters. Omdat ze niet tot het directe onderwerp van onze verhandeling behoorden, hebben we slechts een panorama van de reguliere orden in de stad gegeven. De Augustijnen hadden er sinds de 15de eeuw een kleine vestiging, bestaande uit één pater terminarius. De Kapucijnen zijn in 1615 naar Oostende gekomen. Ze droegen bij in de pastorale zielzorg -ook van de militairen en hun gezinnen- en de ziekenzorg.

Het klooster van de Zwarte Zusters was oorspronkelijk een dubbel-klooster van broeders en zusters, opgericht omstreeks 1400 voor de ziekenverzorging. Rond 1423 verpleegden alleen Grauwe Zusters de zieken. Later, in de 17de

1. M. CLOET, Inleiding, in Het bisdom Brugge, p. 174.

eeuw vond de overgang plaats van Grauwe naar Zwarte Zusters. Ze hielden zich voornamelijk bezig met de ziekenverpleging -zowel in hun klooster als aan huis- en het geven van onderwijs. Het klooster van de Conceptionistinnen werd in 1676 opgericht door de Duinkerkse handelaar Jacques Hoys. De zusters hielden school voor meisjes afkomstig uit de gegoede burgerij van Oostende.

De armenzorg had een religieus karakter. Het beheer van de armendis behoorde wel aan leken toe, maar de invloed van de pastoor was groot. Het onderwijs in de door J. Hoys opgerichte armenschool was een kerkelijke aangelegenheid: de schoolsfeer ademde er een godsdienstige geest uit. Het godshuis de Drie Koningen en het Reyngoethospitaal werden opgericht door particulieren. Het beheer van beide instellingen was aanleiding tot conflicten tussen de magistraat enerzijds en de Kapucijnen en de Brugse bisschop anderzijds.

Klachten over het overtreden van het werkverbod op zon- en feestdagen vonden we enkel voor de 17de eeuw, niet voor de 18de eeuw. Dit heeft waarschijnlijk te maken met een tekort aan bronnenmateriaal. De paasplicht werd in de laatste decennia van de 18de eeuw een probleem.

Jaarlijks werden er vier processies georganiseerd. In de loop van de 17de en de 18de eeuw werden er tien broederschappen opgericht, waarvan zes in de 17de eeuw. Oostende bezat relieken van niet minder dan vierendertig heiligen. Er was een toename in de 18de eeuw.

Het preken en het catechismusonderricht gebeurden door de pastoor van de parochiekerk en de Kapucijnen. herhaalde malen kwam het tot moeilijkheden tussen beiden omtrent de predikatie.

Uit de schaarse gegevens over het zedelijk gedrag van de gelovigen, menen we te mogen concluderen dat de kerk naar het einde van de 18de eeuw toe op moreel vlak duidelijk aan terrein verloor. Er werd geklaagd over losbandigheid en een groot aantal ontuchthuizen.

Tijdens de laatste decennia is de aanwezigheid van een protestantse kern in de stad duidelijker dan voorheen. Het tolerantie-edict van 1781 heeft daar een rol bij gespeeld.

Een kritische afstandelijkheid ten opzichte van de kerk en haar normen heeft zich te Oostende blijkbaar wat vroeger in de tweede helft van de 18de eeuw gemanifesteerd dan elders in het bisdom.

Bijlage nr. 1: Lijst van de Oratorianen die te Oostende pastoor zijn geweest

Bronnen: - AE
- BAB, N 94
- RAB, KF, nr. 66.
- RAG, bisdom Gent, K 2562, p. 13-16.

Legende: - += gestorven
- De namen die niet ter hoogte staan van de pastoors zijn kapelaans die in afwachting van een nieuwe pastoorsbenoeming gedurende korte tijd de functie van deservitor vervulden.

ITALIAANSE ORATORIANEN

Naam	deservitor	pastoor	einde
Walterus TAELEMANS	31.04.1653	08.06.1653	
Andreas EVERAERTS		28.08.1656	+ 16.06.1657
Gerardus DUERMANS		31.10.1657	deed vrijwillig afstand in 1659.
Ludovicus VAN AKEN		19.01.1659	
Jacobus PIERSON	23.08.1662		
Petrus DE GROOTE kapelaans	30.08.1662		

FRANSE ORATORIANEN

Philippus VERNIMMEN	25.10.1662	21.11.1662	+ 03.08.1666
Joannes-Baptista JANSSENS ELINGA		21.12.1666	werd hoofd van de monialen van St.-Elisabeth te Brussel en overste van het oratorium aldaar.
Dominicus GALLE		04.06.1684	pastoor van Westkapelle (31.07.1687).
Guilielmus WILLEMANS		05.08.1687	+ juli 1718
liet zich vanaf 07.07.1717 bijstaan door deservitor Carolus Ernestus VANDEN CRUYCE			
Carolus Ernestus VANDEN CRUYCE		04.08.1718	+ 07.12.1732

Naam	deservitor	pastoor	einde
Josephus DE DAUW		26.01.1733	+ 04.08.1741
LOYENS kapelaan	05.08.1741		
Ludovicus BOSCH		04.09.1741	deed hetzelfde jaar vrijwillig afstand.
Joannes-Baptista SARTON		25.10.1741	+ 30.01.1748
Thomas BRYAN kapelaan	31.01.1748		
Emmanuel DE CAMBA		17.05.1748	+ 22.07.1763
Philippus DE ROY kapelaan	22.07.1763		
Philippus VERHAGEN		16.11.1763	+ 05.07.1793
Carolus MAERTENS		10.08.1793	vluchtte in juni 1794
Jacobus BAUWENS kapelaan	14.06.1794		
Joannes-Baptista STEVENS kapelaan.	14.03.1801		

-
1. Bron: J. MERTENS, De Zwarte Zusters en de waag te Oostende, in Gedenkboek Michiel Mispelon, Kortemark-Handzame, 1982, p. 369.
Er bestaan ook cijfers voor de jaren 1706-1721, maar enkel betreffende de opbrengst van het meetrecht op de kaai. We hebben ze dan ook in deze bijlage niet opgenomen.
 2. Het gaat hier om wat in het klooster zelf gewogen werd. Volgens de overeenkomst van 1645 was de opbrengst hiervan volledig voor het klooster.
 3. Ook dit kwam volledig aan de zusters toe.
 4. Daarvan moest 1/4 aan het militair hospitaal -sinds 1735 aan de armen- afgestaan worden.
 5. De opbrengst van het recht van meten van kolen voor 1775 is hierin inbegrepen.

JAAR	recht van de graanmarkt, groenten- en botermarkt, van boskolen en stadsmark-	recht van het waaghuis van wat gewogen wordt boven de 10 last ⁽²⁾	recht van het meten van kolen op de kaai ⁽³⁾	recht van het klooster van meten en wegen op de kaai ⁽⁴⁾	totaal van de de rechten ten voordele van het klooster
1771	187- 2- 3	185-16- 3	52- 1- 3	465- 2- 3	890- 2- 0
1772	221- 5- 3	158-12- 9	78- 4- 6	460-12- 0	918-15- 6
1773	151- 3- 9	170- 5- 9	70- 0- 0	382- 2- 6	773-12- 0
1774	159- 8- 3	174-18- 3	90- 0- 0	340- 2- 6	764- 9- 0
1775	220-19- 3	150- 2- 9	0- 0- 0	337- 3- 6 ⁽⁵⁾	708- 5- 6
1776	209- 5- 9	171-14- 6	93-15- 9	775- 4- 6	1250- 0- 6
1777	233-16- 3	174- 1- 6	81- 4- 6	806-11- 3	1295-13- 6
1778	208- 4- 9	168-17- 3	75-14- 0	743- 9- 0	1206- 5- 6
1779	242-14- 7	202- 3- 4	95- 1- 6	827- 7- 9	1403- 7- 0
1780	263-13- 9	274-10- 7	101- 7- 6	812-10- 6	1451-19- 4

Zeer Eerw. Heer

Van over menigvuldige jaren is hier het gebruyk dat soo by ons als by de Eerw. Paters Capucinen aan alle penitenten sonder distinctie van persoonen een briefkens als het ingesloten (2) in den tyd van Paschen gegeven word, die een weke, twee oft dry naer Beloken-Paschen van den heer Pastor en dry andere bigtvaders ider in syn wyke afgehaeld werden in alle huysen, kamers oft wooningen sonder uytname van eenige persoonen selfs van den eersten rang, die sonder tegenseg van een ider met respect gegeven warden, wanneer die geen briefken hadden, oft het gebod der h. kerke versuyt hadden, opgeteekent warden en in vrintschap vermaend en aengelokt warden tot volbrengen van hunne pligt.

Dit is altyd soo gepleegt geweest tot dat sedert 8 of 10 jaren hier pensionaris deser stede geweest is sekeren heer De Wulf, nu secretaris (soo ik meyne) der stad Gend, die weinig religie hebbende in verscheyde geselschappen met groot naerdeel der geestelyke spreker (2) spotte soo met die de welcke in den paeschtyd in de bigstoelen briefkens ontfangen, oft die achter paeschen aen den pastor en andere priesters ter hand stelden, seggende selfs zulcks te wesen tegen de plakaten der Majestyd etc... Waer door geschiet is, dat veele persoonen van rang, nogtans als dan niet zynde van het magistraet oft geen briefkens in der bigtstoel wilden ontfangen vande eerw. Paters Capucinen, oft die aen de priesters, die ophaelende, weygerde te geven met veel versmadelyke woorden, onder welke dry a vier persoonen my seer wel bekent aan d'heer Cosyn hier woonende, den ingank van hun huys tot dien euynde weygerde, ende smadelyk verboden, waerom hy inde volgende jaeren genoodtsaecht was de huysen van dusdaenge voorby te gaen, het gene van de gebueren, zynde van minder qualiteyd, aensien wird als voor exceptie van persoonen. Het selve is ook daer naer gebeurt aen enen anderen priester, die de sagtmoedigheyd vergetende, de onbeleefde onthalinge, niet sonder verergernisse, beantwoorde met onbetaemelyke heftigheyd en spytige woorden.

Andere abusen wete ik verschyde ryse gebeurt te zyn selfs in myne wyke van dry a vier persoonen van slegt volk en gedrag die verschyde rysen het gebod der kerke van bichten en communiceren versuymen, en nogtans alle jaeren my een briefken ter hand stellen die sy wesen te bekomen, soo geseyd word, van andere persoonen van de selve soorte, hetsy door het misbruyk van het sacrament van penitentie twee oft 3 mael by onbekende bigtvaders af te perschen, hetsy met die te stelen uyt de kerkboeken in sommige huysenen die voor eenen schellink verkoopen. Eens wird my van eenen ondeugenden met veele lasteringe geseyd dat hy niet wilde te bigten gaen, doet war gy kont, seyde hy, als ik verdomt gaen, gy zult voor my niet branden, die wynige weken daer naer in zee verdronken is.

Andere abusen voorbygaende, segge eyndelyk dat my onbekent was het versoeck van de heeren van het magistraet aen syne Doorl. Hoogweerdigheyd door onsen heer deken tot het achterlaeten der briefkens ten tyde van paeschen, hebbe daerover gesproken den heer Hoys voorschepen, die my segt, dat het magistraet zulks geerne zoude hebbenom dat de priesters van sommige van rang int halen der briefkens niet zouden geaffranteert worden, ten 2 omdat onder die laeten

1. AE, B LXXV, ts. 205v-206r.

We danken kanunnik B. Janssens de Bisthoven doe ons behulpzaam was bij het oplossen van enkele paleografische problemen.

2. Betekenis is onduidelijk.

hooren selfs briefkens te zullen doen naardrukken, ten 3 dat veele hier inwoonders zyn van andere steden daer soo het gebruyk niet is, en daer tegen murmeren, ten 4 dat veele huysen bewoont worden van gereformeerde, en de roomsche met hun woonende, uytgryten en bespotten, als de briefkens van de priesters in hun wyke gevraagd worden.

Ik gaeb hier buyten hetgene U.E. Eerw. my gelieve te vragen, meyne niet te misdoen met wat meerder verbrydinge in dese saeke te geven. Ondertusschen zal syne Doorl. Hooghw. gelieve in aendagt te nemen dat in den tyd van paeschen de h. communie alleen word gegeven door den heer sacrista (1) die nouwkeurig vigileert op de persoonen die door ons hem worden gegeven en ons suspect zyn als ook die op andere jaren aen hun pligten gemanqueert hebben, die nu en dan in vrindschap vermaend en aengelokt worden tot volbrengen van hun obligatie. Tis grootelijks te beklagen dat onder die dry van het Magistraet suspect zyn, den heer balju, het hoofd van dat corpus en den pensionaris Den Steert zyn voor heel de stad bekent voor twee vuylsakken, dese hebben na al eenige jaeren den paeschen niet gehouden, nogtans geven jaerelyks hun briefken, daer ik seker wete dat sy in dese stad geen bigtvader te bigten gaen, daer is voor dese geen vermaeninge van kragt tot waere bekeeringe ten zy de gratie van den Almogenden hun harte beweegt. Syn Hooghw. als opperherder mag en moet dit weten ten eynde hy door syn groot gesag en authorityd mogelyks zal uytwerken dat men van sulke monsters soude verlost worden.

Hebbe d'eere Zyne Hooghw. uyt der herten te groeten bineffers U.E. Eerw. met den wensch van den h. tyd, die met alle veneraste (2) onderteekene.

Zeer Eerw. Heer

U.E. oodmoedigsten dienaer
P. De Roy, vicepast.

Oostende, den 13 febr. 1785.

P.S. De voornaemste rede hier boven vergeten is dat de heeren vant magistraet verwagten dat in dese conjutur van tyd eenige libertinen ten hove sig zoude beklagen aloft den pastoor en andere priesters hun wilde pramen tot de bigte welke confusie sy niet geerne soude sien.

-
1. Het is niet bekend wie op dat ogenblik koster was.
 2. Betekenis is onduidelijk.

*Gloria Patri,
& Filio & Spi-
ritui Sancto.
Sicut erat in
principio &
nunc & semper,
& in secula
seculorum.
Amen.*

Glorie zy den
Vader, en den
Zoon, en den
H. Geest.
Gelyk het was
in den beginne,
en nu, en altyd,
en inder eeu-
wen der eeu-
wigheden. Am.

ACT VAN ONFANGENIS

In het Aerts-Broederschap der alderheyligste DRYVULDIGHEYD van de Verlossinge
der gevangene Slaven, wettelyk ingesteld door den hoogw. Heer
NICOLAES DE HAUDION, Bisschop van Brugge,
In de Parochiale Kerke van de HH. Petrus en Paulus,
tot Oostende, op den 22 Mey 1644.

IN DEN NAEM VAN DE ALDERHEYLIGSTE DRYVULDIGHEYD.

Aen den godvruchtigen Persoon,

SALUTT:

Bemerckende den goeden iever, die wy verstaen u te dryven tot vermeerderinge van de
Glorie van de ALDERHEYLIGSTE DRYVULDIGHEYD, en werken van Bermhertigheyd,
tot Verlossinge van de gevangene Christene Slaven: zoo is 't, dat wy, steunende op het be-
trouwen in Gods Bermhertigheyd, agtervolgens de autoriteyt en meening van den
H. Apostolyken Stoel van Roomen, ontfangen u, en laeten u inkomen in de Gemeenschap
van ons Aerts-Broederschap van de alderheyligste Dryvuldigheyd, tot Verlossinge van de zvan-
gene Christene Slaven, en ook in de mededeeling van alle Graticen, Privilegien, Allaeten
en geestelyke Goederen van den H. Stoel van Roomen gegeven aen het voorzeyd Aerts-
Broederschap en Ordre van de alderheyligste Dryvuldigheyd, door Godt ingestelt in het jaer 1198
den 28 January. Alles bevestigt door 48 Pauzen, tot INNOCENTIUS den XI, op dat gy in
het leven en in de dood moogt wezen in de bewaernis van Godt, en de gelukkige Hey-
ligen; ontfangende hier tegenwoordiglyk vermeerdering van Gratie, en hier namaels het
euwig leven. In den Naem des Vaders, en des Zoons, en des H Geest. Amen.

Gegeven tot Oostende den

By last en bezondere commissie van de Oversten van het voorzeyde Ordre der alderhey-
ligste DRYVULDIGHEYD.

*Regelen en Ondertwys van het gene men moet onderhouden in dit
H. AERTS-BROEDERSCHAP.*

LAet uwen Naem opschryven in den Boek van het Aerts-Broederschap.

I I.

Ontfangt een gewyd Schapulierken van witte wolle, geteekent met een Kruys van blauw
en rood.

I I I.

Geeft naer uw vermogen en devotie eene aelmoesse, die ten minsten jaerlyks vernieu-
wende, tot Verlossinge van de gevangene Slaven.

Leest dagelyks zes maal *Pater noster*, met het Versken *Gloria Patri, &c.* en zes-maal *Ave
Maria*, ook met het Versken *Gloria Patri, &c.* tot verheffinge van onze Moeder de H. Kerke,
uytroeying der Ketteryen, en eendragtigheyd der Christene Prinzen, &c.

N O T A: De Regelen en verbinden niemant op de minste zonde; dan die de zelve veronagt-
zaemt, verliest de verdiensten van dien dag.

Tot BRUGGE, by J. VAN PRAET en ZOON, Drukker der Stad en Lande van den Vryen.